

Restoratívna spravodlivosť ako výzva

Slávka Michančová (Ed.)

Restoratívna spravodlivosť ako výzva

Slávka Michančová (Ed.)

Prešov 2011

Názov: **Restoratívna spravodlivosť ako výzva**

Editorka: ThDr. Mgr. Slávka Michančová, PhD.

Recenzenti: doc. Kamil Kardis, PhD.
ks. dr. hab. Norbert Piķuła
JUDr. Mária Marinicová, PhD.
PaedDr. Lenka Lachytová, PhD.

Vydavateľ: Prešovská univerzita v Prešove,
Gréckokatolícka teologická fakulta

Miesto vydania: Prešov

Rok vydania: 2011

ISBN: 978-80-555-0389-9

OBSAH

Slovo na úvod	5
Etické aspekty probácie a mediácie	6
Slávka Michančová	
Postavenie a etické aspekty činnosti probačného a mediačného úradníka	32
Renáta Dolanská	
Restoratívna spravodlivosť ako výzva	42
Vladimír Cehlár	
Respekt k dôstojnosti pachateľa jako faktor pocitu nespravodlnosti u oběti	57
Lenka Holá	
Mediation - A Voluntary Agreement	75
Marek Banach	
Mediace – exkluzivní škola odpuštění a smíření?: Obtíže a možnosti ve společnosti s nízkým morálním povědomím	86
Jan Zabranský	
Mediácia medzi obeťami a páchatel'mi domáceho násilia: riziká a potenciál	98
Slávka Michančová	
Mladiství delikventi z pohľadu právnej úpravy a probácie	119
Martin Jurašek	
Princípy restoratívneho prístupu k mladistvým páchatel'om trestnej činnosti	140
Tatiana Tomčíková	
Bio-psycho-socio-spirituální pohled na rodinu optikou probačního programu	146
Taťána Brodská	

Slovo na úvod

V roku 2010, počas organizácie konferencie s názvom *Súčasnosť a perspektívy probácie a mediácie*, som si všimla, že medzi prihlásenými príspevkami prevládajú tie, ktoré sú zamerané na mediáciu v netrestných veciach. O rok neskôr som si zaumienila zorganizovať ďalšiu konferenciu, avšak zameranú výlučne na oblasť restoratívnej spravodlivosti, zvlášť na jej etickú dimenziu.

Prvá informácia o konferencii (adresovaná odbornej verejnosti) obsahovala súbor otázok vyžadujúcich hlbšiu etickú reflexiu. Avšak probační a mediační úradníci (s výnimkou jediného) na túto výzvu vôbec nereagovali. Pre nízky záujem bola konferencia napokon zrušená. Zopár autorov však malo stále záujem vyjadriť sa k problematike restoratívnej spravodlivosti, čo viedlo k vytvoreniu tejto publikácie, ktorej názov naznačuje, že v našich končinách nie je tento model prístupu k riešeniu situácií navodených zločinom, ešte dostatočne rozvinutý.

Publikácia pozostáva z desiatich kapitol. V prvej kapitole sa zamýšľam nad etickými aspektmi probácie a mediácie a nastoľujem celý súbor otázok pre ďalšiu reflexiu. Táto kapitola bola pôvodne publikovaná vo vysokoškolskej učebnici *Etické reflexie v pomáhajúcich profesiách*. (Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2011), ktorá bola výsledkom medzinárodného projektu *Profesijná etika ako súčasť odbornej spôsobilosti pomáhajúcich profesií* (NIL –II-022 – d).

V druhej kapitole Renáta Dolanská poukazuje na možnosti a problémy aplikačnej praxe inštitútu probácie a mediácie v podmienkach Slovenskej trestnej justície a zamýšľa sa nad etickými dilemami, s ktorými sa môže probačný a mediačný úradník pri výkone svojej práce stretnúť.

Autorom tretej kapitoly je Vladimír Cehlár. Vo svojom príspevku reaguje na súčasný stav mediácie v trestnej justícii z pohľadu systemizácie probačných a mediačných úradníkov, ktorí sú nositeľmi prvkov restoratívnosti, ktoré by mali byť vhodným spôsobom aplikované aj v procese mediácie. Autor reaguje tiež na empirickú prax z pohľadu restoratívnej justície, ktorá sa zaoberá najmä potrebami a úlohou zúčastnených strán na tomto procese.

Lenka Holá vo štvrtej kapitole ukotvuje problematiku správania a prežívania páchatel'a a poškodeného pri nastoľovaní morálnej a právnej spravodlivosti. Približuje širšie etické a psychologické súvislosti základných princípov trestného práva. Zaoberá sa správaním a prežívaním poškodeného pri kompenzačnej reakcii na nespravodlivosť. Sleduje proces obnovy narušených medziľudských vzťahov a nastoľovania spravodlivosti v koncepte restoratívnej justície.

Piata kapitola od Mareka Banacha je v anglickom jazyku a venuje sa problematike dobrovoľného súhlasu v procese mediácie.

Jan Zabranský sa v šiestej kapitole zaoberá rozmerom odpustenia a zmierenia v modernej nenáboženskej spoločnosti a poukazuje na niektoré špecifické aspekty v prežívaní a správaní páchatel'ov trestných činov a taktiež poškodených a na ťažkosti mediačnej práce v prostredí zameranom na výkon.

V siedmej kapitole sa venujem možnostiam a rizikám mediácie medzi obeťami a páchatel'mi domáceho násillia a približujem podmienky, ktoré musia byť splnené, ak má byť takýto proces pre obeť bezpečný a zmysluplný.

Posledné kapitoly sa zameriavajú na mladistvých delikventov. V ôsmej kapitole Martin Jurašek približuje problematiku mladistvých delikventov z pohľadu právnej úpravy. V deviatej kapitole Tatiana Tomčíková poukazuje na význam restoratívnej justície v prevencii kriminality mladistvých. Desiatu kapitola, ktorej autorom je Taťána Brodská, opisuje ciele a prax veľmi zaujímavého probačného programu, v ktorom sa pozornosť venuje aj rodine mladistvého delikventa.

Veríme, že táto publikácia poslúži tým jedincom, ktorí sa restoratívnej spravodlivosti venujú profesionálne, alebo sa o ňu zaujímajú zo súkromných dôvodov. Kiež bude podnetom k ďalšej reflexii a skvalitneniu praxe v predmetnej oblasti.

Slávka Michančová
editorka

Etické aspekty probácie a mediácie

Slávka Michančová

V trestnej justícii došlo v posledných rokoch v mnohých Európskych krajinách k rozsiahlym zmenám, ktoré so sebou priniesli zavedenie tzv. alternatívnych trestov a nových inštitútov probácie a mediácie v trestno-právnej činnosti súdov. Filozofickým základom spomínaných zmien sa stala idea restoratívnej spravodlivosti, ktorá:

- chápe udeľovanie trestu odňatia slobody ako poslednú možnosť v prípade, ak nie je možné nájsť iné riešenie trestnej veci,
- snaží sa aktívne pomáhať pri resocializácii páchatel'a a jeho bezproblémovom návrate do spoločnosti po spáchaní trestného činu,
- posilňuje práva poškodených trestnými činmi.

Ambíciou restoratívnej spravodlivosti je humánnejší, etickejší a efektívnejší spôsob riešenia problémov, ktoré sú späté so zločinom. Restoratívna spravodlivosť predstavuje alternatívu k tradičnému retribu-tívnemu modelu spravodlivosti, v rámci ktorej verejná autorita (súd) vymeriava trest tým osobám, ktoré porušili zákonné normy platné v danej spoločnosti, aby takto zadosťučinila spravodlivosti. Aplikácia trestu je však eticky sporná, navyše nerieši ani príčiny ani dôsledky zločinu a neposkytuje zúčastneným stranám uspokojivý pocit spravodlivosti. *Čo sa zmení v živote obetí zločinu, keď budú páchatelia potrestaní trestom odňatia slobody? Čo sa takýmto trestom zmení na strane páchatel'ov?*

Najznámejším programom k naplňaniu vízií restoratívnej spravodlivosti je mediácia medzi obeťami a páchatel'mi trestných činov. Poukazuje na to, že nespravodlivosť obmedzuje kvalitu života dotknutých osôb a vyvoláva potrebu nápravy škôd spôsobených zločinom. Najprimeranejší spôsob ako dosiahnuť tento cieľ je vytvoriť podmienky pre konštruktívny dialóg medzi tými, ktorí sú najviac zasiahnutí zločinom, aby sami stanovili ako čo najlepšie riešiť vzniknutú situáciu. Túžbu po nezmyselnej odplate by pritom mali vystriedať psychiku zotavujúce a vzťahy zmierujúce procesy.

Probačná a mediačná práca nevyhnutne obsahuje etickú dimenziu, ktorá je čiastočne zachytená v zákonoch upravujúcich výkon probácie a mediácie, a tiež v etických kódexoch¹. Táto profesia nepochybne vyžaduje schopnosť etickej reflexie nad praktickou aplikáciou univerzálnych hodnôt. Hodnoty ako ľudská dôstojnosť, autonómia a rovnosť príležitostí sú pre implementáciu vízií restoratívnej spravodlivosti kľúčové. Treba si však uvedomiť, že hoci ponúkajú usmernenie pri riešení etických problémov či dilem, ponechávajú otvorený priestor pre hľadanie toho, ako sú tieto hodnoty v praxi najlepšie vyjadrené, naplnené. Probačný a mediačný pracovník môže pri úvahách nad konkrétnymi situáciami týkajúcimi sa jeho klientov a klientiek naraziť na množstvo otázok, na ktoré neexistujú definitívne odpovede. Cieľom tejto kapitoly (ktorej obsah je v mnohom inšpirovaný ideami analyzovanými v publikácii *Critical issues in restorative justice*²), je poukázať práve na tieto neľahké otázky a cibriť tak čitateľovu schopnosť etickej reflexie.

---

¹ V Slovenskom *Zákone č. 550/2003 o probačných a mediačných úradníkoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov* sú etické požiadavky obsiahnuté napr. v § 6: „Práva a povinnosti probačného a mediačného úradníka“. V tomto paragrafe sa okrem iného uvádza, že probačný a mediačný úradník musí rešpektovať a chrániť ľudské práva a slobody, dôstojnosť človeka a zdržať sa konania, ktoré by mohlo viesť k zmareniu účelu trestného konania, alebo ktoré by vzbudzovalo pochybnosti o jeho nestrannosti. Problematika profesijnej etiky je taktiež zahrnutá v § 7: „Mlčanlivosť“, ktorý vymedzuje profesionálnu povinnosť zachovávať mlčanlivosť. V súvislosti s profesijnou etikou tejto profesie je potrebné podotknúť, že v Slovenskej republike dosiaľ neexistuje *Etický kódex probačných pracovníkov* ani *Etický kódex mediátorov* vykonávajúcich mediáciu medzi páchatelmi a obeťami v trestných veciach. Avšak v niektorých krajinách (resp. na medzinárodnej úrovni) takéto kódexy alebo ich ekvivalenty existujú; pozri napríklad *Probation Officers Code of Ethics* (<http://www.paoa.org/index.php?id=3>) či *Victim-Offender Mediation Association: Recommended Ethical Guidelines* (<http://www.voma.org/docs/ethics.pdf>).

² ZEHR, H. – TOEWS, B. (eds.) (2004) *Critical issues in restorative justice*. Monsey, New York : Willan Publishing.

Ľudská dôstojnosť a jej miesto v restoratívnej justícii

Ľudská dôstojnosť je chápaná ako vnútorná neodňateľná hodnota, ktorá prináleží každému človeku v rovnakej miere, bez ohľadu na jeho činy, rasu, kultúru, pohlavie, sexuálnu orientáciu, vek, presvedčenia alebo status v spoločnosti. Preto si každý človek zaslúži, aby sa k nemu pristupovalo s rešpektom, aby boli chránené jeho práva a záujmy.

Zločin však zastiera vnímanie ľudskej dôstojnosti. V prvom rade zločin predstavuje dehumanizujúci útok na osobu obeť. Nejde tu len o to, že páchatel' svojim počínaním porušil ľudské práva konkrétneho človeka, že s ním zaobchádzal „pod ľudskú úroveň“, ale aj o to, že zločin spúšťa procesy, ktoré ďalej ohrozujú dôstojné zaobchádzanie s obeťou. Súvisí to predovšetkým s tým, že orgány činné v trestnom konaní vnímajú zločin ako porušenie zákona, nie ako traumatickú udalosť. Konvenčné chápanie zločinu vylučuje, alebo prinajmenšom zanedbáva perspektívu obeť a ich potreby. Zároveň okolie obeť nepozná jej potreby vyplývajúce z jej posttraumatickej životnej situácie.

Keď zločin vnímame optikou restoratívnej spravodlivosti, potom nás trápí ani nie tak preto, že porušil nejaký poriadok vymedzený zákonnými normami, ale skôr preto, že spôsobil konkrétne škody reálnym ľuďom. V restoratívnej spravodlivosti zločin nie je depersonalizovaný, ale je ponímaný ako zážitok, ktorý sa dotýka a ovplyvňuje konkrétnych ľudí a vyvoláva konkrétne potreby, na ktorých napĺňanie je potrebné sústrediť pozornosť.

Škody, ktoré obeť v dôsledku zločinu utrpí sú mnohoraké, rovnako ako aj potreby z tejto situácie plynúce:

- ak je obeť zločinu poškodená fyzicky, ak utrpí trebárs nejaké zranenia, vzniká tu potreba medicínskej starostlivosti,
- ekonomické poškodenie vyvoláva potrebu finančnej reštitúcie,
- emočné poškodenie prejavujúce sa napr. stratou dôvery k ľuďom či strachom vedie k potrebe obnovenia pocitu dôvery a bezpečia,
- poškodenie na úrovni medzil'udských vzťahov, objavujúce sa napr. v podobe sociálnej izolácie obeť, provokuje potrebu sociálnej podpory a akceptácie,
- poškodenie dôveryhodnosti obeť, prejavujúce sa tým, že skúsenosť obeť je minimalizovaná, braná „na ľahkú váhu“, alebo je obeť do-

konca podozrievaná z toho, že má podiel viny na tom, čo sa jej stalo, je prepojené s potrebou človeka, aby jeho skúsenosť mohla autenticky zaznieť a bola plne rešpektovaná,

- kognitívny šok, súvisiaci s neschopnosťou nájsť logické vysvetlenie zločinu, vyvoláva u obetí potrebu zodpovedať nezodpovedané otázky, rovnako ako aj potrebu ospravedlnenia a úprimnej ľútosti zo strany páchatel'a.

Tento výpočet utrpených škôd a následných potrieb obetí zločinov je len náčrtom ich posttraumatickej situácie, ktorá je ďaleko komplexnejšia a problematickejšia než je možné zachytiť do riadkov. Programy mediácie medzi obeťami a páchatel'mi či páchatel'kami trestných činov by mali vytvárať priestor pre pomenovanie týchto potrieb a stanovenie postupov k ich naplneniu. Z etického hľadiska tu vyvstáva niekoľko fundamentálnych otázok, napr.:

- *Kedy je obeť v takom stave, že je schopná rozpoznať a vyjadriť svoje potreby? Čo ak takúto schopnosť nemá?*
- *Ako sa vysporiadame so skutočnosťou, že niektoré potreby sa môžu vynoriť potom, ako bol program mediácie medzi obeťou a páchatel'om ukončený?*
- *Čo ak niektoré potreby obeť presahujú mieru toho, čo sme schopní chápať či ochotní rešpektovať?*
- *Kto nesie zodpovednosť za napĺňanie jednotlivých potrieb obetí?*
- *Dokážeme v rámci procesu mediácie dostatočne chrániť obeť pred druhotnou viktimizáciou?*
- *Ako sa eticky vysporiadame so situáciami, kedy páchatel' nezrealizuje to, k čomu sa v rámci mediačnej dohody o odškodnení zaviazal?*

Vnímanie ľudskej dôstojnosti je zločinom narušené aj pokiaľ ide o osobu páchatel'a. Človeka, ktorý spáchal trestný čin, vníma väčšina ľudí negatívne – v horšom prípade ako niekoho kto je zlý, alebo až „neľudský“, v lepšom prípade ako niekoho, komu sa už nedá dôverovať. Filozofia a programy restoratívnej spravodlivosti umožňujú odmietnuť neakceptovateľný čin alebo správanie a zároveň uznávať vnútornú hodnotu osoby a jej potenciálny prínos pre spoločnosť (Braithwaite, 1989).

Neodňateľné práva a povinnosti sú súčasťou ľudskej dôstojnosti. Programy restoratívnej justície dávajú páchatel'ovi či páchatel'ke príleži-

tosť napraviť svoj „obraz v očiach ľudí“ cez prevzatie zodpovednosti za vlastné činy a ich dôsledky. Zároveň vytvárajú prostredie k vyjadreniu špecifických potrieb páchatel'a. Medzi takéto potreby patrí napr.:

- potreba vyjadriť svoje výčitky, smútok a ľútosť nad spôsobenými škodami a ponúknuť obetiam ospravedlnenie,
- potreba aby ich ľútosť bola inými, ideálne aj obeťami, prijatá ako úprimná, bez ohľadu na to ako neadekvátne bola vyjadrená,
- potreba vysvetliť príčiny svojho konania,
- potreba aby si iní, vrátane obetí, uvedomili, že aj páchatelia či páchatel'ky mohli byť v minulosti viktimizovaní a majú z toho plynúce potreby, ktoré si zasluhujú pozornosť,
- potreba všestrannej podpory v prevencii recidívy, osobnom raste a zmene,
- potreba získať náhľad na dôsledky svojho zločinu, na spôsobené škody a potreby, ktoré sa vynárajú u obetí,
- potreba mať príležitosť napraviť veci,
- potreba zažiť odpustenie a zmieriť sa s obeťami, s rodinou a širšou komunitou.

Ak sa zamyslíme nad týmito potrebami páchatel'a alebo páchatel'ky, môže nám napadnúť niekoľko otázok etického charakteru, napríklad:

- *Kto nesie zodpovednosť za napĺňanie jednotlivých potrieb páchatel'a či páchatel'ky?*
- *Ako sa vysporiadať s týmito potrebami, ak nie je mediácia možná, pretože obeť zločinu s ňou nesúhlasí?*
- *Ako sa vysporiadať s týmito potrebami, ak v priebehu mediácie obeť dáva najavo, že ju nezaujímajú potreby páchatel'a?*
- *Je etické očakávať od obete zločinu citlivosť voči potrebám páchatel'a?*
- *Ako sa vysporiadať s tým, že ten kto pochybil, sa zväčša snaží všemožne vyhnúť hroziacemu trestu, a to aj takými spôsobmi ako je predstieraná ľútosť?*
- *Ako sa vysporiadať so situáciou, ak obeť požaduje taký spôsob nápravy škôd, ktorý presahuje kapacity páchatel'a či páchatel'ky?*

Ak má restoratívna justícia posilňovať práva tých, ktorí sú poškodení trestnými činmi, potom nás k neľahkej etickej dileme môžu priviesť prípady klientov a klientiek, u ktorých je ich zločin „ovocím“ predošlého zločinu, spáchanom na nich samých (Gilligan, 1996). Len málo programov restoratívnej justície ponúka možnosť preskúmať skúsenosti páchatel'a s jeho vlastnou viktimizáciou a zistiť jeho potreby, plynúce z tejto viktimizácie. *Ak sú však skúsenosti, potreby a perspektívy páchatel'a ignorované alebo minimalizované, možno od neho očakávať, že bude chápať perspektívu obeť?*

Dalšou eticky spornou záležitosťou je to, že vo väčšine modelov mediácie medzi obeťami a páchatel'mi je základnou podmienkou pripustenia do mediáčného programu, aby páchatel' priznal zodpovednosť za svoj čin. Právo prezumpcie neviny (pokiaľ sa nedokáže vina) a právo mlčať potom už viac nie sú aplikovateľné. Podľa niektorých argumentov sa páchatelia dobrovoľne vzdávajú týchto práv, aby benefitovali z možnosti restoratívneho programu, ale miera do akej je také rozhodnutie urobené dobrovoľne je pochybná. Mediálni pracovníci a pracovníčky by mali mať na zreteli práva páchatel'a či páchatel'ky a popísať možnosti, ktoré sú k dispozícii féovo, bez silného preferovania jednej z nich.

Implementácia restoratívnej justície zahŕňa záväzok vytvárať vzorce sociálnych interakcií, ktoré podporujú ľudskú dôstojnosť, vzájomný rešpekt a rovnocenné blaho (Miller, 1976). Mediácia medzi obeťami a páchatel'mi má restoratívny charakter, ak sa sústreďí na dôsledky zločinu a s tým súvisiace potreby a nie na prisudzovanie viny a zahanbovanie. V tejto súvislosti môžu mediáčného pracovníka a pracovníčku k etickým dilemám priviesť retributívne emócie, ktoré sa môžu na strane poškodených často objavovať. Bolo by naivné očakávať, že obeť začne mediáčny proces oznámením „tak sa poďme zmieriť“. Retributívne emócie sa môžu javiť ako nevhodné, avšak v skutočnosti práve tieto emócie môžu priniesť do mediáčného procesu emočnú silu nevyhnutnú pre páchatel'ov a páchatel'ky aby pochopili, za čo potrebujú prevziať zodpovednosť. Skúsenosť ukazuje, že nahnevané, úzkostné a bojzlivé obeť, ktoré sa rozhodnú participovať na mediácii sú schopné priamo vyjadriť ich pocity páchatel'om a páchatel'kám s oprávnenosťou akou nik iný nedisponuje. Vyjadrenie týchto emócií obeťami je podstatné pre zážitok empatie u páchatel'ov.

Takýto zážitok môže viesť páchateľov a páchateľky k úprimnému ospravedlneniu a vyjadreniu ľútosti, v dôsledku čoho sa zas na strane obetí vytráca túžba po odplate, dokonca aj po reštitúcii, a mení na skôr na obavy o to, ako zabrániť recidíve na strane páchateľa či páchateľky. Treba tiež zdôrazniť, že práve uznaním oprávnenosti retributívnych emócií a povolením ich vyjadrenia môže byť mediácia medzi obeťou a páchateľom vnímaná ako skutočná alternatíva voči neosobnému štýlu tradičného justičného systému. V súvislosti s vyjadrovaním retributívnych emócií však vyvstáva niekoľko otázok:

- *Má sa vyjadrovanie emócií hnevu, strachu, krivdy a túžby, aby páchateľom a páchateľkám bolo ublížené tak ako oni ublížili, nejako limitovať?*
- *Ako zachovať právo obeti na vyjadrenie jej prežívania a zároveň chrániť dôstojnosť páchateľa či páchateľky?*
- *Možno od obetí požadovať, aby sa zbavili retributívnych emócií pred stretnutím s páchateľom či páchateľkou v rámci mediácie?*

Retributívne emócie na strane obetí sú prirodzené a bežné a takmer s určitosťou vedú k zážitku zahanbenia na strane páchateľov a páchateľiek. Hanba sa považuje za kritický komponent v rozvoji efektívneho procesu restoratívnej spravodlivosti (Masters, 1998). *Vieme však ako správne zahanbovať, teda ako zabezpečiť, aby zahanbenie malo želaný efekt, resp. aby nemalo nežiaduci efekt?*

Podľa Donalda L. Nathansona je prežívanie pocitu hanby kritickým regulátorom ľudského sociálneho správania. Vyvolanie emócie hanby môže viesť u jedinca k spusteniu jedného zo štyroch vzorcov reakcií: (1) stiahnutie, prejavujúce sa izolovaním, útekem alebo skrývaním sa; (2) útok voči sebe, v podobe nejakého sebazraňujúceho správania; (3) vyhýbanie, prejavujúce sa popieraním, zneužívaním drog, či vyhľadávaním iného rozptýlenia; (4) útok voči iným, či už fyzický alebo verbálny, vrátane obviňovania iných. Pritom je dôležité si uvedomiť, že úmysel toho, kto zahanbuje, nemôže determinovať aký to bude mať dopad na zahanbovaného (Nathanson, 1992; Nathanson, 1997). Komunita však môže pomôcť jedincovi, ktorý prežíva zahanbenie (a reaguje naň) k tomu, aby ho spracoval pozitívnym spôsobom. Kľúčom je načúvať

tomu, čo zahanbený jedinec prežíva, uznať jeho pocity a povzbudiť ho, aby o nich hovoril.

V tejto súvislosti sa rozlišuje stigmatizujúce zahanbenie a reintegratívne zahanbenie. Kým to prvé sa považuje za kontraproduktívne, o druhom sa predpokladá, že podporuje efektívnosť v prevencii recidívy. Reintegratívne zahanbenie znamená, že útok a nie útočník je odsúdený; namiesto toho, aby bol páchatel' spoločnosťou zavrhnutý a z nej vyčleňovaný, je do nej opätovne začlenený. V rámci reintegratívneho zahanbovania, síce nesúhlasíme so spáchaným zločinom, ale zachovávame vzťah rešpektu voči páchatel'ovi, neoznačujeme ho za zlého, nevnímame zločin ako hlavnú charakteristiku páchatel'a či páchatel'ky. Reintegratívne zahanbenie smeruje k reakceptácii páchatel'a a páchatel'ky cez slová alebo gestá odpustenia (Braithwaite, 1989).

Ako už bolo uvedené, idea restoratívnej spravodlivosti stavia na hodnote ľudskej dôstojnosti, ktorá prináleží v rovnakej miere všetkým ľuďom. V kontexte zločinu pobáda zainteresované strany (vrátane širšej verejnosti) k pokore. Tá spočíva v akceptácii omylnosti a zraniteľnosti všetkých ľudí. Pokora rozpoznať túto univerzálnu ľudskú realitu umožňuje obetiam a páchatel'om objaviť, že toho, čo majú spoločné ako zlyhávajúce a krehké ľudské bytosti je viac, než toho, čo ich rozdeľuje ako obeť a páchatel'a. V tejto súvislosti sa možno tiež stretnúť s názorom, že samotné používanie termínov obeť a páchatel' je neetické, pretože deformuje „identitu“ dotknutých osôb. To, že niekto spáchal zločin, ho nemôže definovať v celku jeho osobnosti. Obdobne to, že sa niekto stal terčom útoku, ho nemôže charakterizovať v celistvosti jeho osoby a komplexnosti jeho životných zážitkov.

Filozofia restoratívnej spravodlivosti predostiera ideu pokory a rešpektu k ľudskej dôstojnosti ako isté etické výzvy. V praktickom živote, pri realizácii mediačného stretnutia, existuje kontinuum reakcií, ktoré sa viac alebo menej môžu približovať k ideálu.

Nielen strany bezprostredne zasiahnuté zločinom, ale aj profesionálni probační a mediační pracovníci a pracovníčky sa musia vysporiadať s vnútornou neistotou, ktorú provokujú otázky typu:

- *Je vôbec mentálne možné oddeliť osobu od jej činov (rešpektovať zločinca ale zavrhnúť zločin)? Alebo ide len o teoretický konštrukt?*

- *Aký súvis s ľudskou dôstojnosťou a aké praktické dôsledky má zodpovednosť za vlastné skutky?*
- *Sú si naozaj zúčastnene strany rovné z hľadiska ich ľudskej dôstojnosti?*
- *Má v sebe predpoklad rovnosti nejaké etické riziká? Môže predpoklad rovnosti niektorú zo zúčastnených strán zvýhodňovať a inej uškodiť?*
- *Ako dosiahnuť, aby rešpektovanie dôstojnosti páchatel'a nevyvolávalo u obetí dojem, že sa realita spôsobeného zla a nespravodlivosti zľahčuje?*
- *Dokážeme nájsť spravodlivú mieru záujmu o potreby páchatel'a a potreby obeť? Alebo v rámci mediácie potreby niektorej strany preferujeme? Je vôbec možné zachovať voči zúčastneným stranám postoj nestrannosti a neutrálnosti?*³

---

³ Etický princíp **nestrannosti** kladie na mediátora povinnosť zachovať nestrannosť voči všetkým účastníkom. Nestrannosť znamená slobodu od favorizovania (zvyhodňovania) alebo predpojatosti, a to buď v slovách alebo činoch. Nestrannosť zahŕňa záväzok podporovať všetkých účastníkov (na rozdiel od jedného jedinca) v dosahovaní vzájomne uspokojivej dohody a/alebo obojstranne uspokojivého dialógu. Nestrannosť znamená, že mediátor nebude hrať rolu žalobcu ani advokáta. Mediátor má povinnosť zachovať nestrannosť a zároveň predkladať stranám otázky potrebné k tomu, aby zvážili prípustnosť navrhnutých možností riešenia a dialógu.

Aktuálna nestrannosť mediátora môže byť ohrozená napr. vtedy ak mal s niektorým z účastníkov mediácie kedykoľvek v minulosti sociálne alebo profesionálne vzťahy. Ak v minulosti poskytoval profesionálne služby obom stranám, nie je dovoľené pokračovať v mediácii, pokiaľ sa táto záležitosť neprediskutuje a pokiaľ sa obe strany slobodne nerozhodnú pokračovať v mediácii s daným mediátorom. Aktuálna nestrannosť je tiež otáznou vtedy, ak mediátor v priebehu mediácie emočne reaguje na zúčastnené strany (sympatiou alebo antipatiou). Etické dilemy vyvoláva v mediátoroch aj napätie medzi nestrannosťou a pokúšením predstierať riešenia alebo smerovať proces tak, aby riešenie bolo férovejšie, spravodlivejšie. Podobne eticky náročné je zvládnuť napätie medzi zachovaním neutrálnosti a poskytnutím potrebnej profesionálnej právnej alebo terapeutickkej rady.

- *Do akej miery determinujeme potreby obetí a páchatel'ov? Aké potreby sme ochotní akceptovať ako oprávnené?*
- *Do akej miery zážitky niektorých účastníkov a účastníčok preberú prioritu alebo ovplyvnia potreby iných účastníkov a účastníčok? Kto o tom rozhodne? Aké sú z toho implikácie?*
- *Môže alebo by malo úsilie o podporovanie uzdravenia a poskytnutie symbolickej reparácie plne nahradiť trest, odplatu alebo väzenia?*

Existujú názory, že restoratívna spravodlivosť nie je úplnou alternatívou retributívneho modelu spravodlivosti, ale že nevyhnutne obsahuje retributívne, resp. punitívne aspekty. Restoratívne procesy sú skôr spoločnými, ako sa pokúsiť navodiť primeraný trest (Daly, 2000).

V retribúcii (z latinského *retribuere*, čo doslovne znamená splatiť) sa predpokladá že nerovnováha spôsobená nespravodlivosťou sa naprávi odplatením páchatel'ovi a páchatel'ke nejakým utrpením. Retributívny model spravodlivosti je založený na pasívnom koncepte zodpovednosti: páchatel' je konfrontovaný inými s jeho zodpovednosťou a musí sa podrobiť dôsledkom uloženým trestným justičným systémom. Model restoratívnej spravodlivosti odkazuje na koncept aktívnej zodpovednosti: páchatel' musí prevziať aktívnu zodpovednosť tým, že aktívne prispeje k náprave negatívnych dôsledkov zločinu. *Je to však pre neho trest?*

Veľa záleží od toho, ako definujeme trest. Ak považujeme za trest každú bolestnú povinnosť, ktorá nasleduje po spáchaní zločinu, potom samozrejme väčšina iniciatív za účelom nápravy škôd môže byť nazvaná ako trest. Priama konfrontácia s obeťou, zahanbenie prichádzajúce zo strany najbližších, vykonanie mediačnej dohody alebo nariadenej verejnoprospešnej služby, sú pre páchatel'a bolestné, náročné a neprijemné spôsoby deprivácie slobody. Je však potrebné si uvedomiť, že podstatný je zámer trestajúceho, nie zážitok toho, kto je trestaný. Nejde o trest (v bežnom slova zmysle), ak zámer sudcu či sudkyne nie je, aby páchatel' trpel, ale skôr aby opodstatnene prispel k náprave. Naopak, pri retribu-

---

Etický princíp **neutrality** sa týka vzťahu, ktorý mediátor má so zúčastnenými stranami. Ak mediátor cíti, alebo ktorýkoľvek z účastníkov uvádza, že pozadie mediátora alebo jeho osobné skúsenosti by mohli ovplyvňovať jeho profesionálny výkon, mediátor by mal od mediácie odstúpiť, s výnimkou prípadu, kedy všetci zúčastnení súhlasia s tým, aby pokračoval v mediácii.

tívnom treste je bolestivosť principiálne meradlo. Zameranie na trest v trestnej justícii je prekážkou efektívnej komunikácie – páchatel', respektíve páchatel'ka nepočúva moralizujúci odkaz (vyjadrenie nesúhlasu autority so spáchaným činom), ale snaží sa vybojovať čo najmiernejší trest. Naproti tomu mediácia v trestných veciach má potenciál vyprovokovať v páchatel'ovi či páchatel'ke pokánie.

Dobrovoľné prijatie povinností, ktorými sa páchatel' zaťažší, by malo byť vnímané ako znak jeho ľútosti a úprimnosti ospravedlnenia. Miera či intenzita požadovaného reparatívneho úsilia by mala byť určená proporcionálne vzhľadom k závažnosti spôsobenej škody. Restoratívne programy dávajú ľuďom možnosť formulovať také spôsoby nápravy škody, ktoré sú pre nich zmysluplné. Jediným obmedzením je, že to, na čom sa dohodnú, nesmie narúšať ľudské práva žiadnej zo strán.

Autonómia v kontexte restoratívnej justície

Etický princíp autonómie je prepojený s konceptom nezávislosti. Podstatou tohto princípu je, že jedincovi ponecháme slobodu výberu a konania, že uznávame jeho právo a potrebu na vlastný názor a rozhodnutie (Barthel, 2008). Tento princíp v podstatnej miere odlišuje restoratívnu justíciu od iných, spornejších prístupov k spravodlivosti a riešeniu konfliktov.

V procese mediácie by tí, ktorí sú zločinom najviac ovplyvnení (teda obeť, páchatelia, respektíve páchatel'ky a ich najbližší) mali byť hlavnými rečníkmi a autormi rozhodnutí, skôr než trénovaný profesionál reprezentujúci záujmy štátu. Primárna zodpovednosť za výsledok a obsah dohody o odškodnení prislúcha účastníkom a účastníckam. Povinnosťou mediátora a mediátorky je asistovať klientom a klientkam pri dosahovaní informovanej a dobrovoľnej dohody a/alebo informovaného a dobrovoľného dialógu. Mediátor a mediátorka by nikdy nemali nútiť účastníka či účastníčku ku komunikácii, k uzavretiu dohody, alebo k účasti na mediácii či k zotrvaní v procese, ani by v žiadnom prípade nemal urobiť podstatné rozhodnutie namiesto klienta či klientky. Mediačný proces nemožno považovať za restoratívny, ak sa od kľúčových účastníkov žiada, aby mlčali, boli pasívni, alebo ak je ich príspevok kontrolovaný mediátorom, ktorý vnucuje svoju vlastnú agendu. V praxi sa ukazuje, že

miera, do akej je rešpektovaná autonómia klienta je zvyčajne priamo úmerná miere neutrality a nestrannosti či autoritatívnosti mediátora a jeho tendencii poskytovať klientom rady (Kovach, 1994).

Rešpektovanie autonómie predpokladá tiež individuálny prístup ku klientovi a klientke, ktorý v sebe zahŕňa uvedomenie si a pochopenie jedinečných kvalít každého klienta a čo najlepšie prispôbenie metód práce jeho osobnostným špecifikám, potrebám a podobne. V tejto súvislosti treba zdôrazniť, že klienti a klientky disponujú rôznym stupňom autonómie. Zločin je pre obeť traumatickou udalosťou, pri ktorej zažili, že ich niekto ovládal bez ich súhlasu, že ich okradol o osobnú moc. Programy restoratívnej spravodlivosti sa snažia znovuposilniť autonómiu obetí tým, že im ponúkajú aktívnu rolu v determinovaní toho, čo sú ich potreby a ako majú byť naplnené. V rámci restoratívnej spravodlivosti ide zároveň o posilnenie páchateľov k tomu, aby prevzali osobnú zodpovednosť za zločin, aby urobili, čo je v ich silách k náprave spôsobenej škody a k začatiu rehabilitačného a reintegračného procesu.

Autonómia, svojbytnosť či svojprávnosť páchateľa je vo filozofii restoratívnej spravodlivosti vyjadrená aj tým, že je považovaný za morálneho agenta, ktorý je zodpovedný za svoje činy a ich dôsledky a disponuje istou kapacitou napraviť veci. Môže teda v riešení problému zaujať aktívnu rolu a prijať na seba spravodlivú morálnu povinnosť napraviť spôsobené škody ako aj predchádzať vlastnej recidíve. Mediácia môže významne facilitovať identifikáciu možností naplnenia tejto povinnosti. V rámci probácie sa zas páchateľ a páchateľka môže podrobiť rôznym podmienkam: môže to byť povinnosť odpracovať zdarma určitý počet hodín v rámci verejnoprospešných služieb, nájsť si zamestnanie, absolvovať protialkoholické liečenie či podstúpiť inú terapiu, dodržiavať zákaz vstupu na určité miesta a podobne (Duda, Kutek-Sladek, 2010). Restoratívne procesy pozývajú páchateľa, respektíve páchateľku k prijatiu vlastnej zodpovednosti (avšak i pri neakceptácii vlastnej zodpovednosti, je naďalej braný na zodpovednosť). V tejto súvislosti vyžadujú etickú reflexiu nasledujúce otázky:

- *Musí byť účasť páchateľa či páchateľky na mediácii vždy plne dobrovoľná? Je tu nejaký priestor pre donútenie?*

- *Čo možno rozumne očakávať od páchatel'a v rámci nápravy spôsobených škôd? Kde začína a končí jeho kapacita napraviť spôsobené škody? Majú sa očakávania pohybovať len v hraniciach tejto kapacity?*
- *Kto by mal rozhodnúť o tom, ako by mal páchatel' napraviť škody? Musia to byť ľudia ktorí sú najviac zasiahnutí zločinom, teda obeť (prípadne aj ich najbližší)? Môžu to byť komunitní dobrovoľníci a dobrovoľníčky? Môžu justiční úradníci a úradníčky nariadiť restoratívne skutky?*
- *Aké miesto majú v procese restoratívnej spravodlivosti súdne sankcie?*

Pokiaľ ide o rešpektovanie autonómie obetí zločinu, v prvom rade sa treba zmieniť o tom, že obeť reagujú rôzne na ponuku stretnutia s páchatel'om v rámci mediácie. Bud' to vítajú ako šancu povedať páchatel'ovi či páchatel'ke priamo ako sa cítia a uvažujú, alebo prežívajú značný strach a úzkosť. Iné povedia, že si neželajú znova sa dotýkať témy vlastnej viktimizácie, pretože by to bolo príliš bolestivé alebo preto, že sa s tým už vysporiadali. V tejto súvislosti vyvstávajú otázky:

- *Sú obeť, ktoré odmietnu mediačné stretnutie s páchatel'om, respektíve páchatel'kou z morálneho hľadiska nejako horšie, než tie, ktoré túto možnosť využijú? Sú menej hodné spravodlivosti?*
- *Poskytuje súčasný justičný systém obetiam väčšiu ochranu ich práv než mediácia?*
- *Je nutné, aby sa obeť zúčastnila mediačného stretnutia, k tomu, aby sa páchatel'ovi či páchatel'ke poskytla možnosť odškodniť?*

Zaoberanie sa základnými potrebami obetí vyžaduje viac než vytvorenie príležitosti k stretnutiu sa s páchatel'om alebo páchatel'kou. Je potrebné rozpoznať, že väčšina potrieb obetí na ne vzťahuje na páchatel'a alebo na niečo, čo by páchatel' mohol urobiť. Mediácia medzi obeťou a páchatel'om môže byť síce dôležitou potrebou, ale iste nie je na vrchole zoznamu potrieb obetí. Práve naopak, niekedy najväčšou potrebou obetí môže byť držať si od páchatel'a či páchatel'ky odstup.

Systém by nemal byť nastavený tak, aby obeť podnecoval alebo manipuloval k mediácii. Programy restoratívnej spravodlivosti bývajú niekedy priveľmi sústredené na ideál harmónie, pričom predpokladajú, že

v hierarchii hodnôt je harmónia vážená viac než konflikt. Takéto vnímanie harmónie však môže mať rozličné použitia a dôsledky. „*Harmónia, ktorá vedie k autonómii je odlišná od harmónie, ktorá vedie ku kontrole, útlaku či pacifikácii; zmierenie môže viesť ku konfliktu rovnako ako aj k pokoju; a riešenie konfliktu môže viesť k nespravodlivosti rovnako ako aj k spravodlivosti*“ (Nader, 1990, s. 320-321). Nanútená harmónia je deštruktívna, pretože maskuje zneužívanie moci a potláča kritický diskurz prostredníctvom jazyka posvätnosti. Ideológia harmónie skrýva v sebe také moralizujúce posolstvá ako napr. nesmieš byť svárliivy, nesmieš klásť neprijemné otázky a podobne. Ľudia sa často obávajú, že keď sa vo svojich postojoch neprispôbia ideálu harmónie, budú za to nejako sankcionovaní. V tejto súvislosti je potrebné pomenovať naše očakávania harmónie a naše chápanie konfliktu. Je tiež kriticky dôležité skúmať dôsledky našich požiadaviek na harmóniu, v zmysle otázok:

- *Čie hlasy sú v restoratívnych programoch privilegované alebo umlčané?*
- *Nakoľko bude harmónia (resp. zmierenie) skutočným prínosom pre obeť, pre páchatel'ov a pre širšiu komunitu?*
- *Nezneužívame pojmy ako odpustenie a zmierenie a nenútime obeť k tomu, na čo nie sú pripravené, respektíve čo ich môže ohroziť? O aké riziká tu ide?*

Kritici a kritičky mediácie realizovanej v trestných veciach upozorňujú, že mediačné programy sú poháňané záujmom o páchatel'a a hľadajú nádhernú vec, kde každý každého miluje a odpúšťa mu. Odpustenie je mnohými obeťami vnímané ako niečo abstraktné a nie konkrétne, a ako bremeno, ktoré sa na nich kladie. Fenomén odpustenia a zmiernenia je navyše často chápaný skreslene, bez uvedomenia si podmienok, ktoré vyžaduje a bez akceptácie skutočnosti, že sa jedná o náročný proces, ktorý má výsostne individuálny priebeh (Michančová, 2010). V praxi restoratívnej spravodlivosti treba čeliť nebezpečnej domnienke, že cesta k náprave situácie je lineárna a vedie k špecifickej destinácii, ktorá by mala zahŕňať odpustenie. Odpustenie nemôže byť predpísané ani vynútené; a vonkoncom by nemalo byť predkladané ako podmienka úspešnej rehabilitácie páchatel'a či páchatel'ky.

V zmysle vyššie uvedených poznámok sa skúsme zamyslieť nad nasledujúcimi otázkami:

- *Sú profesionáli a profesionálky (i laici) schopní rešpektovať autonómiu obetí v plnej miere, alebo sú nevyhnutne limitovaní vlastnými predstavami o tom, čo by mali obeť potrebovať a ako by sa mali zachovať k páchatelovi, respektíve páchatelke?*
- *Ako sa vysporiadame s tým, že napriek všetkým dostupným možnostiam k naplneniu potrieb obetí, dlho nedosahujú alebo ani nikdy nedosiahnu stav, ktorý by bolo možné definovať ako obnovená spravodlivosť?*
- *V prípade, že obeť nie je otvorená k mediácii, existujú ešte iné možnosti restorácie spravodlivosti?*
- *Môže byť za restoratívnu považovaná aj taká forma mediácie, pri ktorej obeť nie je osobne prítomná, ale jej perspektíva je reprezentovaná niečím alebo niekým iným? Môže vôbec niekto zastúpiť obeť?*
- *Je možné považovať za restoratívnu takú formu mediácie, pri ktorej obeť a páchatel komunikujú sprostredkované (cez mediátora) ale tvárou v tvár sa už možno nikdy nestretnú?*
- *Je možné hovoriť o obnove spravodlivosti aj vtedy, ak páchatel či páchatelka nesplati svoj morálny záväzok voči človeku, ktorého priamo poškodil, ale skutky pokánia adresuje niekomu inému? Môže byť morálny dlh páchatel'a splatený aj tým, že sa jednoducho stane čestným a produktívnym občanom?*

Ak uvažujeme o autonómii klientov a klientiek restoratívnych programov, nutne narazíme na skutočnosť, že ich sebaurčenie, sebestačnosť či nezávislosť je úzko prepojená so závislosťou na druhých ľuďoch. Ak chceme vytvárať cez procesy restoratívnej spravodlivosti pozitívnu sociálnu zmenu, musíme brať do úvahy širší, kolektívny prístup v chápaní zločinu a uzdravenia. Pravda, kultúra modernej doby nám môže toto uvedomenie blokovat'.

Kultúra západu vyžaduje, aby ľudia súťažili o prežitie, o prácu, status atď. a tiež očakáva, že budú fungovať ako voľní, samostatní „jazdci“ (Clark, 1999). Ľudská bytosť v západnom modele reality koná v izolácii, nezávisle koliduje, zlyháva a odráža sa od dna. Je to model prí-

činy a následku lineárnych interakcií individualistického svetonázoru, v ktorom je self oddelené od celku. Individualistický svetonázor kladie dôraz na individuálne práva a individuálnu vinu, a tým zintenzívňuje naše pocity odcudzenia, neistoty, bezmocnosti a nezmyselnosti.

Naproti individualistickému modelu existuje model siete, ktorý viac zodpovedá ľudskej povahe obsahujúcej nielen sklon autonómii ale i k vytváraniu zväzkov. Sieť je metaforou vyjadrujúcou vzájomnú prepojenosť a interagujúce entity. Každá entita je dôležitá pre prežitie celku. Napriek tomu, že programy restoratívnej justície obsahujú trvalé naliehanie, aby páchatelia „prijali“ osobnú zodpovednosť za ich zločin a následné škody spôsobené iným – zároveň poukazujú na to, že existuje paralelná, kolektívna spoločenská zodpovednosť, ktorá musí byť takisto akceptovaná a vyjadrená v úsilí o obnovu spravodlivosti. V tomto ohľade sa naskytajú otázky:

- *Je možné objektívne (respektíve spravodlivo) určiť mieru individuálnej a mieru kolektívnej zodpovednosti za zločin a za nápravu vzniknutej situácie? Je v tejto veci možné vyhnúť sa subjektívnym hodnoteniam a predsudkom?*
- *Ktorý etický princíp má vyššiu prioritu: princíp spravodlivosti alebo princíp solidarity a konania dobra nad mieru, ktorú sme povinní konať?*

Realita autonómie a zároveň závislosti jedinca na iných ľuďoch, respektíve na komunite alebo spoločnosti ako celku, je v princípoch práce probátorov vyjadrená tým, že sa v prístupe ku klientovi snažia hľadať rovnováhu medzi poskytovanou starostlivosťou a kontrolou klienta pri napĺňaní povinností a obmedzení, ktoré sú mu uložené. Vyvažovanie prvkov pomoci a kontroly je nevyhnutné vzhľadom na rešpektovanie normy klienta či klientky na jednej strane a normy spoločnosti na strane druhej. V tejto súvislosti sú probační pracovníci a pracovníčky povinní nadviazať potrebný kontakt s rodinou klienta, respektíve klientky a s jeho blízkym okolím a vo svojej práci zohľadňovať záujmy obetí a spoločnosti, v ktorom sa klient či klientka pohybuje. Zároveň nadväzujú spoluprácu s ďalšími odborníkmi a odborničkami a inštitúciami, pôsobiacimi v oblasti prevencie a riešenia sociálne nepriaznivých javov.

Napĺňanie potrieb obetí trestných činov je vo veľkej miere závislé na spoločnosti. Programy mediácie medzi obeťami a páchatelmi samé o sebe nepokrývajú mnoho kritických potrieb obetí; náprava ublíženia, ktoré obeť zakúsila je často ďaleko komplikovanejšia než ospravedlnenie, reštitúcia a budovanie vzťahov. Mnoho obetí trpí kontinuálnou traumou a jej následkami: od poklesu pracovnej výkonnosti, cez stratu dôvery k ľuďom až po nutkanie spáchať samovraždu. Starostlivosť o ich potreby niekedy vyžaduje dlhodobé odborné poradenstvo, psychoterapiu, asistenciu pri zavádzaní bezpečnostných opatrení, pomoc s hľadaním náhradného bývania, pomoc s presťahovaním, atď. K tomu, aby sa človek traumatizovaný zločinom dokázal znovu plnohodnotne zaradiť do života, môže byť potrebné množstvo sociálnych služieb: krízové linky dôvery, rekvalifikačné kurzy pre obeť, ktoré už viac nemôžu vykonávať svoje predošlé povolanie; opatrovateľskú službu pre deti rodiča, ktorý si potrebuje vybaviť množstvo vecí súvisiacich s riešením posttraumatickej situácie; resocializačné centrum pre obeť, ktoré podľahli drogám; službu doprevádzania pre obeť zločinu, ktoré sa boja opustiť domov, atď. Obnova spravodlivosti pre obeť by každopádne nemala byť limitovaná na zdroje, ktoré môže poskytnúť páchateľ a najbližší príbuzní či priatelia obeť. Keď dôjde k zločinu, spoločnosť ako celok by mala pomôcť obeťam znovuvybudovať ich život. Restoratívna spravodlivosť začína holistickou komunitnou odpoveďou voči obeťam zločinu.

Napĺňanie potrieb páchatelov či páchateliek je obdobne ako u obeť, v mnohom závislé na spoločnosti. Pritom tu nejde len o to, aby sme páchatel'a napravili, aby sa stal lepším človekom, ale aj o to, aby sme vytvárali lepší, humannejší svet, do ktorého môže patriť. V individualistickom chápaní sú zločinci leniví, sebeckí a zlí jedinci, ktorí sú ekonomickým a sociálnym bremenom pre ťažko pracujúcich platičov daní. Z tejto perspektívy je potrebné so zločincami zaobchádzať trestajúco a volať ich na zodpovednosť za zločiny, ktoré spáchal. V takto konštruovanej realite neexistuje žiadna potreba skúmať prečo je páchateľ taký skazený a neexistuje tu žiadna akceptácia kolektívnej zodpovednosti za neho. Naproti tomu, perspektíva sociálnej siete predpokladá, že zločinitec sám seba neurobil takým, akým je. Zatiaľ čo istotne nesie podiel osobnej zodpovednosti za svoje činy, táto zodpovednosť končí tam, kde

širšie spoločenské sily a štrukturálne nerovnosti ranili jeho život a obmedzili jeho silu, moc. Možno nemá také vzdelanie či sociálnu podporu ako by mal mať. Existuje tu teda kolektívna spoločenská zodpovednosť za neho. On urobil to najlepšie, čo mohol a potrebuje pomoc k tomu, aby dokázal žiť lepšie a dôstojnejšie, aby rozvinul mieru svojej nezávislosti a autonómie. Avšak aby sme prekonalí negatívne vplyvy, nestačí len zaoberať sa jeho individuálnymi potrebami; je potrebné venovať pozornosť širším spoločenským otázkam a výzvam.

Páchatelia a páchatelky zriedka dostanú podporu, ktorú potrebujú, keď sa reintegrujú do komunitného života. Ich potreby zostávajú nepovšimnuté a nedocenené. Sú tu stereotypy a predpojatosť voči páchatelom, ktoré robia ťažkým to, aby boli vnímaní ako ľudské bytosti s potrebami, nádejami a obavami.

Páchatelia, ktorí sú (či už podmienenečne alebo definitívne) prepustení z výkonu trestu odňatia slobody majú celú paletu potrieb, v ktorých napĺňaní nie sú sebestační, ako napr.: prístup k zdravotníckym službám, vrátane terapie závislosti alebo iných psychických porúch a ťažkostí (napr. vyrovnávanie sa so sociálnou stigmatizáciou); edukácia ohľadne hospodárenia s financiami, asistencia pri zabezpečení finančnej stability, vrátane pomoci pri prekonávaní sociálnych bariér k získaniu zamestnania (Duda, Kutek-SŁadek, 2010); rekválifikácia; asistencia v zakladaní či posilňovaní zdravých vzťahov (rodinných, priateľských, s deťmi); asistencia pri zabezpečení bývania; jasná spätná väzba od komunity ohľadne jej očakávaní a potrieb a podpora pri ich napĺňaní; ochota komunity poskytnúť podporu pri zmenách hodnôt, životného štýlu a pri reintegračných procesoch; asistencia pri rozvíjaní osobnostných a sociálnych zručností ako je riešenie problémov, krízový a stresový manažment, manažment voľného času; príležitosť porozumieť potrebám obete, atď.

- *Ako možno prakticky vyjadriť kolektívnu zodpovednosť za riešenie problémov súvisiacich so zločinom?*
- *Kto všetko a v akej miere sa má podieľať na napĺňaní potrieb obetí a páchatelov?*
- *Aké stereotypy voči páchatelom a páchatelkám ohrozujú úspešný priebeh ich resocializácie?*

- *Existujú v laickej verejnosti nejaké mylné predstavy o obetiach zločinov, ktoré narušajú proces ich zotavovania?*

Model siete, vyjadrujúci skutočnosť vzájomnej prepojenosti a závislosti ľudí v spoločnosti, je pre vysporiadanie sa so zločinom a jeho následkami veľmi zmysluplný a potrebný. Na jednej strane platí, že spoločnosť má zodpovednosť voči obetiam i voči páchatelom, na druhej strane je sama zasiahnutá zločinom. Členovia a členky spoločnosti sú zasiahnutí zločinom v rôznej miere.

Primárne zainteresovaní sú v prvom rade obeť a páchatelia, pretože tí sú ovplyvnení najpriamejšie. Avšak tí, ktorí sú významne emočne spojení s obeťou alebo páchatelom, ako sú rodičia, životní partneri a partnerky, súrodenci, priatelia a priateľky, kolegovia a kolegyne, učitelia a učiteľky a podobne, sú tiež priamo ovplyvnení. Títo ľudia vytvárajú komunitu starostlivosti pre obeť a páchatelov; mali by sa aktívne podieľať na napĺňaní ich potrieb a prispieť ku komplexnému zotaveniu, reintegrácii a náprave. Názory, postoje a konanie ľudí, s ktorými majú obeť a páchatelia zmysluplný osobný vzťah, s ktorými zdieľajú svoje vnímanie a prežívanie, najpravdepodobnejšie ovplyvňujú ďalší vývin situácie. Ak je im daná príležitosť, môžu poskytnúť osobnú, emočnú a materiálnu starostlivosť a podporu, ktorú obeť a páchatelia potrebujú, aby čelili problémom. Konanie každej osoby v tejto sociálnej mikrokomunitě priamo ovplyvňuje každého iného člena. Členovia mikrokomunity môžu byť udalosťami sami traumatizovaní a poškodení (hovorí sa tu o tzv. Sprostredkovej viktimizácii, z ang. *vicarious victimization*). Emočná bolesť zakúšaná rodinou a priateľmi môže byť značne intenzívna. Dôvera medzi páchatelmi a ich rodinami je redukovaná a pravdepodobne zažívajú silný pocit hanby a obavy zo straty morálneho kreditu v spoločnosti (Duda, Kutek-SŁadek, 2010). Rodinní príslušníci obeť sa často obviňujú zo zlyhania, že neochránili milovanú osobu, môžu prežívať silné rozhorčenie a prechovávať hnev voči páchatelovi a páchatelke. Sústrediac sa na potrebu nápravy škôd spôsobených zločinom, koncept restoratívnej spravodlivosti zdôrazňuje, že k tomu, aby bola spravodlivosť obnovená, v čo možno najplnšej miere, každá osoba a každý vzťah v mikrokomunitě páchatel'a a obeť musí byť obnovený do stavu (relatívnej) pohody. Niektoré modely restoratívnej spravodlivosti vytvárajú príležitosť k to-

mu, aby sa členovia a členky mikrokomunity stretli a kolektívne determinovali, ako čo najlepšie riešiť situáciu. Avšak vzhľadom na to, že zdroje mikrokomunity sú často limitované; naplnenie niektorých potrieb a kompenzácia škôd môže vyžadovať intervenciu širšej spoločnosti (McCold, Wachtel, 2002).

Popri mikrokomunitě má svoju rolu v riešení problémov spätých so zločinom, aj makrokomunita. Tá pozostáva z jedincov, ktorí sú v celej veci zainteresovaní sekundárne. Makrokomunitu tvoria ľudia, ktorí zväčša nemajú osobný vzťah, nie sú emočne spojení s konkrétnou obeťou alebo páchatelom, ale žijú v oblasti, kde k zločinu došlo, alebo patria do vzdelávacích, náboženských, sociálnych alebo obchodných organizácií, ktorých oblasť pôsobnosti zahŕňa lokality, alebo ľudí, ovplyvnených zločinom. K sekundárne zainteresovaným patrí aj spoločnosť ako celok, reprezentovaná štátnymi orgánmi. Vplyv zločinu na členov makrokomunity (ľudí v susedstve, meste, štáte, cirkvi, klube, profesnej spoločnosti a pod.) je široko rôznorodý. Z perspektívy makrokomunity, zločin vytvára zoskupenú škodu (teda škodu, ktorá nie je limitovaná na špecifických jedincov); myslí sa tu na určitý kumulatívny efekt zločinu na spoločnosť, a výslednú stratu pocitu verejného bezpečia. Z toho následne plynie všeobecná spoločenská potreba posilniť prevenciu zločinu a žiadať od páchatelov a páchateliek kompenzáciu, ktorá by bola osožná širšej komunite.

Spoločnosť by samozrejme mala podporovať a facilitovať restoratívne programy pre tých, ktorí sú osobne zasiahnutí konkrétnym zločinom; takéto programy môžu reintegrovať obeť i páchatel'a a paralelne budovať civilnú spoločnosť posilnením sociálnej kohézie a schopnosti občanov riešiť vlastné problémy. Avšak bez ohľadu na to, či obeť a páchatelia súhlasia alebo nesúhlasia s mediáciou, páchatelia môžu byť žiadaní, aby napravili škody cez platenie do všeobecného fondu obetí alebo cez vykonanie nejakých verejnosprospešných prác (môžu napr. poskytnúť neplatenú prácu pre miestnu charitatívnu organizáciu alebo participovať na programoch skrášľovania životného prostredia). Reparatívne sankcie môžu byť uvalené súdom alebo determinované panelom občanov (dobrovoľníkov a dobrovoľníčok) pod vedením zamestnanca či zamestnankyne trestnej justície. V nevyhnutnom prípade, ak nie je možné

inak účinne limitovať hrozbu, súvisiacu s páchatel'ovým budúcim správaním, spoločnosť uplatňuje sankcie spojené s trestom odňatia slobody, alebo izoláciou v detenčnom ústave⁴. V tejto súvislosti sa k etickej reflexii naskytajú otázky:

- *Ako je to s autonómiou páchatel'ov, ktorí sú uväznení?*
- *Ako vnímať autonómiu jedincov, ktorí sú pozbavení svojprávnosti?*
- *Kto nesie zodpovednosť za prípravu a realizáciu národných stratégií prevencie kriminality?*
- *Kto je zodpovedný za zlyhanie systému probácie, ak je probačných pracovníkov príliš málo (vzhľadom na počet klientov)?*

Rovnosť príležitostí na poli restoratívnej justície

Na rozdiel od tradičného justičného procesu, ktorý vylučuje a tak aj oslabuje tých, ktorí sú zasiahnutí zločinom, proces restoratívnej spravodlivosti zahŕňa a posilňuje všetkých zasiahnutých. Programy restoratívnej spravodlivosti by mali byť otvorené voči všetkým osobám, ktoré sú zločinom dotknuté; mali by im poskytovať príležitosť k aktívnej participácii na procese obnovy spravodlivosti. Etický princíp rovnosti príležitostí sa tu prejavuje v snahe venovať rovnakú pozornosť potrebám obetí, páchatel'ov a komunit a napĺňať tieto potreby súbežne, paralelne. Vzhľadom na rovnosť príležitostí by bolo ideálne, keby boli programy restoratívnej spravodlivosti dostupné v každej komunite pre všetkých zainteresovaných, ktorí by o takúto službu mohli mať záujem. V tejto súvislosti však narážame na viacero obmedzení.

Idea restoratívnej spravodlivosti môže byť aplikovateľná v relatívne malom počte prípadov zločinu. Väčšina obetí zločinu neparticipuje v žiadnom formálnom procese, aby vyriešila problémy týkajúce sa viktimizácie. Niektoré obeť neohlásia zločin polícii, alebo polícia nenájde páchatel'a, alebo sa páchatel'ovi vina nedokáže a sám páchatel' ju dobrovoľne nepriznáva.

---

⁴ Detenčný ústav je prísne strážená liečebňa s osobitným režimom, ktorá zabezpečuje liečbu a hlavne izoláciu pacientov so súdne nariadenou ochrannou liečbou.

Ďalším obmedzením pre využitie restoratívnej spravodlivosti je skutočnosť, že vo väčšine modelov je podmienkou účasti v programe dobrovoľnosť, teda ochota k spolupráci. Ak na niektorej strane táto ochota absentuje, možnosti k dosiahnutiu spravodlivosti sú redukované. Ak žiadna strana nesúhlasí s mediáciou, potom k riešeniu situácie ostáva len tradičný justičný postup. Závažným obmedzením v prístupe k restoratívnej spravodlivosti môže byť aj to, že strany zúčastnené na mediácii nedospejú k vzájomne akceptovateľnej dohode, alebo záväzky plynúce z dohody nenaplnia.

Využitie komunitu zahŕňajúcich modelov restoratívnej spravodlivosti je blokované nedostatočnou úrovňou potrebných sociálnych schopností a zručností. Komunity v súčasnom modernom svete nie sú integrované v takej miere ako kedysi; príliš veľký dôraz sa kladie na súkromie jedincov a ich autonómiu. Navyše čoraz viac sa prehĺbujúca sociálna nerovnosť znižuje pravdepodobnosť dobrovoľnej participácie členov komunity na programoch restoratívnej spravodlivosti. Väčšie zaangažovanie komunity do restoratívnych procesov by si vyžadovalo nielen komunitné vzdelávanie a výcvik, ale aj zmenu v rôznych oblastiach sociálnej politiky. Dostupnosť restoratívnej spravodlivosti môže byť značne ohrozená u tých jedincov, ktorí sú oslabení a sociálne vylúčení kvôli nerovnostiam rôzneho druhu (ekonomickým, sociálnym, kultúrnym, rasovým a podobne) (Marshall, 1999).

Najväčším obmedzením v implementácii restoratívnej spravodlivosti je to, že sa mediácia a obdobné programy používajú zväčša pri osobách, ktoré spáchali menej závažné trestné činy. Mediácia medzi obeťami a páchatelmi sa takmer vôbec nevyužíva pri násilných trestných činoch. Existujú tvrdenia, že prípady sexuálnych útokov, zneužívania alebo domáceho násillia by sa nikdy nemali akceptovať pre mediáciu kvôli potenciálu páchatel'a, respektíve páchatel'ky manipulovať proces a účastníkov, kvôli vysokému riziku reviktimizácie obete, a v neposlednom rade kvôli neznalosti problematiky na strane mediátora či mediátorky. Avšak odmietnutie riešiť restoratívnym spôsobom aj tieto prípady limituje našu schopnosť slúžiť komunite, odopiera dialóg zvláštnej populácii ľudí, a vytvára „elitu“ tých, ktorí si to môžu dovoliť. No v skutočnosti v prípadoch so skôr nižším vysokým rizikom (*lower high risk*) budú jedinci, pre

ktorých nie je primerané zapojiť sa do restoratívneho dialógu a v prípadoch s veľmi vysokým rizikom budú takí, ktorí sú plne pripravení začať tento proces. Prax ukazuje, že využitie mediácie v závažných zločinoch (ako doplnok klasických postupov v trestnej justícii) môže byť obzvlášť prínosné nielen pre obeť ale aj v zmysle prevencie. Obete násilia sú naklonené k využitiu restoratívnych programov tam, kde je účasť dobrovoľná a profesionáli maximálne kompetentní.

Zdá sa teda, že pomerne podstatným obmedzením v dostupnosti a možnostiach efektívneho využitia programov restoratívnej justície je nedostatočná kompetencia probačného a mediáčného pracovníka či pracovníčky. Kompetencia je tvorená súhrnom vedomostí, zručností, charakteru, osobnostných čŕt, postojov a skúseností. Nízka úroveň kompetencie patrí medzi najčastejšie sa objavujúce etické problémy a dilemy v praxi restoratívnej justície (Bush, 1992).

Profesionáli a profesionálky pracujúci s prípadmi násilia by mali mať vyšší stupeň kompetencie než je základný štandard. Medzi klientmi či klientkami tu často existuje špecifický druh nerovnosti, a síce nerovnováha moci. V niektorých prípadoch je mocenská dynamika očividná a ľahko rozpoznateľná; no v oveľa vyššom percente prípadov (ako napr. pri inceste) je táto dynamika neuveriteľne jemná a často skrytá. Vzdelanie a skúsenosť s prácou s touto dynamikou je imperatívom pre každého kto prichádza do kontaktu s touto klientelou. Zvýšenie kompetencie predpokladá doplnenie si vedomostí o manipulácii, traume a post traumatických syndrómoch. V mnohých prípadoch je vhodné odporučiť klientov na terapeuta, alebo mať terapeuta v tíme. Nedbalá prax môže reviktimizovať zraniteľných.

Napokon dodajme, že existujú situácie, kedy akékoľvek úvahy o možnostiach obnovenia spravodlivosti hraničia s utópiou (Dolinský, 2010); napr. pre pozostalých po zavraždenom sú možnosti obnovy vecí do stavu približujúcemu sa stavu pred spáchaním zločinu totálne nemožné. Aj mimo týchto extrémne brutálnych zločinov s definitívne tragickým koncom, je však pojem „restoratívna“ spravodlivosť pre mnoho obetí iritujúci, pretože život po zločine už nikdy nebude taký, akým býval predtým... Ani v tomto zmysle teda neexistuje medzi ľuďmi rovnosť v možnosti dosiahnuť spravodlivosť.

- *Ako sa zmierime s realitou tejto nespravodlivosti?*
- *Existujú situácie, kedy by sa dalo povedať, že sú prejavy solidarity voči obetiam rôznych kategórií trestných činov nespravodlivé? Ak áno, akými spôsobmi možno túto nespravodlivosť eliminovať?*

Použitá literatúra:

- BARTHEL, T. (2008) Ethical Perspectives in Mediation [online]. Dostupné na: <<http://www.mediate.com/articles/barthelT3.cfm>>.
- BRAITHWAITE, J. (1989) *Crime, Shame and Reintegration*. New York, NY : Cambridge University Press. ISBN 0-521-35668-7.
- BUSH, R. A. B. (1992) *The Dilemmas of Mediation Practice: A Study of Ethical Dilemmas and Policy Implications*. A report on a Study for The National Institute For Dispute Resolution. NIDR.
- CLARK, M. E. (1999) *In Search of Human Nature*. London, UK : Routledge.
- DALY, K. (2000) Revisiting the relationship between retributive and restorative justice. In STRANG, H. – BRAITHWAITE, J. (eds.). *Restorative justice: philosophy to practice*. Dartmouth, UK : Ashgate, 2000.
- DOLINSKÝ, S. (2010) Právo a spravodlivosť. In: *Disputationes scientificae*. Ružomberok: VERBUM, KU, roč. X., 2010, č. 3, s. 93-103. ISSN 1335-9185.
- DUDA, M. – KUTEK-SLADEK, K. (2010) Preventive role of social work in selected areas of threat of social exclusion. In MICHANČOVÁ, S. – DOLANSKÁ, R. (eds.). *Súčasnosť a perspektívy probácie a mediácie*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, Gréckokatolícka teologická fakulta.
- GILLIGAN, J. (1996) *Violence: Reflections on a National Epidemic*. New York : Vintage Books.
- KOVACH, K. K. (1994) *Mediation: Principles and Practice*. St. Paul, Minn. : West Publishing Co.
- MARSHALL, T. F. (1999) *Restorative justice: an overview*. London : Home Office, Research Development and Statistics Directorate.

Dostupné na: <<http://rds.homeoffice.gov.uk/rds/pdfs/occ-resjus.pdf>>.

- MASTERS, G. (1998) The importance of shame to restorative justice. In WALGRAVE, L. (ed.). *Restorative justice for juveniles: potentialities, risks and problems for research*. Leuven, BEL : Leuven University Press.
- McCOLD, P. – WACHTEL, T. (2002) Restorative justice theory validation. In WEITEKAMP, E. – KERNER, H.J. (eds.). *Restorative Justice: Theoretical Foundations*. Devon, UK: Willan Publishing.
- MICHANČOVÁ, S. (2010) Social responsibility within thinking about forgiveness. In *E-Theologos* (Online journal), ISSN 1335-5570, roč. 1, č. 2, s. 223–243. Dostupné na: <<http://versita.metapress.com/content/9p561474594p258j/fulltext.pdf>>.
- MILLER, D. (1976) *Social Justice*. Oxford, UK : Oxford University Press.
- NADER, L. (1990) *Harmony ideology: Justice and control in a Mountain Zapotec Village*. Standford, CA : Standford University Press.
- NATHANSON, D. L. (1992) *Shame and Pride: Affect, Sex, and the Birth of the Self*. New York : Norton.
- NATHANSON, D. L. (1997) Affect theory and compass of shame. In LANSKY, M. R. – MORRISON, A. P. (eds.). *The widening scope of shame*. Hillsdale, NJ : The Analytic Press.
- *Zákon o probačných a mediačných úradníkoch č. 550/2003 Z. z. a o zmene a doplnení niektorých zákonov*.
- ZEHR, H. – TOEWS, B. (eds.). (2004) *Critical issues in restorative justice*. Monsey, New York : Willan Publishin.
- ZEHR, H. (2002) *The little book of restorative justice*. Intercourse, PA : Good Books.

Kontakt:

ThDr. Mgr. Slávka Michančová, PhD.

Občianske združenie ASCEND

+421 903 482 802; ascend@azet.sk

Postavenie a etické aspekty činnosti probačného a mediačného úradníka

Renáta Dolanská

Úvod

Konflikty, spory a kriminalita sprevádzajú ľudstvo od nepamäti. Sú súčasťou aj civilizovanej spoločnosti, ktorej sa napriek nesporným výdobytkom v iných oblastiach, nepodarilo dostatočne vyporiadať s negatívnymi dôsledkami týchto javov. Tradičné a „osvedčené“ spôsoby riešenia sporov sa tak z pohľadu civilnej ako i trestnej justície ocitli v kríze, čo viedlo k hľadaniu iných, alternatívnych spôsobov ich riešenia.

V oblasti trestnej justície bol v podmienkach SR dlhodobo preferovaný koncept odplatnej, retributívnej justície, v ponímaní ktorého je primárnou obeťou trestného činu štát, nakoľko to, čo páchatel' svojim konaním ohrozil alebo poškodil, bol práve verejný záujem. Konkrétna, individuálna obeť trestného činu sa na výkone trestnej justície zúčastňuje len v minimálnom rozsahu. Čo je ešte viac zarážajúce, v jednotlivých procesných systémoch má okrem obete v podstate pasívne postavenie aj samotný páchatel' trestného činu, ktorému síce patrí právo na obhajobu, avšak rozhodujúcu úlohu v procese objasňovania trestného činu a ukladania trestu zohrávajú orgány činné v trestnom konaní a súd. Páchatel'ovi je tak tradične ukladaný predovšetkým trest odňatia slobody, ako sankcia za ohrozenie a porušenie záujmov štátu. Takýto trest, bez pochopenia a precítienia ujmy spôsobenej obeti trestného činu je však spravidla neúčinný a nevedie k náprave páchatel'a, dokonca je to samotný páchatel', kto sa zvyčajne subjektívne cíti byť obeťou trestnej jurisdikcie. Negatívne dôsledky týchto skutočností sa následne prejavujú v podobe preťaženej trestnej justície a preplnených väznic. S poukazom na uvedené tak do popredia vyvstáva požiadavka zmeny klasickej paradigmy trestnej justície, a to smerom k efektívnejšiemu využívaniu konceptu tzv. obnovujúcej, restoratívnej spravodlivosti, ktorej legislatívny rámec bol v podmienkach Slo-

venskej republiky vymedzený rekodifikovanými trestnými kódexmi a zákonom č. 550/2003 Z.z. o probačných a mediačných úradníkoch.

Rozvoj sociálnych služieb v oblasti trestnej justície patrí zároveň aj medzi dôležité priority Európskej únie a Rady Európy, čo možno vyvodíť z množstva odporúčaní a rezolúcií, ktoré sa postupne odzrkadľujú v legislatíve členských štátov. Na dosiahnutie skutočnej zmeny v oblasti trestnej justície ako aj nástup očakávaných pozitívnych výsledkov alternatívnych trestných procesných postupov a s tým v praxi súvisiaci nárast v ukladaní alternatívnych trestov, na ktorých je koncept restoratívnej justície vybudovaný, však nestačí len úprava legislatívneho prostredia. Kľúčovú úlohu v tomto procese, v podmienkach Slovenskej republiky, zohrávajú probační a mediační úradníci, na ktorých by v záujme naplnenia sledovaného cieľa mali byť kladené vysoké nároky, a to tak z hľadiska odborných kompetencií ako aj osobnostných predpokladov.

Podstata probácie a mediácie v trestných veciach

Koncepcia zákona o probačných a mediačných úradníkoch vychádza z nového poňatia restoratívnej justície, ktorá kladie dôraz na odstránenie konfliktu, ktorý vznikol medzi páchatelom trestného činu a poškodeným (resp. obeťou). Zároveň potláča tradičné chápanie trestného činu ako útoku na štát, resp. spoločnosť a zdôrazňuje poškodenie konkrétnej obete trestného činu. V trestnom procese sa preto počíta nielen s aktívnou úlohou obvineného, ale aj s individuálnym zohľadnením záujmov a potrieb poškodených a ďalších dotknutých subjektov.

Probáciou sa v zmysle zákona o probačných a mediačných úradníkoch rozumie:

1. organizovanie a výkon dohľadu nad obvineným, obžalovaným alebo odsúdeným (ďalej len "obvinený"),
2. kontrola výkonu trestu nespojeného s odňatím slobody vrátane uloženej povinnosti alebo obmedzenia,
3. dohľad nad správaním obvineného v priebehu skúšobnej doby pri podmienčnom prepustení z výkonu trestu odňatia slobody,
4. pomáhanie obvinenému v priebehu skúšobnej doby a počas kontroly výkonu trestov nespojených s odňatím slobody, aby viedol riadny ži-

vot a vyhovel podmienkam, ktoré mu boli uložené rozhodnutím prokurátora alebo súdu v trestnom konaní.

Podstatou probácie je prevýchova a iné pozitívne ovplyvňovanie správania sa páchatel'a trestného činu. Je založená na vzájomnej kombinácii prvkov kontroly a dohľadu, pomoci a poradenstva. Uplatnenie probácie vedie k zvýšeniu účinnosti trestnej sankcie a páchatel' je zároveň ušetrený škodlivých dôsledkov výkonu trestu odňatia slobody.

Z podstaty probácie sa dá odvodiť aj jej základné zameranie. Práca probačného úradníka smeruje nielen k realizácii dohľadu súdu, ale najmä k starostlivosti o páchatel'a, k pomoci v jeho problémoch s cieľom posilnenia jeho schopnosti bezkonfliktného spôsobu života v spoločnosti a pozitívneho vzťahu k prostrediu v ktorom žije, prípadne schopnosti nájsť nové prostredie, ktoré ho nebude negatívne ovplyvňovať vo vzťahu k trestnej, či inej protispoločenskej činnosti.

Mediáciou sa v zmysle zákona o probačných a mediačných úradníkoch rozumie mimosúdne sprostredkovanie riešenia sporu medzi poškodeným a obvineným. Mediácia je tu chápaná ako špecifická mimoprocenálna metóda riešenia trestnej veci, ktorá naplňa zmysel konceptu restoratívnej justície, v prípadoch tých trestných činov, ktoré sú dôsledkom konfliktného vzťahu medzi páchatel'om a obeťou konkrétneho trestného činu.

Mediácia medzi poškodeným a obvineným vychádza zo všeobecných zásad a princípov mediácie, jej špecifiká sú však dané kontextom trestného konania, v rámci ktorého sa uplatňuje. Mediácia je tu teda vymedzená v užšom význame, ako býva zvyčajne chápaná, pretože je výslovné viazaná na súvislosť s trestným konaním. Ide teda o činnosť vykonávanú v súvislosti s trestným konaním a smerujúcu k urovnaniu konfliktného stavu vyvolaného trestným činom ako aj zmiernenie škôd a následkov, ktoré spáchaním trestného činu vznikli.

Mediácia v trestnom konaní je postavená na zásade dobrovoľnosti a vykonáva sa len so súhlasom poškodeného a obvineného. Probačný a mediačný úradník môže vykonávať jednotlivé úkony mediácie až potom, čo získal písomný súhlas oboch strán a rovnako tak vyjadril svoj súhlas s vykonaním mediácie predseda senátu, samosudca a v prípravnom konaní prokurátor. I keď konečné rozhodnutie vo veci ostáva vo výlučnej prá-

vomoci súdu a v prípravnom konaní prokurátora, probačný a mediačný úradník má priestor k tomu, aby stranám ponúkol inú možnosť riešenia trestnej veci než je klasické trestné konanie.

„Podľa skúseností probačných úradníkov, pokiaľ je páchatel' vystavený priamemu kontaktu s poškodeným, dochádza k jeho hlbšiemu pochopeniu škodlivosti svojho konania, čo má na neho značný výchovný vplyv. Spolupodieľanie sa na tvorbe dohody o náhrade škody spôsobuje, že obvinený sám preberá zodpovednosť za spáchaný trestný čin a tendencia nahradiť škodu je v tomto prípade ovplyvnená nielen rozhodnutím súdu, ale aj jeho vlastnou snahou. Poškodený má v procese mediácie možnosť vyjadriť sa k výške a spôsobu náhrady škody, zároveň však dostáva možnosť vyjadriť svoje pocity súvisiace s psychickou ujmom.“⁵

Postavenie, pôsobnosť a základné zásady práce probačného a mediačného úradníka

V zmysle zákona o probačných a mediačných úradníkoch, vykonáva probačný a mediačný úradník svoju činnosť v štátnozamestnaneckom pomere, pričom jeho služobným úradom je súd. Výkon probácie a mediácie koncepčne a metodicky riadi a usmerňuje Ministerstvo spravodlivosti Slovenskej republiky.

Probačný a mediačný úradník napomáha tomu, aby trestná vec mohla byť vo vhodných prípadoch prejednaná v niektorom z osobitných spôsobov trestného konania alebo aby mohol byť uložený a riadne vykonaný trest nespojený s odňatím slobody, alebo aby mohla byť väzba nahradená iným vhodným opatrením. Na tento účel probačný a mediačný úradník :

- a) obstaráva podklady týkajúce sa osoby obvineného o jeho rodinnom, sociálnom a pracovnom prostredí. Probačný a mediačný úradník postupuje tak, že na základe žiadosti predsedu senátu, samosudcu a v prípravnom konaní prokurátora kontaktuje obvineného a s jeho súhlasom s ním prejednáva otázky jeho osobnej situácie. Úradník má možnosť kontaktovať aj osoby z okolia obvineného (rodina, priate-

---

⁵ <http://wwwold.justice.sk/wfn.aspx?pg=l429&htm=16/l614.htm>

- lia, zamestnávateľ). Na základe takto získaných informácií spracuje podrobnú správu.
- b) utvára podmienky na rozhodnutie o podmiennečnom zastavení trestného stíhania alebo schválení zmiernu,
  - c) uskutočňuje úkony na účely uzavretia dohody medzi poškodeným a obvineným o náhrade škody, ktorá vznikla trestným činom, alebo na účely odstránenia ujmy, ktorá vznikla trestným činom. Skutočnosti, na ktorých sa obe strany dohodnú sa stávajú súčasťou písomnej dohody, ktorej plnenie sleduje probačný a mediačný úradník v rámci dohľadu nad odsúdeným (počas skúšobnej doby).
  - d) vykonáva dohľad nad správaním obvineného v priebehu skúšobnej doby a kontrolu výkonu trestov nespojených s odňatím slobody. Dohľad a kontrola správania sa odsúdeného smeruje k tomu, aby viedol riadny život, a spočíva preto najmä v kontrole dodržiavania uložených obmedzení a povinností, či podmiennečne prepustený nepáchá trestné činy alebo priestupky, či sa nedopúšťa inej protispoločenskej činnosti, či má dostatok legálnych zdrojov na svoju obživu a pod.
  - e) uskutočňuje pri výkone probácie a mediácie ďalšie úkony v trestnom konaní.

Probačný a mediačný úradník ďalej uskutočňuje v rámci svojej pôsobnosti aj úkony na základe rovnopisu právoplatného rozhodnutia súdu, z ktorého vyplýva povinnosť vykonať probáciu, alebo na základe písomného pokynu predsedu senátu, samosudcu a v prípravnom konaní prokurátora. Vo vhodných prípadoch v oblasti mediácie uskutočňuje úkony aj bez takého pokynu, najmä z podnetu poškodeného alebo obvineného, pričom o tom probačný a mediačný úradník bez zbytočného odkladu písomne informuje príslušný orgán činný v trestnom konaní.

Pri výkone probácie a mediácie je probačný a mediačný úradník oprávnený získavať informácie a poznatky o osobe obvineného a stanoviská poškodeného, ktoré sú významné pre rozhodnutie súdu alebo prokurátora. Zhromažďovanie týchto informácií slúži súdu na posúdenie osoby, ktorá je obžalovaná najmä z hľadiska uloženia trestu.

Medzi ďalšie činnosti probačného a mediačného úradníka patrí vykonávanie ochranného dohľadu podľa osobitného zákona⁶.

Ak je to účelné, postupuje probačný a mediačný úradník pri výkone probácie a mediácie v súčinnosti s orgánmi sociálneho zabezpečenia, so školami a školskými zariadeniami, zdravotníckymi zariadeniami, s registrovanými cirkvami a náboženskými spoločnosťami, so záujmovými združeniami občanov, s nadáciami a ďalšími inštitúciami, ktoré poskytujú všeobecne prospešné služby.

Predmetom spolupráce a koordinácie je taktiež vyhľadávanie a zabezpečovanie vhodných terapeutických a resocializačných programov, ktoré sú zamerané na zníženie rizík recidívy sociálne patologických javov. Rovnako tak je potrebná spolupráca s programami prevencie kriminality.

V súvislosti s výkonom probácie a mediácie je probačný a mediačný úradník oprávnený obracať sa na štátne orgány, obce, iné právnické osoby a fyzické osoby so žiadosťou o poskytnutie potrebných údajov. Tieto osoby sú povinné bez zbytočného odkladu žiadosti probačného a mediačného úradníka vyhovieť.

Súčinnosť so štátnymi orgánmi, organizáciami a tiež mimovládny- mi organizáciami, najmä s tými, ktoré sa venujú rôznym probačným a resocializačným programom, je nevyhnutným predpokladom efektívnej činnosti probačných a mediačných úradníkov.

Za probačného a mediačného úradníka môže byť vymenovaný občan Slovenskej republiky, ktorý :

- a. spĺňa predpoklady podľa osobitného predpisu⁷,
- b. získal vysokoškolské vzdelanie druhého stupňa absolvovaním magisterského právnického, učiteľského, teologického alebo iného spoločenskovedného študijného programu alebo má uznaný doklad o takom vysokoškolskom vzdelaní vydaný zahraničnou vysokou školou.

---

⁶ § 454 až 460 Trestného poriadku.

⁷ § 14 zákona č. 312/2001 Z. z. o štátnej službe a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

V zmysle zákona, probačný a mediačný úradník je pri výkone svojej funkcie povinný:

- dodržiavať povinnosti podľa osobitného predpisu.⁸
- riadiť sa pokynmi predsedu senátu, samosudcu a v prípravnom konaní prokurátora; tieto pokyny nemôžu smerovať k spôsobu a výsledku vykonávanej mediácie.
- rešpektovať a chrániť ľudské práva a slobody, dôstojnosť človeka a zdržať sa konania, ktoré by mohlo viesť k zmareniu účelu trestného konania alebo ktoré by vzbudzovalo pochybnosti o jeho nestrannosti.
- zachovávať mlčanlivosť podľa osobitného predpisu;⁹ povinnosti mlčanlivosti sa nemôže dovoľávať vo vzťahu k orgánom činným v trestnom konaní¹⁰ alebo súdu.

Probačného a mediačného úradníka nemožno v súvislosti s vykonanou mediačnou činnosťou vyslúchať ku skutkovým okolnostiam, o ktorých sa dozvedel pri sprostredkovaní riešenia sporu alebo v súvislosti s ním a ktoré sa neprejavili v dohode uzavretej medzi obvineným a poškodeným. V rámci mediácie musí probačný úradník nadviazať s klientmi zvláštny vzťah založený na vzájomnej dôvere, v rámci ktorého môže získať informácie, ktoré by však mohli mať význam v prebiehajúcom alebo v inom trestnom konaní. Aby nedošlo k narušeniu dôvery medzi mediátorom a jeho klientmi, je potrebné zabezpečiť, aby nedošlo k zneužitiu takýchto informácií. Nie je tým ale dotknutá povinnosť prekaziť trestný čin alebo oznámiť spáchanie trestného činu.¹¹

Probačný a mediačný úradník je oprávnený zisťovať stanovisko strán trestného konania k podmienčnému zastaveniu trestného stíhania, zmieru, uloženiu trestu nespojeného s trestom odňatia slobody a k iným úkonom vykonávaným pri probácii a mediácii.

---

⁸ § 53 zákona č. 312/2001 Z. z. o štátnej službe a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

⁹ § 53 ods. 1 písm. e) zákona č. 312/2001 Z. z. o štátnej službe a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

¹⁰ § 10 ods. 1 Trestného poriadku. *Orgány činné v trestnom konaní sú prokurátor a policajt.*

¹¹ § 340 a 341 Trestného zákona.

Trestný zákon síce nepredpokladá u žiadneho z trestov stanovisko alebo vyjadrenie obvineného k jeho uloženiu. Stanovisko obvineného je však vhodné zistiť najmä z hľadiska výšky trestu, stanovenia primeraných splátok v súvislosti s určením druhu a rozsahu zakázanej činnosti a pod.

Ak poruší obvinený, nad ktorým vykonáva dohľad probačný a mediálny úradník, podmienky obmedzení alebo povinností, informuje o tom probačný a mediálny úradník predsedu senátu alebo samosudcu a v prípravnom konaní prokurátora.

Probačný a mediálny úradník má právo pri výkone svojej činnosti nahliadať do trestných spisov, robiť si z nich výpisky a poznámky, prípadne kópie; týmto nie sú dotknuté ustanovenia osobitného predpisu o ochrane utajovaných skutočností.¹²

Ako vyplýva z vyššievedenej zákonnej úpravy, probačný a mediálny úradník pri výkone svojej činnosti vystupuje v podstate v dvoch rozdielnych polohách:

1. v činnostiach týkajúcich sa *probácie* – vystupuje ako „sociálny kuraťel“ obvineného,
2. pri výkone *mediácie* – ako nezávislý a nestranný sprostredkovateľ urovnania konfliktu medzi páchatel'om a obeťou.

Táto dvojjediná úloha probačného a mediálneho úradníka môže byť v praxi pre probačného a mediálneho úradníka problematická. Kým v pozícii probátora má byť probačný a mediálny úradník zameraný „v prospech páchatel'a“, má páchatel'ovi trestného činu pomáhať začleniť sa do spoločnosti a viesť riadny život, v pozícii mediátora má vystupovať ako neutrálny, nezávislý a nestranný článok.

Vo všeobecnosti možno konštatovať, že mediácia je činnosť, pri ktorej je mediátor nápomocný stranám pri hľadaní možných, obojstranne akceptovateľných riešení daného sporu. V procese mediácie má mediátor vystupovať nie len ako odborník v oblasti práva, ale aj odborník v oblasti psychológie, interpersonálnej komunikácie a zvládania konfliktov.

---

¹² Zákon č. 241/2001 Z. z. o ochrane utajovaných skutočností a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení zákona č. 418/2002 Z. z.

Mediácia celkovo - ako idea, myšlienka, proces, je budovaná na určitých etických základoch. Medzi jej základné princípy patrí dobrovoľnosť, dôvernosť, nestrannosť, nezaujatosť a neutralita. Vo vzťahu k práci probačného a mediačného úradníka, ktorý je v štátnozamestnaneckom pomere a je povinný riadiť sa pokynmi samosudcu a v prípravnom konaní prokurátora, aj keď tieto nemôžu smerovať k spôsobu a výsledku vykonávanej mediácie, sú tieto základné piliere mediácie v trestnom konaní do určitej miery modifikované špecifikami trestného konania.

Vo vzťahu k dobrovoľnosti v oblasti mediácie môže probačný a mediačný úradník začať svoju činnosť aj na základe podnetu jednej zo strán trestného konania, ak tomu nebráni zákon alebo rozhodnutie vydané v trestnom konaní. Je však potrebné poukázať na to, že okrem súhlasu poškodeného a obvineného je k uskutočneniu mediácie v konkrétnom prípade potrebný aj písomný súhlas predsedu senátu alebo samosudcu a v prípravnom konaní prokurátora. Ak takýto súhlas nie je udelený, probačný a mediačný úradník nemôže ďalej vykonávať mediáciu v tomto prípade.

Je zrejmé, že dobrovoľnosť osôb zúčastnených na konflikte tak sama o sebe v prípade trestnej mediácie nepostačuje. Rovnako tak s ohľadom na charakter trestného procesu je otázna aj dôvernosť procesu mediácie.

Obdobne tak nezávislosť a nestrannosť probačného a mediačného úradníka, s ohľadom na jeho štátnozamestnanecký pomer a z neho plynúcu povinnosť ochraňovať v prvom rade záujmy štátu, je tiež otázna. Spáchaním trestného činu totižto páchatel' ohrozil alebo porušil nie len určitý konkrétny záujem poškodeného resp. obeť, ale sekundárne aj záujem štátu. Zachovanie či ochranu záujmov štátu môžeme vyvodiť zo skutkových podstát trestného činu stanovených v trestnom zákone.

S poukazom na vyššieuvedené autorka veľmi pozitívne hodnotí, že v podmienkach Slovenskej republiky sa inštitút probácie a mediácie včlenil do trestného konania, zároveň však nastal čas prehodnotenia postavenia a činnosti probačných a mediačných úradníkov a prípadného oddelenia inštitútu probácie a trestnej mediácie.

Použitá literatúra:

- <http://wwwold.justice.sk/wfn.aspx?pg=1429&htm=l6/l614.htm>
- Zákon č. 300/2005 Z.z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov
- Zákon č. 301/2005 Z.z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov
- Zákon č. 312/2001 Z. z. o štátnej službe a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov
- Zákon č. 241/2001 Z. z. o ochrane utajovaných skutočností a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov

Kontakt:

JUDr. Renáta Dolanská
dolanska.advokat@gmail.com

Restoratívna spravodlivosť ako výzva

Vladimír Cehlár

Úvod

V úvode by sme chceli neobvyklým spôsobom poukázať na súčasný stav systemizácie počtov probačných a mediačných úradníkov, ktorých možno považovať za predĺženú ruku restoratívnej justície. Čím viac sa počet probačných a mediačných úradníkov bude znižovať, tým menej budeme môcť aplikovať ciele restoratívnej justície v praxi. Od vzniku a nástupu probačných a mediačných úradníkov, t.j. od 01.01.2004 na Slovensku dochádza k ich iracionálnemu znižovaniu. Týmto sa dostávame do situácie, že oblasť restoratívnosti bude vykonávaná a prezentovaná len z kvantitatívneho hľadiska a nie kvalitatívneho. Na základe týchto relevantných skutočností a pre lepšie pochopenie situácie uvádzame len vybrané časti listu, ktorý bol spracovaný za účelom ponechania systemizačných miest probačných a mediačných úradníkov. Nechávame na zváženie, či inštitút probácie a mediácie a tým aj aplikáciu restoratívnosti by mali obhajovať samotní probační a mediační úradníci, alebo štát z pohľadu verejného a spoločenského záujmu. V krátkosti uvádzame text zo správy, ktorá bola spracovaná za účelom neznižovania systemizačných miest na Okresnom súde Žilina. Predmetnú správu spracoval autor tohto príspevku, ktorý ju adresoval predsedovi Okresného súdu Žilina:

„Vec: Informatívna správa k systemizácii troch probačných a mediačných úradníkov a možných rizík v podmienkach Okresného súdu Žilina (požiadavka na ponechanie troch systemizačných miest PaMÚ)

Pre objektívnejší pohľad na danú problematiku považujeme za vhodné uviesť, že probácia a mediácia, ktorá sa aplikuje v trestnej justícii je činnosť, ktorá je zameraná na prípravu, koordináciu, organizáciu, výkon a kontrolu alternatívnych trestov a probačných dohládov, ktoré sú zamerané najmä na kontrolu, dohľad a pomoc.

Na základe hore uvedenej „definície“ možno konštatovať, že probácia a mediácia má na Okresnom súde Žilina svoje nezastupiteľné mies-

to, pričom súčasne saturuje o.i. aj potreby verejného a spoločenského záujmu. V súčasnosti túto činnosť vykonávajú traja probační a mediálni úradníci, dvaja v stálej štátnej službe a jeden v dočasnej, počas zastupovania materskej dovolenky. Počet probačných a mediálnych úradníkov možno vyhodnotiť ako nedostačujúci (poddimenzovaný), nakoľko ich vyťaženosť presahuje hranice (únosnosti) schopnosti zabezpečovať oblasť probácie a mediácie na požadovanej, kvalitatívnej úrovni. Tento stav je zapríčinený tým, že kvantitatívna stránka probácie a mediácie na Okresnom súde Žilina dosahuje vysokých hodnôt vo všetkých agendách svojej pôsobnosti. Za relevantný a objektivizujúci fakt považujeme skutočnosť, že počet vykonaných mediácií na OS Žilina presahuje počty, ktoré prezentujú súčet všetkých okresov v sídle jednotlivých krajov v rámci SR. Pre lepšie priblíženie chceme uviesť príklad: - v štatistike OS Žilina eviduje za rok 2010 počet pridelených mediácií v počte 256; takýto počet pridelených mediácií nedosiahol B. Bystrický kraj za všetky okresné sudy v jeho pôsobnosti - 246 mediácií, to isté platí aj pre ostatné krajské sudy (Kraj Nitra – 37 mediácií, Kraj Bratislava – 54 mediácií, Kraj Trenčín – 249 mediácií a pod.).

Táto kvantitatívna oblasť nie je len vecou agendy mediácie, ale ide aj o agendu probácie a probačných dohľadov a aplikácie alternatívnych trestov. Chceme dôrazne upozorniť na riziko, ktoré je determinované najmä vykonateľnosťou alternatívnych trestov, probačných dohľadov a mediácií z pohľadu prípravy, koordinácie, organizácie, kontroly, dohľadu a pomoci obvineným a odsúdeným. V prípade, že by došlo k zníženiu počtu probačných a mediálnych úradníkov na OS Žilina, vznikne situácia, že činnosti, ktoré spadajú do agendy probácie a mediácie nebudú dostatočne vykonateľné v intenciách zákona, ani v rovine kvantitatívnej. Je vysoká pravdepodobnosť, že agenda probácie a mediácie bude zabezpečovaná len čiastočne po formálnej stránke, nakoľko množstvo činností, ktoré je potrebné zabezpečovať z dôvodu vykonateľnosti pokynov od prokurátorov, sudcov a v neposlednom rade na základe právoplatných rozsudkov, nebude technicky možné ani za predpokladu, že probačným a mediálnym úradníkom by sa určila pracovná doba od 06.00hod do 18.00hod. V súčasnosti už máme na OS Žilina jednu žalobu na probačného a mediálneho úradníka za nedodržanie postupu v oblasti probácie. Ak by došlo

k zníženiu systemizácie probačných a mediačných úradníkov na OS Žilina, je potrebné očakávať, že bude dochádzať častejšie k takýmto žalobám zo strany poškodených, obetí trestných činov, (ktoré môžu byť aj opodstatnené).

Sme toho názoru, že štatistika PaM aj z predchádzajúcich rokov nasvedčuje tomu, že probační a mediační úradníci Okresného súdu Žilina sú najviac vyťažení vo všetkých agendách probácie a mediácie v rámci SR ...

Ide o činnosti, ktoré netvorí heterogénnu zložku, ale každá agenda má svoje špecifiká, ktoré si vyžadujú špeciálne a individuálne prístupy, formy a metódy práce. Napr. ako je práca s agresívnym klientom, klientom v odpore, práca s poškodeným, ktorý bol týraný, práca so závislým obvineným, odsúdeným, realizácia kontroly a dohľadu uložených povinností a obmedzení a pod. Celá činnosť je pritom determinovaná dĺžkou probačného dohľadu (max. 5r.) a frekvenciou osobnej účasti u probačného a mediačného úradníka, čo len zvyšuje vyťaženosť a v podmienkach OS Žilina možno hovoriť o neadekvátnej preťažnosti probačného a mediačného úradníka...

Okrem už uvedeného možno uviesť, že agenda mediácie si vyžaduje ešte vyššie nároky na čas a flexibilitu. V mediácii je ťažko predvídať dĺžku trvania mediačného procesu, obsah a konečný výsledok a predovšetkým je to subjektívny - osobný, intímny a svojim charakterom jedinečný proces. Touto definíciou sa mediácia dostáva do antagonistického postavenia voči tradičnému poňatiu súdneho konania, medzi ktorého kvalitami je objektivnosť, transparentnosť, predvídateľnosť a porovnateľnosť. Dúfame, že aj tento pohľad bude zvažujúcim prvkom toho, či chceme, aby probácia a mediácia na OS Žilina bola len formálnou záležitosťou, ktorá nebude plniť svoje základné funkcie z dôvodu preťažnosti probačného a mediačného úradníka, čím sa vystavujeme do rizika, že nebudeme schopní zabezpečiť dozor, kontrolu a plnenie uložených povinností a obmedzení. Takáto situácia môže mať nepredvídateľné a nenapraviteľné dôsledky...

V predmetnej správe sme nepoukázali na dôsledky, ktoré môžu vzniknúť v súvislosti so syndrómom vyhorenia. Tieto empirické a relevantné dôvody nás oprávňujú, aby sme požadovali ponechať súčasný sy-

stemizačný stav **troch** probačných a mediačných úradníkov na Okresnom súde v Žiline.

Poznámka: efektívnosť troch PaMÚ z pohľadu štatistiky a spoločenského prínosu :

Traja probační a mediační úradníci Okresného súdu Žilina v roku 2010 v rámci mediačného konania zabezpečili úhradu škody poškodeným (obetiam trestných činov) vo **výške 195 009,59 €**.

Finančné prostriedky na všeobecne prospešné účely pri zmiery (§ 220 Tr. por.) boli vybrané vo **výške 13 035,- €**.

V prípade **trestov povinnej práce** ušetrili štátu finančné náklady, ktoré by museli byť vynaložené na nepodmienečný trest odňatia slobody cca vo **výške 291 745,- €**, čo predstavuje sume „**8. 789 133,-Sk**“ (15 660 hod. TPP, 2 hod. = 1 deň VTOS, 1 deň VTOS = 37,26 €).

V prípade **väzby nahradenej probačným dohľadom**, probační a mediační úradníci Okresného súdu Žilina touto činnosťou **ušetrili štátu sumu vo výške 181 754,28 €**, „čo predstavuje sumu vo výške 5. 475 529,- Sk“ (4878 dní väzby, 1 deň väzby = 37,26 €).

Možno konštatovať, že len v týchto vybraných agendách probácie a mediácie, probační a mediační úradníci Okresného súdu Žilina ušetrili štátu, resp. prispeli do štátnej pokladnice sumou vo **výške 486 534,- € (14 657 323,-Sk)**.

K tomu patrí aj ťažko vyčísliteľná hodnota z pohľadu verejného, spoločenského záujmu, morálky, terciárnej prevencie, vyriešených konfliktov a sporov medzi obvinenými a poškodenými, ktorí sa už nesúdia v civilnom konaní za účelom náhrady škody, tým nezatažujú súdy ďalšími konaniami.

Dúfame, že táto argumentácia je dôstojnou garanciou toho, že **tri systemizačné miesta probačných a mediačných úradníkov na Okresnom súde Žilina sú opodstatnené** a pri množstve agendy, ktorú v súčasnej dobe zabezpečujú sú nedostačujúce.“

Považovali sme za potrebné tento nezvratiteľný fakt odprezentovať v tejto podobe, pričom oblasť systemizácie probačných a mediačných úradníkov zasahuje všetkých, nielen Okresný súd Žilina. Ako sme už uviedli, čím budú nižšie počty probačných a mediačných úradníkov (ďalej len „PaMÚ“), tým budú menšie možnosti aplikácie restoratívnej

justície (ďalej len „RJ“) na Slovensku. Dúfame, že tieto dôvody budú akceptované Ministerstvom spravodlivosti SR (ďalej len „MS SR“) a počty PaMÚ sa budú zvyšovať, aby mohli pracovať na viac kvalitatívnej úrovni a tým vytvoriť lepšie podmienky na aplikáciu RJ v podmienkach Slovenskej republiky.

1 Úvod do restoratívnej justície

Určite si väčšina odbornej ale aj laickej verejnosti, ktorá sa zaoberá probáciou a mediáciou z pohľadu restoratívnej justície prečítala knihu od Howara Zehra „Úvod do Restoratívni justice“ (Zehr, 2003), ktorá prináša ucelenú a podrobnú informáciu o restoratívnosti z pohľadu obnovujúcej spravodlivosti. Určite v nej nedostaneme jasné a jednoznačné odpovede, ktoré by sme očakávali, ale poskytnete Vám nové pohľady, podnety skúsenosti, ako by sme mohli spravodlivosť uplatňovať. Zehr (2003, s. 8) konštatuje, že: *„Hlavným účelom restoratívnej justície nie je znížiť recidívu. Restoratívne programy sú často v snahe získať uznanie sú prezentované a vyhodnocované ako spôsoby znižovania sa opakujúcej trestnej činnosti. Možno konštatovať, že existujú dobré dôvody myslieť si, že programy restoratívnej justície recidívu znižujú. Výskum zatiaľ, i keď sa sústredil hlavne na mladistvých páchatel'ov, prináša v tejto oblasti celkom povzbudivé výsledky. Aj napriek tomu, zníženie recidívy nie je dôvodom existencie restoratívnych programov, ide len o vedľajší výsledok. RJ je správna vec, ktorú je treba robiť. Mali by sme sa zaoberať obeťami a reagovať na ich potreby, páchatelia by mali byť zapojení do procesu, nepozerať na to, či páchatel'ovi dôjde, o čo tu ide a či dosiahneme zníženie recidívy.“* Pravdepodobne autora aj tento pohľad na RJ viedol k tomu, aby mohol povedať, že: *„Restoratívna justícia nie je mapou, ale je kompasom.“* (Zehr, 2003, s. 8).

Zehr (In: Štern et al. 2010) konštatuje, že RJ možno odprezentovať niekoľkými princípmi a hodnotami, ktoré sú akýmsi kompasom, ktorý ukazuje najmä, akou cestou sa môžeme vydať v ktoromkoľvek prípade. Takýto pohľad na konfliktné udalosti a spáchaný čin je špecifický a preto *nemôžeme určiť jeden univerzálny restoratívny program či techniku.* Samotný smer možno vidieť prostredníctvom nasledujúcich princípov a hodnôt:

- a) **Rešpekt.** Je jednou z kľúčových hodnôt, ktorý je prejavovaný nielen k osobe poškodeného (obeti) a ďalším postihnutým osobám, ale taktiež i k páchatelovi.
- b) **Zodpovednosť.** V tomto prípade páchatel trestného činu preberá zodpovednosť za spôsobenú škodu (ujmu) a restoratívny proces posilňuje jeho motiváciu k náprave – obnove narušených vzťahov.
- c) **Dialóg.** Všetky programy a techniky restoratívnej justície sú predovšetkým založené na rôznych formách dialógu medzi účastníkmi konfliktu, ktorý vznikol medzi poškodeným, páchatelom alebo komunitou.
- d) **Participácia.** Predovšetkým restoratívna justícia sa usiluje o to, aby do riešenia konfliktu boli zapojení všetci účastníci trestného činu, ich zástupcovia. Samotné riešenie konfliktu – udalosti je v rukách tých, ktorých sa týka a nie v rukách formálnej authority.
- e) **Vyváženosť.** Medzi priority restoratívnej justície možno zaradiť získanie rovnováhy v komunite. V podstate ide o vyváženie záujmov zúčastnených a hľadanie riešenia, ktoré bude prijateľné pre zúčastnené strany.
- f) **Dobrovoľnosť.** Z pohľadu restoratívnej justície to znamená, že participácia účastníkov na riešení konfliktu „trestného činu“ je vždy založená na báze dobrovoľnosti, čiže nemôže byť k tejto činnosti donútený žiadnou autoritou.
- g) **Pospolitosť (spoluúčasť).** Cieľom restoratívnej justície je vždy zapojiť členov komunity, kde obeť a páchatel žijú. V tomto smere trestný čin sa nevníma ako oddelený a izolovaný akt, ktorý by mal byť len súkromnou záležitosťou jeho aktérov.
- h) **Individualita.** Ide o rešpektovanie jedinečnosti každého človeka, ktorá z pohľadu restoratívnej justície je vždy vyvažovaná vo vzťahu k pospolitosti.

Definícia „restoratívnosti“ je podľa nášho názoru determinovaná aj empirickou praxou a dlhoročnými skúsenosťami, ktoré boli prezentované aj odborníkmi z Belgicka (Omšenie, 26.-27.11.2008), ktorí konštatujú nasledovné: *„Naše niekoľkoročné skúsenosti s mediáciou nás postupne priviedli k vytvoreniu pracovnej definície. Restorácia to nie je točný pojem ako - dostať sa späť do východzieho bodu. Restorácia je nie-*

čo iné ako **oprava**, návrat k situácii, ako to bolo pred spáchaním trestného činu. V tomto význame, trestné činy sú vlastne neopraviteľné. Zanechávajú stopy, našťastie nie vždy rovnako dramatické, ale aj napriek tomu sa niečo v živote zmení. Je nešťastím, keď človek nepochopí, že sa to nezmení ani vtedy, ak sa z obete stane páchatel'.

Restorácia sa nemôže redukovať na finančnú náhradu škody. Podľa našich skúseností tento prístup spôsobuje, že sa obeť cíti byť predaná, ako keby jej utrpenie a poníženie bolo jednoducho premenené na určitú finančnú čiastku, ktorá je zvyčajne určovaná vonkajšími kritériami. Keď strany zainteresované na trestnom čine požadujú restoráciu, vyslovujú tým potrebu zmeny ich nastavenia voči trestnému činu a jeho dôsledkom, zmeny pri začleňovaní daných skúseností do svojho života. (Tieto myšlienky sú podrobnejšie rozvinuté vo Van Garse, L. „Op zoek naar herstelrecht. Overwegingen na jaren bemiddelingswerk“, Panopticon 2001,5, str.433 ff.).

2 Štandardy a normy OSN v oblasti trestnej prevencie a trestného súdnictva

V tejto podkapitole chceme odprezentovať medzinárodnú normu, ktorá poukazuje na jednotlivé rezolúcie „Hospodárskej a sociálnej rady OSN“, ktoré sa zaoberajú problematikou restoratívnej justície a jej implementáciu do trestného súdnictva.

Ide najmä o „**Základné princípy OSN pre používanie programov restoratívnej justície v trestných veciach**“ (Rezolúcia hospodárskej a sociálnej rady, 18. apríl 202), kde komisia pre trestnú prevenciu a trestné súdnictvo na svojej jedenástej schôdzi (Viedeň. 16.-25. apríl 2002) odporúčala prijatie návrhu rezolúcie, ktorej obsah bol zameraný na:

- a) **Základné princípy pre používanie programov restoratívnej justície v trestných veciach**, kde Hospodárska a sociálna rada o.i. pripomína svoju rezolúciu 1999/26 z 28. Používanie programov restoratívnej justície júl 1999 s názvom „Rozvoj a implementácia (používanie) mediácie a opatrení restoratívnej justície v trestnom súdnictve“, v ktorej rada požiadala Komisiu pre trestnú prevenciu a trestné súdnictvo, aby preskúmala potrebu formulovania noriem OSN v oblasti mediácie a restoratívnej justície.

- b) **Konštatovanie, že ne celom svete sa významne zvyšuje počet iniciatív v oblasti restoratívnej justície**, pričom sa uznáva, že tieto iniciatívy často používajú tradičné a pôvodné formy justície, ktoré považujú trestný čin za zásadne škodlivý pre ľudí. Zároveň zdôrazňuje, že restoratívna justícia je vznikajúcou reakciou na trestné činy, ktorá rešpektuje dôstojnosť a rovnosť každej osoby, rozvíja porozumenie a podporuje sociálnu (spoločenskú) harmóniu prostredníctvom liečby obetí, páchatel'ov a spoločnosti. Tento prístup umožňuje osobám, postihnutým trestnými činmi (obetiam), aby sa otvorene podelili o svoje pocity a skúsenosti, a zameriavali sa na uspokojenie ich potrieb. Tento prístup poskytuje obetiam príležitosť, aby dosiahli odškodnenie, cítili sa bezpečnejšie a mali záujem na uzatvorení veci; umožňuje páchatel'om, aby pochopili príčiny a dôsledky svojho konania a významným spôsobom prevzali zaň zodpovednosť; a umožňuje spoločnosti, aby pochopila základné príčiny trestných činov, podporila verejné blaho a predchádzala trestným činom.
- c) **Vymedzenie používaných termínov pre túto oblasť a to :**
- **Program restoratívnej justície** je každý program, ktorý používa restoratívne procesy a snaží sa dosiahnuť restoratívne výsledky.
  - **Restoratívny proces** je každý proces, v ktorom obeť a páchatel', a v prípade potreby všetci ostatní jednotlivci alebo členovia spoločnosti postihnutí trestným činom, sa spoločne aktívne zúčastňujú na riešení záležitostí, vyplývajúcich z trestného činu, obyčajne s pomocou tzv. uľahčovateľa. Restoratívne procesy môžu zahŕňať mediáciu, konferencie a kruhy vydávajúce rozsudky.
  - **Restoratívny výsledok** je dohoda dosiahnutá v dôsledku restoratívneho procesu. Restoratívne výsledky zahŕňajú odpovede a programy, ako sú napr. reparácia (odškodnenie), reštitúcia a verejnoprospešná služba, zamerané na uspokojenie individuálnych a kolektívnych potrieb a plnenie záväzkov strán a dosiahnutie znova-zачlenenia obeť a páchatel'a do spoločnosti.
  - **Strany** sú obeť, páchatel' a všetci ostatní jednotlivci alebo členovia spoločnosti postihnutí trestným činom, ktorí sa môžu zúčastniť na restoratívnom procese.
  - **Uľahčovateľ** je osoba, ktorej úlohou je spravodlivo a nestranne

uľahčovať účasť strán na restoratívnom procese.

- d) **Používanie programov restoratívnej justície**, ktoré môžu byť používané na ľubovoľnej úrovni systéme trestného súdnictva, v súlade s národným právom.
- e) **Uskutočňovanie programov restoratívnej justície** – by malo byť v súlade s týmito smernicami a normy musia rešpektovať základné princípy určené v predmetnom dokumente a zaoberať sa okrem iného aj podmienkami zaraďovanie prípadov do programov RJ; spracovaním prípadov po skončení restoratívneho procesu; kvalifikáciou, vzdelávaním a hodnotením uľahčovateľov; administratívou RJ; normami odbornej spôsobilosti a pravidlami, ktorými sa riadi uskutočňovanie programov RJ. V programoch RJ musia byť uplatňované základné procesné záruky, zaručujúce spravodlivosť pre páchatel'a a obeť, t.j. obeť a páchatel' musia mať právo konzultovať veci s právnym poradcom, týkajúce sa restoratívneho procesu a u mladistvých aj právo na pomoc rodiča alebo pestúna.
- f) **Nepretržitý rozvoj programov restoratívnej justície** – má za cieľ zväziť možnosť formulácie národných stratégií a politík, zameraných na rozvoj programov RJ a na podporu kultúry, priaznivej pre používanie RJ medzi políciou, súdmi a sociálnymi orgánmi, ako aj miestnymi spoločenstvami. Členské štáty by mali podporovať výskum a hodnotenie programov RJ s cieľom posúdiť, v akom rozsahu vedú k restoratívnym výsledkom, slúžia ako doplnenie alebo alternatíva trestného konania a poskytujú pozitívne výsledky pre všetky strany. Tieto skutočnosti budú musieť prejsť určitou formou zmeny a preto je nevyhnutné ich pravidelne vyhodnocovať. Výsledky výskumu a hodnotenia by mali určiť smer ďalšieho rozvoja politiky a programov.

Takéto základné zhrnutie rezolúcie do „*Úvodu problematiky restoratívnej justície*“ sme považovali z viacerých aspektov za nevyhnutné, ak sa chceme v ďalších častiach zaoberať „*Restoratívnou spravodlivosťou ako výzvou: etickými hodnotami, otázkami a dilemami.*“

3 Empirický pohľad na „Restoratívnu spravodlivosť“ a reakcia na položené otázky (pre kolokvium)

Je veľmi problematické reagovať len na vybrané otázky, ktoré sa nám ponúkajú v rámci kolokvia a reagovať na všetky je zasa časovo náročne. Preto sme sa rozhodli, že nebudeme reagovať priamo na položené otázky, ale budeme sa snažiť ich zodpovedať aspoň sčasti prostredníctvom príbehu z praxe. Sme toho názoru, že každá oblasť položených otázok, by mala byť určitou rekciovou príbehom z praxe. K tomuto názoru sme dospeli na základe toho, že každá mediácia z restoratívneho pohľadu je iná, jedinečná, neopakovateľná, neporovnateľná, tak ako sú položené otázky.

Príbeh z praxe: Aké následky môže mať nevinná prechádzka so psom

Dvaja kamaráti ml. Peter a ml. Maťo sa vybrali v nedeľu na prechádzku zo psom. Majiteľom psa boli rodičia ml. Petra, ktorí vedeli o tom, že ich syn sa ide prejsť so psom po obci a potom pôjde na cvičisko. Okolo 17.00hod. v obci D., okr. Žilina, sa chlapci zastavili na miestnej komunikácii pri pohostinstve zv. Bistro, kde ml. Peter držal na vôdzke bez nasadeného náhubku križenca bernského salašníckeho psa, ku ktorému sa priblížila maloletá Monika v úmysle ho pohladkať, pričom pes jej vyskočil na prsia, zhodil ju na zem a následne ju pohryzol do pravého líca, čím jej spôsobil viaceré hlboké hryzne rany na pravom líci, vyžadujúce si práceneschopnosť v trvaní 4 týždne a dobu liečenia v trvaní 7 týždňov so zanechaním následkov trvalého charakteru – zohyzďujúcich jaziev. Tento skutok bol kvalifikovaný ako prečin ublíženia na zdraví podľa § 157 ods.1, ods.2 písm. a) Tr. zákona s tým, že konaním ml. Petra došlo k porušeniu ustanovenia § 4 ods.1 zákona č. 282/2002 Z.z., ktorým sa upravujú niektoré podmienky držania psov.

Určite podobnú situáciu sme už videli v médiach, kde pes napadol človeka (dieťa), kde súbežne prebiehali rôzne reakcie susedov, starých rodičov, známych, dotknutých strán, komunity na skutok, ktorý sa stal. V prevažnej miere sme zaznamenali reakcie negatívneho a odsudzujúceho charakteru. V tejto situácii aj my, ako len pasívny pozorovatelia TV sme boli zhrození a samozrejme sme odsudzovali takéto konanie.

V našom prípade z praxe išlo o susedov, ktorí mali nadštandardné vzťahy, čo bolo prezentované častými spoločnými grilovačkami, návštevami pri životných udalostiach a pod. až do okamihu, pokiaľ susedov pes nepohryzol ich maloletú dcérku. Týmto činom došlo k narušeniu vzájomných vzťahov, susedia pozabudli na svoje mená, ktoré boli nahradzované expresívnymi osloveniami (výrazmi).

Týmto chceme z časti odpovedať aj na otázku, že obeť, respektíve jeho zákonný zástupca nie je schopný rozoznať a vyjadriť svoje potreby v aktuálnom čase, keď sa skutok stal. Preto je vhodné ku každému trestnému činu, ku každému konfliktu, ku každému sporu postupovať individuálne, analyzovať situáciu tak, aby sme mohli navrhnúť určitú časovú postupnosť, ktorá bude akceptovateľná a menej zraniteľná pre maloletú obeť, jej zákonného zástupcu (poškodeného) a taktiež (páchateľa) mladistvého Petra a jeho zákonného zástupcu (rodiča). V tomto procese je veľmi dôležité povedať, že podnet na mediáciu dal prokurátor, ktorý videl priestor na vyriešenie konfliktu ale aj sporu. (Súdny znalecom bolo bolestné vyčíslenie vo výške 650,- eur a škoda za sťažené spoločenské uplatnenie v spoločnosti vo výške 3.610,-eur.)

Aby sme mohli pracovať a predvolávať zúčastnené strany na mediáciu mali by sme si uvedomiť, čo je základnou požiadavkou pre jej výkon, t.j. splnenie množstva podmienok, a to či:

- strany si želajú urovnať spor a dosiahnuť dohodu
- strany sú uzrozumené s tým, že by mali byť pripravené na zmenu vlastného chápania konfliktu do určitej miery
- strany chápu o čom je mediácia a súhlasia s ňou
- strany dôverujú mediátorovi
- strany musia byť schopné a ochotné vypočuť si názor iných, samozrejme, nemusia s ním súhlasiť.

Príbeh z praxe – pokračovanie: Keďže po preštudovaní vyšetrovacieho spisu, ktorý bol prokurátorom daný k dispozícii probačnému a mediáčnemu úradníkovi, aby v predmetnej veci konal boli zistené nasledovné skutočnosti.:

- konflikt je príliš vážny, preto prvé stretnutie (predvolanie) na mediáciu bude individuálne, mediácia bude nepriama,

- až po zistení stanovísk poškodenej strany a obvineného k možnosti riešenia predmetnej trestnej veci formou mediácie dohodnúť ďalšie spoločné stretnutie a pod.

Priebeh týchto činností je príliš náročný na prípravu mediátora, aby mal dôkladne naštudovaný trestný spis, jednotlivé výpovede a znalecké posudky. Takáto dôkladná príprava sa venuje aj prvému a ďalším stretnutiam s obvineným mladistvým (páchateľom) jeho zákonnými zástupcami, obhajcom, kurátorom a taktiež s obeťou (poškodenou) v tomto prípade len zákonnými zástupcami maloletej. Dôkladnou prípravou možno posilniť stránku nestrannosti mediátora, čo by mali v prvom rade oceniť zúčastnené strany. Týmto možno reagovať na ďalšiu otázku, ktorá je zameraná na nestrannosť mediátora. Sme toho názoru, že nestrannosť sa nedá nariadiť, nestrannosť je také správanie a konanie mediátora v procese mediácie, ktoré neovplyvňuje rozhodovací proces obvinenej a poškodenej strany. Dôležitým článkom nestrannosti mediátora je schopnosť v úvode prvého stretnutia poučiť zúčastnené strany o tomto fakte, aby nevznikli nesplniteľné očakávania, tak ako zo strany obeti ale aj zo strany poškodenej strany. Nestranné správanie a konanie mediátora možno získať skúsenosťami, cvičeniami a záleží aj od samotnej zrelosti osobnosti. Vhodným zrkadlom na nestrannosť, na jeho úskalía pre mediátora je supervízia, prostredníctvom ktorej môžeme odstraňovať negatívne dopady na účastníkov mediácie, ak prekročíme pomyselné hranice nestrannosti, kde môžu nastúpiť sympatie s poškodenou stranou, resp. antipatie voči obvinenému a pod.

Prezentovaný príbeh z praxe bol úspešný, v rámci trestného konania bol urobený odklon v intenciách ustanovení § 216 Tr. poriadku, došlo k podmiennečnému zastaveniu trestného stíhania, prokurátor akceptoval túto dohodu medzi obvineným a obeťou, ktorú v tomto prípade zastupovala matka; maloletá sa mediácie nezúčastňovala, nakoľko zážitok z pohryzenia psom bol tak traumatizujúci, že v čase mediácie navštevovala psychológa. Výsledkom mediácie okrem dohody o náhrade škody bolo aj urovanie konfliktu – vzájomných vzťahov podaním si ruky medzi rodičmi obvineného mladistvého a matkou obeti. Tento moment bol silne emotívny, ktorému predchádzali vyja-

drované pocity a problémy, s ktorými sa musela vyrovnávať poškodená strana ale aj obvinená, ktorou pohrdla značná časť obce. V tejto časti nájdeme odpoveď na otázky, ktoré sú zamerané na úprimnosť obvineného, poškodeného a pod. Myslíme si, že dôležitým aspektom na zisťovanie úprimnosti, či strany si nepodali ruky len po formálnej stránke, či to mysleli naozaj úprimne, je možné odpovedať len vtedy, ak mediátor bol nestranný, ak sledoval pozorne celý proces mediácie a vyjadrenia jednotlivých strán. V podstate ide o to, či mediátor dokázal:

- rozlíšiť, ktoré problémy patria k manifestovanému a ktoré ku skrytému konfliktu za účelom hľadania efektívnej voľby na dosiahnutie výsledku,
- čítať verbálnu a neverbálnu stránku komunikácie medzi obvineným a poškodeným,
- pomenovať, či ide o konflikt alebo o spor.

Koniec príbehu z praxe: Mladistvý obvinený mal určenú skúšobnú dobu na jeden rok, počas ktorej jeho rodičia uhradili škodu v troch splátkach, čo bolo požiadavkou poškodenej strany, nakoľko finančné prostriedky bolestného a sťaženého uplatnenia v spoločnosti boli vynaložené do ďalšej plastickej operácie, kde boli využité najmodernejšie metódy, ktoré zminimalizovali zjazvenú tváričku maloletej. Susedia sa opäť stretávajú aj napriek tomu, že ak sú spolu a príde medzi nich maloletá (obeť), podľa vyjadrenia jej matky, tak jej osobne sa občas zobrazí jej zakrvavená tvárička. Maloletá má aj po jednom roku traumy zo psov, ktorá sa prejavuje tým, že ak vidí cudzieho psa pobehovať po ulici a je v prítomnosti mami, tak ju chytí pevne za ruku.

Týmto príbehom z praxe sme chceli aspoň z časti zodpovedať niektoré otázky, ktoré boli položené v rámci kolokvia.

Záver

Ako sme už uviedli alebo naznačili v predchádzajúcich častiach tohto príspevku, je veľmi problematické odpovedať na otázky tak, aby sme tým vytvorili určité pravidlo. Myslíme si, že každý príbeh z praxe bude inak reagovať na položené otázky, nakoľko každú mediáciu by sme mali vnímať v rámci jej procesu ako jedinečnú, neopa-

kovateľnú a neporovnateľnú udalosť. Aj preto hovoríme, že restoratívnosť v trestnej justícii je kompasom a nie mapou.

Podľa nášho názoru, na dosiahnutie efektívnosti v oblasti restoratívnej justície by sme mali v podmienkach Slovenska vo väčšej miere akceptovať v empirickej praxi „*Metodické pokyny pre lepšiu implementáciu súčasného odporúčania týkajúceho sa mediácie v trestných záležitostiach.*“ Tieto metodické pokyny boli spracované v Štrasburgu, dňa 07.12.2007 a to „Európskou komisiou pre efektívnosť fungovania justície (CEPEJ). Predmetný metodický pokyn je zameraný najmä na:

- podporovanie mediálnych projektov,
- úlohu sudcov, prokurátorov a ostatných trestnoprávných orgánov,
- úlohu sociálnych orgánov a nevládných organizácií,
- úlohu právnych zástupcov,
- dôvernosť,
- kvalifikáciu mediátorov, kde dôraz sa kladie na vhodné vzdelávacie programy.

Vzdelávacie programy by mali zahŕňať aspoň vzdelávacie kurzy zamerané na princípy a ciele mediácie, postoj a etiku mediátora, fázy mediálneho procesu, základné poznatky o trestnom systéme, vzťah medzi trestným právom a mediáciou, označenie štruktúry a priebehu mediácie, právny rámec mediácie, komunikačné schopnosti a techniky a práca s obeťami, páchatelmi a ostatnými účastníkmi mediálneho procesu vrátane o reakciách obetí a páchatel'ov, mediálne schopnosti a techniky, dostatočný počet cvičení typu hrania rolí a iných praktických cvičení, odborné schopnosti pre mediáciu v prípadoch mladistvých, rôzne metódy restoratívnej justície.

Po skončení takéhoto vzdelávania – kurzu by mala nasledovať kontrola, mentorovanie a ďalší odborný rozvoj, čo v podmienkach Slovenska sa nerealizuje. Bez takéto vzdelávania by probačný a mediálny úradník nemal vykonávať mediácie, nakoľko neodborným spôsobom môže spôsobiť škody, ktoré z pohľadu etického a morálneho budú neopraviteľné.

Týmto pohľadom sa snažíme priblížiť nie len pohľad na restoratívnu spravodlivosť ako výzvu, ale aj na osoby, ktoré participujú

na tejto činnosti. V závere chceme optimistický zovšeobecniť skutočnú realitu a potreby empirickej praxe na konštatovanie, že práve restoratívna spravodlivosť je vhodným nástrojom na zvýšenie kreditu justície v spoločnosti, k čomu môžu výrazným spôsobom prispieť aj probační a mediační úradníci. Dúfame, že tento pohľad na problematiku posilní odborné kapacity tých, ktorí majú mandát na pozastavenie ďalšieho prepúšťania probačných a mediačných úradníkov.

Použitá literatúra:

- HOLÁ, L. 2003. *Mediace. Způsob řešení mezilidských konfliktů*. 1. vyd. Praha : Grada Publishing, 2003.
- HNILICA, R.. 2007. Mediácia - konsenzuálny prístup k spravodlivosti. In: *Justičná revue*. ISSN, 2007, 59, č. 6 - 7, s. 865-870.
- PRUŽINSKÁ, J. et al. 2006. *Mediácia - príručka pre odbornú a laickú verejnosť*. Bratislava : ARK Tréning, 2006.
- ŠTERN, P. et al. 2010. *Probace a mediacie*. Praha: Portál, 2010.
- ZEHR, H. 2003. *Úvod do restoratívnej justice*. Praha: SPJ, 2003.
- Medzinárodné dokumenty OSN, *odporúčania Rec (98) 1* o mediácii v rodinných sporoch, *odporúčania Rec (2002) 10* o mediácii v občianskych záležitostiach, *odporúčania Rec (99) 19* týkajúceho sa mediácie v trestnoprávných veciach záležitostiach, CEPEJ (2007) 13 metodický pokyn pre lepšiu implementáciu súčasného odporúčania týkajúceho sa mediácie v trestných záležitostiach.
- Poznámky zo seminárov, ktoré pre SR vykonávali experti z Federálneho ministerstva spravodlivosti Belgicka v rokoch 2008 až 2009 v Omšeni.

Kontakt:

PhDr. Vladimír CEHLÁR

Okresný súd Žilina

v.cehlar@justice.sk

0911 431 744

Respekt k důstojnosti pachatele jako faktor pocitu nespravedlnosti u oběti

Lenka Holá

Úvod

Zatímco stávající trestní systém předpokládá, že trestným činem byla způsobena újma především státu a rovnováha má být znovu nastolena potrestáním pachatele, restorativní spravedlnost usiluje o reálnější odraz skutečnosti. Dokáže uchopit na první pohled těžko uchopitelné. Trestný čin chápe především jako lidskou újmu způsobenou obětí a komunitě a narušení mezilidských vztahů. Oběti a komunita potřebují satisfakci a nápravu škod. Úloha státu zde spočívá ve zjišťování informací, facilitaci procesu, zajišťování bezpečnosti. Podle restorativní justice vytváří trestný čin závazky a povinnosti. Jedná se především o povinnost pachatele udělat vše pro to, aby navrátil věci do původního stavu. Pachatelé jsou podporováni v tom, aby porozuměli negativnímu dopadu svého chování na poškozené i komunitu a sami navrhli řešení. Poškození se mohou aktivně procesu účastnit a definovat vzniklou újmu. Závazky však vznikají i celé komunitě. Ve vztahu k oběti, kterou je třeba podporovat, ve vztahu k sobě samé, aby vytvářela bezpečné prostředí, i ve vztahu k pachateli, kterého je třeba podpořit při návratu do společnosti.

Restorativní spravedlnost usiluje o smír. Cílem je nastolit ozdravný proces, který v ideálním případě může ke smíru vést. Velká pozornost je věnována potřebám oběti dostat informace, omluvu, vysvětlení, odškodnění, uznání, cítit bezpečí atd. Současně je brán zřetel na potřeby pachatelů, kteří sami často byli oběťmi. Spravedlnost je přitom naplňována samotnou komunitou, kterou pak zpětně ovlivňuje. Idálem, ke kterému tak směřujeme, je spravedlnější spravedlnost.

1. Morální spravedlnost

Dle Kelsena (1933, s. 13) je spravedlnost iracionální ideál. Přestože je pro lidské jednání nezbytný, lidskému poznání zůstává nepřístupný.

Spravedlnosť jako morální hodnota je svou povahou relativní, tzn. je nutno situaci zkoumat ne jako absolutní fakt, ale ve vztahu jiným jevům. Je vnímána převážně intuitivně, tedy velmi individuálně. Proto je absolutní spravedlnost nemožná, vždy ji bude někdo individuálně vnímat jako nespravedlnost. Spravedlnost se váže na člověka – od něho vychází, k němu směřuje, jeho jednání je hodnocené jako spravedlivé (Barány, 2007, s. 92). Spravedlnost je pojímána jednak subjektivně jako ctnost a jednak objektivně jako idea (Večeřa, 1997, s. 70). Podle Platóna není zdrojem spravedlnosti zákon (nomos), ale lidská přirozenost (fysis).

V lidské přirozenosti jsou dle Clarkové (2005, s. 165) obsaženy představy o spravedlnosti. Ukazuje kontrastní společnosti, kdy jedny vidí lidi jako přirozeně konkurenční a sobecké bytosti, které vyžadují pro své společenské fungování vedení a kontrolu. Jiné společnosti vnímají své členy jako přirozeně prosociální a kooperativní, snažící se přispět k obecnému blahu. První typ spoléhá především na odměny a tresty, využívá retributivní formy spravedlnosti. Druhý typ společenství řeší společenské konflikty omluvou, odpuštěním a restitucí s obnovením harmonie jako cíle spravedlnosti. Clarková se zabývá těmito dvěma přístupy v kontextu lidské povahy. Vymezuje tři vybrané psychologické potřeby, které společně sdílíme: přijetí, samostatnost a smysl. Pokud právo na ně společnost (zejména represivní autoritativní hierarchie) popírá, resp. nepřipouští, fungují osobnosti lidí méně samostatně a jsou ze své podstaty nestabilní. Více rovnostářsky, demokraticky založené komunity mají tendenci podporovat dialogické postupy pro řešení sociálních konfliktů. Jedná se o psychologicky účinnější způsob donucování a sociálního tlaku.

Psychologie nevěnuje pojmu „spravedlnost“ ve své odborné literatuře dostatečnou pozornost a předmětem výzkumu se stala až v relativně nedávném období. Lze ji chápat jako takové chování, které **není jedincem vnímáno jako nespravedlivé**. Toto negativní vymezení spravedlnosti na základě definování nespravedlnosti je sice jistým zpronevřením ideji pozitivního, které je mediace nositelem. V psychologické a zejména psychopatologické literatuře se však často setkáváme s vymezením pozitivního, normálního na základě abnormálního, dysfunkčního, negativního (Holá, 2003, s. 76 - 77).

Rovnosť a spravodnosť jsou pro amerického filozofa J. Rawlse (1995, s. 23) neoddelitelnými pojmy. Spravodnosť chápe jako slušnosť při vzájemně výhodné distribuci statků. Identifikoval přitom

- 1) Rovnosť v základních lidských právech a svobodách a
- 2) Rovnosť sociální a ekonomickou. Rovnosť je stěžejním kamenem sociální, morální a právní spravodnosti.

Spravodnosť a rovnost jsou termíny neoddelitelné, avšak nelze je zaměňovat. Ne vždy je spravodlivé, když každý dostává stejně. Tím, kolik v různých situacích dostat, aby nedocházelo k nespravodnosti, se zabývají jednotlivé **principy spravodnosti**. Jsou jimi konkrétně: princip rovnosti, zásluhovosti, výkonnosti, potřebnosti, rovnosti příležitostí, schopností a potenciálu, původu a hodnosti a právních nároků (Večeřa, 1997, s. 37). Není však bez zajímavosti, že pojem „spravodnosť“ v českém právním řádu definován není.¹³ Podle Derridy (2002, s. 22): „Právo má snahu uskutečňovat se ve jménu spravodnosti a spravodnosť chce být zakotvena v právu.“ Z hlediska právní teorie i praxe se jedná o základní princip, avšak obtížně definovatelný. Vystává pak otázka, jak lze princip, který není definován, uplatňovat a kontrolovat? Je tedy možno říci, že procesy uplatňované v restorativní justici jsou vůči pachatelům a obětem spravodlivé?

Teorie se pokouší pojem „spravodnosť“ obsáhnout, i když zatím ne dostatečně. Omezuje se na jeho kategorizaci, srovnávání s jinými příbuznými pojmy. Například podle německého právníka a filozofa Dreiera (Machalová, 1998, s. 131) lze spravodnosť dělit na analytickou (řeší logickou strukturu a jazykový obsah pojmu), empirickou (analyzuje představy společnosti o spravodnosti) a normativní (zabývá se způsoby, jak představy o spravodnosti zdůvodnit). Spravodnosť představuje jedno ze

---

¹³ Český právní řád užívá pouze termín spravodlivý a to např. v § 1 z. č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů, mluví o zajištění spravodlivé ochrany práv, v §§ 79, 80 z. č. 6/2002 Sb., o soudech a soudcích, ve znění pozdějších předpisů, zmiňuje spravodlivé rozhodování soudů, z Ústavního pořádku je v čl. 28 LZPS zakotveno právo na spravodlivou odměnu za práci.

základných kritérií hodnotení **usporiadání společenských vztahů** (Večeřa, 1997, s. 17).

2. Právní spravedlnost

Právní (legální) spravedlnost se začala od morální spravedlnosti vydělovat v 18. století. Právo se stává vnější formou, zatímco spravedlnost je **vnitřní hodnotou**. Spravedlivé chování a myšlení jednotlivce náleží do oblasti etiky, zatímco objektivní pojetí spravedlnosti náleží do právní teorie (Kubů, Hung, Osina, 2007, s. 268). Soudobá právní teorie dělí spravedlnost na:

- 1) Restitutivní (náprava vzniklé škody)
- 2) Retribuční (ve formě veřejnoprávních sankcí)
- 3) Procesní (stanovení postavení účastníků a jejich práv a povinností během právního řízení)

Aby bylo právo spravedlivé *de lege lata*, mělo by se co nejvíce přibližovat právu *de lege ferenda*. Jde nejen o spravedlivé znění právních předpisů, ale též o jejich účel, vnitřní nerozpornost a spravedlivé zásady právního předpisu či principy celého právního odvětví. **Jednání v souladu s právní spravedlností** je jednání lidí v souladu se zákonem, chování dle hmotných a procesních právních norem, ať jsou samy o sobě spravedlivé či nikoli. Při jednání jedinec vychází z vlastního hodnocení dané situace. Dle Večeři (1997, s. 107) není většina legálně-spravedlivého jednání podrobována aprobaci ze strany státu nebo jeho orgánů. Každé jednotlivé jednání posuzujeme sami, stejně tak ho posuzuje naše sociální okolí. Odlišnost tohoto vnímání a hodnocení vychází z odlišného právního vědomí jednotlivců, životních zkušeností, prostředí, které je formovalo, osobnostních charakteristik (zde zejména charakteru). Jejich hodnocení situace jako (ne)spravedlivé se může lišit. Tato odlišnost vnímání dostává v soudním řízení na formální význam. Je nutné ji rozhodnout objektivním nezávislým odborníkem. Při aplikaci práva je povinností soudců (tj. orgánů veřejné správy nadaných pravomocí rozhodovat o právech a povinnostech osob) rozhodovat spravedlivě.¹⁴ I když

---

¹⁴ Viz. §§ 79 a 80 z. č. 6/2002 Sb., o soudech a soudcích, ve znění pozdějších předpisů.

soud rozhodne podle zákona a svého svědomí spravedlivě, půjde-li o spornou (v některých případech i nespornou) kauzu, pravděpodobně vždy bude strana, která rozhodnutí subjektivně za spravedlivé považovat nebude. Je-li subjektivní pocit nespravedlnosti silný, může se z nespravedlnosti pro daného člověka stát objektivní skutečnost.

Pro hlubší analýzu spravedlnosti je podstatné zamyšlení nad **principy práva**. Principy práva jsou určitým minimálním standardem spravedlnosti. V oblasti aplikace práva upravují sporné otázky a situace, které nejsou konkrétní normou upraveny.

1. **Každý může činit, co není zákonem zakázáno.** Jde o základní princip, jenž se nalézá jak v Ústavě České republiky, tak v Listině základních práv a svobod. Znění v obou dokumentech je téměř shodné, liší se pouze v označení subjektu. Osobám je dán prostor, ve kterém mají možnost chovat se přirozeně a podle své vůle. Stát právními předpisy usiluje o minimalizaci svých zásahů a snaží se dát občanům maximální prostor. Princip je legislativně technickým způsobem prosazení maximální svobody individua a minimalizace zásahů veřejné moci do soukromoprávního postavení osoby (Hurdík, Fiala, Hrušáková, 2002, s. 84).
2. **Princip ekvity** (slušnosti, spravedlnosti). Již v římském právu byla ekvita abstraktním morálním měřítkem pro použitelnost právních norem. V dnešní době představuje významný princip, který dovoluje zmírňovat tvrdost zákona v souladu s pravidly slušnosti. Uplatnění nachází především v rozhodovací praxi soudů zejména tam, kde zákon nepokrývá daný případ či by jeho použití bylo nepřiměřeně tvrdé. V českém právním řádu se termín ekvita nepoužívá. Je dost komplikované jej definovat, je příliš neurčitý a abstraktní. Proto se jako pomocníci regulace objevují principy „souladu práva a jeho výkonu s dobrými mravy“ a „zákaz zneužití subjektivních práv“.
3. **Princip souladu práva a jeho výkonu s dobrými mravy** (bonos mores). Také tento princip nemá zákonnou definici, je pojmem neurčitým. Obsah získává rozhodnutím soudu. Je užíván k odstranění tvrdosti zákona a individualizaci případu. Obvykle je vykládán jako soubor mravních pravidel užívaných jako korektivů či doplňujících obsahový faktor výkonu subjektivních práv a povinností (Fiala et al.,

1993, s. 22). Je však nutné nezaměňovat dobré mravy s morálními normami. Morální normy tvoří, stejně jako právní normy, normativní systém, nikoliv však státem vynutitelný. Dobré mravy jsou zásady slušnosti (Harvánek, 2008, s. 64).

4. **Princip právní jistoty.** Jedná se o stěžejní princip českého práva, který společně se spravedlností a svobodou člověka řadíme k nejobecnějším hodnotám v právu vůbec. I když se právo z pohledu pachatele či oběti trestného činu může jevit jako nespravedlivé, neúplné nebo nelogické, tento princip umožňuje právo předvídat. Vychází z předpokladu, že každý má možnosti seznámit se s právním řádem a bude-li se chovat v souladu s ním, nebude stížen žádnou sankcí. Stejně tak je chráněn před nezákonnými zásahy jiných osob do svých práv, má prostředky na svou ochranu. Úzké propojení právní jistoty a spravedlnosti vidí i Hanuš (2008, s. 170), podle kterého je cílem právního systému mj. dosažení lidské spravedlnosti a zajištění právní jistoty.
5. **Pacta sunt servanda.** Princip pacta sunt servanda říká, že uzavřené smlouvy mají být dodržovány a jejich porušení je porušením objektivního práva. Právní jistotu zaručuje možný nástup příslušných sankcí.
6. **Princip rovnosti.** Představme si určitou událost, která se stane různým účastníkům s různými právními následky. Ač situace a okolnosti byly stejné, nenastaly stejné právní následky u obou dvou, tedy u jednoho zcela jistě byly tyto právní následky nespravedlivé. Podrylo to nejen princip právní jistoty, ale též princip rovnosti a zákaz diskriminace (ať už pozitivní nebo negativní). Rovnost není pouze kategorií právní, ale též morální, náboženskou a společenskou. Dochází-li k nerovnému zacházení, jsme schopni to velice rychle pocítit a ohradit se proti tomu. V praxi však nastávají situace, kdy nerovná zacházení není nejen protizákonné, ale naopak je vyžadované. Zde v souladu s **principem ochrany slabší strany** je nutné upravit podmínky pro znevýhodněné skupiny lidí, aby mohly stejně jako ostatní skupiny uplatňovat bez omezení svá práva. Listina základních práv a svobod jimi myslí např. národnostní a etnické menšiny, ženy v těhotenství, děti a mladistvé. Koho můžeme

považovat za slabší stranu v souvislosti s trestným činem, pachatele či poškozeného? Von Ihering (1897) konstatuje, že lidé se rodí nerovni. A klade si otázku, proč má člověk usilovat o rovnost, když ji příroda popírá? Domníváme se, že právě tento vrozený handicap by mělo právo vyrovnávat. Ideálním cílem je dosažení rovnosti před zákonem.

3. Základní principy trestního práva

Nyní se zaměříme na konkrétní principy trestního práva, které jsou nezbytným předpokladem pro **nastolení, obnovení a udržení spravedlnosti**. Sociální práci v trestní justici vytváří principy trestního práva jeden z teoretických rámců pro poskytování sociální intervence.

Trestní právo je nejzazším prostředkem nastolení pokojného stavu ve společnosti. Jsou-li vůči někomu aplikovány trestněprávní sankce, je to zcela jistě velkým zásahem do jeho občanských práv a svobod, nehledě na nemensší újmu morální. Avšak, právě újmu (právní a morální), je pachatel povinen jako trest strpět. To dává vznik jednomu ze zásadních etických dilemat sociální práce v trestní justici, která usiluje o morální i lidský rozvoj pachatele a jeho sociální rehabilitaci. Přitom však ve svých postupech vychází z trestního práva hmotného i procesního, které (spolu s ostatními zákony) pro ně vytváří právní rámeček. Toto etické dilema vztahující se k širšímu kontextu sociální práce se pak na individuální rovině odráží v přístupu sociálního pracovníka k pachateli a poškozenému, ve volbě konkrétních intervenčních postupů i v charakteru vztahů s pachatelem a poškozeným.

K nastolení, obnovení a udržení spravedlnosti mají přispět základní **principy trestního práva**, kdy principy trestního práva hmotného nejsou písemně zakotveny v ustanoveních jednoho či více po sobě jdoucích paragrafů, principy práva procesního jsou pak uvedeny zejména v § 2 TrŘ.

1. **Princip „nullum crimen sine lege“**, neboli „není trestného činu bez zákona“. Jen zákon stanoví, které jednání je trestným činem a jaký trest, stejně i jaké újmy na právech nebo majetku, lze za jeho spáchání uložit (Jelínek, 2008, s. 21). Během trestního řízení jsou orgány činné v trestním řízení vázány co do postupu zákonem. Ač

by se nezákonným způsobem získaný důkaz jevil jako usvědčující, nelze ho v žádném případě takto obstarat ani vzít v potaz během rozhodovací činnosti soudu. Nezákonné zasahování se nemusí týkat pouze osob obviněných, ale též osob na řízení zúčastněných, zejména poškozených.

- 2. Princip zákazu retroaktivity** je součástí obecných právních principů. Výjimku je možno udělat pouze tehdy, je-li to ve prospěch pachatele.¹⁵ U trestního práva jako práva veřejného, kde na jedné straně stojí podezřelý (obviněný, obžalovaný), na druhé straně stát, podstata věci nevylučuje „ubrat“ ze strany státu a přilepšit tak podezřelému. Trestný čin je zásadně posuzován podle právního předpisu účinného v době jeho spáchání.
- 3. Princip humanismu** je zakotven v Ústavním pořádku ČR (čl. 6 odst. 3 LZPS). Jde o všechna základní lidská práva týkající se bezprostředně člověka jako osoby a osobnosti. Trestní právo je regulováno ústavními ustanoveními, jež jsou v oblasti lidských práv znakem vyspělého státu. Jedná se např. o zákaz mučení a podrobení krutému, nelidskému nebo ponižujícímu zacházení nebo trestu, dále zachování lidské důstojnosti, svobody myšlení, svědomí a náboženského vyznání.
- 4. Princip individuální trestní odpovědnosti za spáchaný trestný čin.** Ať už vznikne porušení zákona jako důsledek jednání fyzické nebo právnické osoby, odpovědností v trestním právu jsou nadány pouze fyzické osoby. Je vyloučena jakákoli kolektivní odpovědnost či převzetí odpovědnosti za cizího. Zde známe z praxe případy křivé výpovědi rodičů, kteří se snaží převzít zodpovědnost za své děti např. pro držení či pěstování marihuany. A dále, lze trestat pouze za trestný čin, který byl spáchán (v některých případech i příprava a pokus trestného činu), nikoliv za pomyšlení na trestný čin (např. „nejraději bych mu to sebral“), názory či smýšlení.
- 5. Princip demokratismu,** kde je kladen důraz na rovnost všech občanů před zákonem.

---

¹⁵ To je vyloučeno u občanskoprávních sporů, kdy zlepšení postavení jednoho by znamenalo zhoršení postavení druhého.

6. **Princip zákonného procesu** stanovuje právo každého člověka domáhat se zákonným postupem svého práva u nezávislého a nestranného soudu. Jsou také striktně uvedeny podmínky, za nichž může dojít k omezení osobní svobody pachatele.
7. **Princip rovnosti účastníků řízení** vychází z obecného principu rovnosti. Tento princip trestního práva se významně váže k tématu našeho příspěvku. Není možné někoho krátit na jeho právech a nedopřát mu stejná práva jako ostatním.¹⁶
8. **Princip práva na právní pomoc a obhajobu.** Princip se uplatňuje jak před soudy, tak před orgány veřejné správy a jinými státními orgány. Před soudem se obžalovaný hájí sám nebo prostřednictvím obhájce. V případě, že si ho nezvolí a má povinnost ho mít, je mu soudem ustanoven.
9. **O vině a trestu rozhoduje pouze soud.** Kdo dosud nebyl pravomocně odsouzen za trestný čin, je považován za nevinného (presumpce nevinny). Jedná se o významný princip, zakotvený v mnoha mezinárodních dokumentech (např. Mezinárodní pakt o občanských a politických právech, Všeobecná deklarace lidských práv z roku 1789 či Evropská úmluva). Presumpce nevinny umožňuje pracovníkům probační a mediační služby na pachatele v přípravném trestním řízení nejen nahlížet jako na nevinného, ale také tak k němu i přistupovat.
10. **Princip „audiatur et altera pars“**, neboli „slyšení obou stran k věci“ je právně-teoretickým ukotvením vyváženosti přístupů pracovníků probační a mediační služby k oběma stranám, tedy jak k pachateli, tak poškozenému.
11. **Princip „in dubio pro reo“**, neboli „v pochybnostech ve prospěch obviněného“. Je zde patrné upřednostnění zájmu jedince před zájmem společnosti ve smyslu, že menším zlem je nepotrestat vinného než potrestat nevinného.

---

¹⁶ Viz. čl. 37 odst. 3 LZPS a čl. 96 odst. 1 Ústavy ČR.

4. Kompenzační reakce na nespravedlnost

Současné chápání nespravedlnosti v sociální psychologii se soustřeďuje na jednotlivce jako na objekt působení jiné osoby a tímto působením je nespravedlnost objasňovaná. Rozhodující význam má hodnocení a stanovisko toho člověka, který se podle svého mínění stal objektem nespravedlivého chování jiné osoby.

Důležité místo v této oblasti mají výzkumy G. Mikuly a jeho kolegů. Mikula (1993) zpracoval klasifikační systém, který se sestává ze šestnácti základních **kategorií nespravedlnosti**:

- 1) Porušování dohod
- 2) Přehlížení pocitů, potřeb a přání jiných
- 3) Využívání partnera
- 4) Neupřímnost
- 5) Dělán si vtípů z jiné osoby
- 6) Výčitky, obviňování
- 7) Egoistické prosazování svých zájmů na úkor zájmů jiných
- 8) Narušování a omezování osobní autonomie a nezávislosti
- 9) Trestání
- 10) Podvádění
- 11) Hrubé, agresivní chování
- 12) Povýšenecké chování úředních osob
- 13) Nepříznání si svých chyb
- 14) Zkoušení, známkování, nedostatečné rozpoznání výkonu a úsilí
- 15) Distribuce pozitivních výsledků
- 16) Distribuce negativních výsledků

Základní význam této klasifikace je v tom, že předkládá **konkrétní situace** prožívané a hodnocené člověkem jako nespravedlnost. Klasifikaci je možné chápat jako seznam základních typů sociální nespravedlnosti v interpersonálních vztazích. Není však možné brát ji jako dogma. Nejen situace samotné, ale také toleranční citlivost člověka, jeho aktuální stav a předchozí zkušenosti mají vliv na vnímání daných situací jako nespravedlivých či ještě spravedlivých. I přesto je možné říci, že pokud mediátor vede mediaci tak, aby vzniku výše uvedených situací nespravedlnosti zabránil, je velká naděje, že klienti budou vnímat proces řešení konfliktu za spravedlivý a přispěje to k jejich pocitu spokojenosti.

Na výzkumy Mikuly navázal Lovaš (1995) a zabýval se zkoumáním **vlivu pohlaví a věku** na výskyt a prožívání sociální nespravedlnosti. Jak se ukázalo, pohlaví i věk měly významný vliv na prožívání intenzivní zlosti v situacích evokujících nespravedlnost. Je možné konstatovat vyšší úroveň citlivosti na situace evokující nespravedlnost u žen (v porovnání s muži) a u mladších osob nezávisle na pohlaví.

V řadě psychologických pokusů se zjišťovalo, co spoluurčuje naši představu o tom, zda určitá osoba, kterou sledujeme, mluví pravdu nebo lže (kdy neupřímnost je jedna z kategorií nespravedlnosti). Ukázalo se, že na odpovědi pozorovatelů mají velice úzký vliv údaje o tom, **jakou představu** mají pozorovatelé o celé situaci, např. co si myslí, že lhaním může jedinec získat. Jestliže si pozorovatel je jistý tím, že pozorovaná osoba nemůže lhaním moc získat, pak je podstatně více nakloněný věřit tomu, že mluví pravdu. Podobně tomu bylo při posuzování čestnosti a upřímnosti.

Podle Lotze a kol. (2011, s. 477 - 480) může téměř výhradní zaměření na trest ve studiích experimentálních her odvést pozornost od toho, kdy a jak lidé reagují na nespravedlnost, zejména pokud trest a náhrada škody nejsou psychologicky rovnocenné přístupy ke spravedlnosti. Lotz a kol. se ve svém výzkumu zabývali preferencemi společnosti pro **represivní a kompenzační opatření** při řešení trestních věcí. Jejich výsledky ukázaly, že lidé upřednostňují náhradu škody obětem před potrestáním pachatelů, ale současně požadují, aby řešení věci obsahovalo obě dimenze. Ačkoliv byly obě možnosti spojeny s morálním rozhořčením vůči pachateli, emoce respondentů byly tím silněji ovlivněny pocitem vlastního ohrožení, čím víc byla oběť ohrožena na zdraví a životě. To rozšiřuje poznání o prožívání také probačnických a mediačních pracovníků a podtrhuje význam výzkumu reakcí na pocit nespravedlnosti.

Není snadné rozhodnout, jaké postupy jako reakci na trestný čin (tedy nespravedlivé jednání z hlediska individuálních zájmů i společnosti) zvolit. Základní rozhodování je mezi represí a kompenzací, jejich kombinací a mírou zastoupení. K tomu vyslovuje svůj názor Arneson (2007, s. 33), který říká, že „slušná“ společnost se nemůže zcela zříci morálně přijatelného použití hanby, společenské stigmatizace a etického odmítnutí pachatele trestných činů jako nástroje sociální kontroly. Kriti-

zuje názor Nussbaumové (2001), jenž uvádí, že společnost, která hlásá respekt k důstojnosti každého člověka, nemůže tyto prostředky používat. Arneson naopak uvádí, že jejich použití je znakem morální vyspělosti dané společnosti.

Je nutné rozlišovat mezi přijetím (odmítnutím) člověka a přijetím (odmítnutím) jeho činů. Restorativní justice staví na ideálu důstojného zacházení s každým člověkem ve smyslu jeho tolerování a přijetí. Nepolemizuje s potřebou odmítavé reakce společnosti na kriminální jednání pachatele. Přináší však nové alternativní přístupy ke sjednávání nápravy, a to na společenské i individuální rovině.

Toleranci v oblasti lidských práv můžeme chápat jako oprávněnou možnost chovat se, projevovat, „být“ v obecném slova smyslu a být jako jedinec existující ve své jedinečnosti společností a druhými tolerován. To v aplikaci znamená nebýt sankcionován a diskriminován, být respektován, mít rovné příležitosti k uplatnění svých oprávněných zájmů. Pojem „tolerance“ v sobě obsahuje aktivní složku (tj. povinnost strpět či respektovat práva, vlastnosti a chování jiných lidí) a pasivní složku (tj. oprávnění být tolerován). Jde o nahlížení na pachatele bez ohledu na jeho vlastnosti a znaky, které sám nijak neovlivnil, byly mu vrozeny nebo se v nich narodil a pak také na charakteristiky, které si v souladu s právními normami zvolil (Novotná, Večeřa, 2008, s. 8-9).

Ze samotného pojmu vyplývá, že si společnost přeje, aby v ní vládl „dobrý život“, „dobré právo“ spravedlnosti a tolerance. Je to v zájmu společnosti, protože celospolečenské přijetí principu tolerance bude znamenat zmenšení prostoru pro porušování práva a oprávněných zájmů jednotlivců a skupin. Také pachatelé a poškození si přejí stav tolerance, aby bylo pokud možno tolerováno vše, co je v jejich zájmu. Přitom však nesmí narušit práva jiných lidí a celospolečenské zájmy.

5. Spravedlnost v konceptu restorativní justice

Koncept restorativní justice (z angl. *restore* - obnovit, navrátit do původního stavu) navazuje na některé myšlenky odmítající státní monopol na řešení konfliktů trestní povahy, její paradigma je však spatřováno ve velmi dávném pojmání spravedlnosti (Karabec, 2003, s. 5). Restorativní justici lze chápat jako soubor postulátů, cílů a metod, které charakte-

rizujú určitý prístup k řešení problematiky zločinnosti. Jde o takové pojetí trestní justice, ve kterém jsou hojně zastoupeny prvky zdůrazňující práva oběti a jejich ochranu, mimosoudní projednávání trestních věcí aj. Restorativní justici nelze pojímat jako nějaký ucelený systém reakce společnosti na trestnou činnost, např. ve smyslu „anglosaské koncepce trestní justice“, či „kontinentálního trestního procesu“ apod. Některé země mají trestní justici „více restorativní“ a některé méně, podle toho, jak jsou při legislativních úpravách reakce společnosti na trestnou činnost zastoupeny její teoretická východiska a principy. Restorativní justice představuje spíše určitý paralelní systém, působící vedle klasické trestní justice nebo v mnoha směrech trestní justici doplňující. Je však třeba upozornit, že zastánci restorativní justice jsou zejména sociologicky orientovaní kriminologové. Naproti tomu juristicky zaměření kriminologové upozorňují na nebezpečí, které může přinést přílišné uvolnění nebo opuštění klasických zásad trestního práva a trestního procesu pro ochranu základních lidských práv a svobod a pro ochranu společnosti. Nutno tedy konstatovat, že zřejmě ještě nenastala doba pro plné opuštění tradičních zásad trestního procesu a pro podstatné omezení **funkcí trestního práva**.

Koncept restorativní justice je postaven na několika **základních principech**. Zločin není považován za porušení společenského pořádku ani za překročení abstraktních právních a morálních pravidel, ale je chápán především jako újma (materiální, fyzická, psychická, společenská, morální), která byla způsobena oběti a jako hrozba pro bezpečnost společnosti. Reakce na zločin má přispět ke snížení, v ideálním případě odstranění této škody a hrozby. Hlavním účelem společenské reakce na trestný čin není potrestání, převýchova nebo odstrašení pachatele, ale vytvoření podmínek k odstranění následků trestné činnosti. Tím je pachatel veden k aktivnímu podílu na náhradě způsobené škody. Přitom mu mají být zachována všechna práva jako ostatním občanům. Orgány činné v trestním řízení se mají v systému restorativní justice angažovat pouze tehdy, jestliže čistě vyjednávací postup mezi pachatelem a obětí nevede k cíli nebo jestliže spáchaný trestný čin je takové závažnosti, že standardní

trestní proces je nezbytný. I přes tuto snahu však oběť trestného činu nemůže být k vyjednávání s pachatelem nucena.¹⁷

Tolerance a přijetí mezi pachatelem a poškozeným jsou důležité pro jejich usmíření a odpuštění. Otázky **usmíření a odpuštění** byly až do nedávné doby považovány výhradně za teologické téma. V poslední době však došlo k identifikaci terapeutické hodnoty odpuštění. První terapeuticky orientovanou knihou o odpuštění byla publikace L. Smedese (1996). Autor uvádí, že odpuštění pachateli znamená obnovení pocitu vlastní důstojnosti oběti tím, že v sobě objeví a uplatní sílu k odpuštění. Oběť se přestává cítit jako objekt útoku pachatele a začíná se cítit jako plnohodnotný, silný člověk. Ransley a Spy (2004) zdůrazňují **význam kontextu**, ve kterém dojde k odpuštění. Jde podle nich o klíčový faktor. Zde hraje roli zejména otázka motivace, kterou je poškozený veden k odpouštění. Odpuštění u něj vyvolává velmi osobní otázky (např. zda má zdroje k odpuštění, jaké reakce pachatele odpuštění poškozeného vyvolá, jaké zisky mu odpuštění může přinést). Odpuštění není totéž jako zapominání, schvalování, usmíření či vyhýbání se. Je to proces, ovlivněný individuálními, společenskými, kulturními či politickými faktory. Michančová (2010, s. 180) uvádí, že každá oběť kráčí po této cestě svým vlastním tempem, podle svých individuálních možností; dá se říci, že kdekoliv na cestě odpuštění se člověk nachází, vlastně už odpustil. Odpuštění je podstatnou složkou na cestě k **sebeuvědomění a sebeléčení poškozeného**. „Odpuštění neznamena ignorovat špatné věci, které dělají lidé nebo přehlížení těchto lidí, je to vidění lidskosti v sobě a ostatních, je to dávání sobě a ostatním příležitost ke změně.“ (Ransley, Spy, 2004, s. 48).

Khamisa (2006, s. 15–18) přináší zpověď otce, ugandského uprchlíka, jehož čtrnáctiletý syn byl zastřelen stejně starým kalifornským chlapcem. Autor píše o bolesti ze ztráty dítěte a pocitech viny, že jej vzal s sebou do země, která byla pro něj nebezpečná. Otec se spojil s dědečkem násilného chlapce a společně založili nadaci na podporu usmíření, restorativní justice v komunitách a národech a prevenci násilí.

¹⁷ Závěry z 1. Mezinárodní konference o restorativní justici pro mladistvé. Belgie, Leuven, květen 1997

Jak jsme uvedli, **narovnání vztahů** mezi pachatelem a poškozeným je proces, který má své podmínky a vyžaduje svůj čas. Poškozený se silnou posttraumatickou stresovou poruchou trpí často silnou potřebou pomsty. Orth, Montada a Maercker (2006) sledovali u 174 obětí násilných trestných činů vztah mezi posttraumatickou stresovou reakcí a potřebou pomsty. Motiv odvetných opatření vyplývá z potřeby pomsty, vztah mezi potřebou pomsty a posttraumatickou stresovou reakcí však nebyl prokázán. Nicméně, vztah poškozeného k pachateli je ovlivněn časem, který uplynul od trestní události. Potřeba pomsty je považována za maladaptivní reakce na zvládání pocitu nespravedlnosti. To však neplatí pro první období po viktimizaci.

Snahou pracovníků probační a mediační služby je **objevit a rozvíjet zdroje** pro znovunastolení společenské rovnováhy a uspokojivých vztahů. Ristovská a Wertheimová (2005) zkoumaly vliv způsobu odškodnění obětí na spokojenost s výsledkem řešení trestního konfliktu a odpuštění. Možnost odškodnění sledovaly nejen ze strany pachatelů, ale také státu (finanční odškodnění, programy zacházení s pachateli). Zkoumaly **vztah mezi empatií a odpuštěním** v různých kontextech odškodnění. Sedmi skupinám po pěti respondentech četly příběh popisující nenásilnou majetkovou trestnou činnost. V každé skupině však nastala jiná reakce ve smyslu odškodnění – žádná náhrada škody, odškodnění vládou, vynucené odškodnění pachatelem, dobrovolné odškodnění pachatelem. Respondenti, kteří by obdrželi kompenzaci, byli více spokojeni s výsledkem, než ti, kteří by náhradu škody neobdrželi. Respondenti, kteří by obdrželi dobrovolné odškodnění pachatelem, byli výrazně tolerantnější a shovívavější než ostatní účastníci. Zkoumání vlivu empatie na odpuštění ukázalo, že míra empatie respondentů ovlivnila také jejich reakci na nespravedlnost a její kompenzaci. Ke stejnému závěru dochází Gobodo-Madikizela (2008) – empatie je zásadní pro vznik výčitky svědomí na straně pachatelů a odpuštění na straně obětí. V souvislosti s tím se zabývá otázkou, do jaké míry je možné **vzájemné vyjádření empatie** mezi obětí a pachatelem.

Dne 23. září 1970, Katherine Ann Power, dvacetiletá studentka, členka pětičlenné skupiny, která vyloupila banku nedaleko Bostnu. Získané peníze chtěli použít na podporu hnutí proti válce ve Vietnamu. Jeden ze skupiny zastřelil policejního důstojníka, otce devíti dětí. Pod

těžkým zločinem vraždy podle práva státu Massachusetts, bylo všech pět studentů obviněno z vraždy. Katherine byla odsouzena k trestu odnětí svobody v délce 23 let. Svůj další život žila s cílevědomou snahou o očištění. Došla k pochopení, že její zločin není soukromou záležitostí, ale vyžaduje společenskou sanaci, včetně veřejného vyznání, pokání a úsilí o usmíření s rodinou oběti. V roce 1993 došlo k významnému obratu. Katherine se zcela ponořila do sebe, uzavřela se před okolím, trpěla depresemi, pokusila se o sebevraždu. Svůj trest ukončila v r. 1999. Roky strávené ve vězení reflektovala také ve vztahu k modelu restorativní justice. Zjištění paralely a rozdílů mezi teoretickými rámci a zkušeností Katherine poskytuje ojedinělý vhled do smyslu, účinku a limitů smíření.

Závěr

Koncept restorativní justice se vyvíjí jako doplňující alternativa k tradičnímu systému trestní justice. Oba modely se vzájemně ovlivňují, prolínají tak, že nosné principy obou formují trestní justici nyní i v jejím dalším vývoji. Základní rozhodování je mezi represí a kompenzací, jejich kombinací a mírou zastoupení.

Restorativní postupy je však možno aplikovat pouze ve vhodných případech. Zvažována je přitom osoba pachatele, závažnost a okolnosti trestného činu, situace oběti. Z tohoto pohledu, ač by se mohly jevit jako obecně vhodné, nemohou být některé restorativní metody využity. Na druhé straně však koncept restorativní justice přináší řadu možností, jak skutečně diferencovat a individualizovat způsob projednávání spáchaného deliktu. Z pohledu sociální práce v trestní justici jde o možnost přihlédnout ke specifické situaci pachatele a oběti a uplatňovat vhodné postupy s ohledem na ni. Snahou sociálních pracovníků je objevit a rozvíjet zdroje pro znovunastolení společenské rovnováhy, uspokojivých vztahů a spravedlnosti.

Použitá literatura:

- ARNESON, R. Shame, Stigma, and Disgust in the Decent Society. *Journal of Ethics*, Jan2007, Vol. 11 Issue 1, p31-63, 33p.
- BARÁNY, E. *Pojmy dobrého práva*. Žilina: PP, 2007.

- CLARK, MARY E. Skinner vs the prophets: Human nature & our concepts of justice. *Contemporary Justice Review*, Jun2005, Vol. 8 Issue 2, p163-176, 14p.
- DERRIDA, J. *Síla zákona: mystický základ autority*. 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 2002.
- FIALA, J. a kol. *Občanské právo hmotné*. 3. vydání. Brno: Masarykova univerzita a Doplněk, 1993.
- GOBODO-MADIKIZELA, P. Trauma, forgiveness and the witnessing dance: making public spaces intimate. *Journal of Analytical Psychology*, Apr2008, Vol. 53 Issue 2, p169-188.
- HANUŠ, L. *Právní argumentace nebo svévole*. Praha: C. H. Beck, 2008.
- HARVÁNEK, J. *Teorie práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008. ISBN...
- HOLÁ, L. *Mediace. Způsob řešení mezilidských konfliktů*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2003.
- HURDÍK, J., FIALA, J., HRUŠÁKOVÁ, M. *Úvod do soukromého práva*. 2. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2002.
- IHERING, R. von. *Boj za právo*. Knihovna Rozhledů, nákladem vydavatele Rozhledů Jos. Pelcla, 1897. 88 s.
- JELÍNEK, J. *Trestní právo hmotné*. 3. vyd. Praha: Linde, 2008.
- KARABEC, Z. (eds.). *Restorativní justice*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2003.
- KARABEC, Z. Koncept restorativní justice. In.: Karabec, Z. (eds.). *Restorativní justice*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2003. s. 5 – 21.
- KELSEN, H. *Ryzí nauka právní*. Brno – Praha: Orbis 1933.
- KHAMISA, A. A Father's Journey from Murder to Forgiveness. *Reclaiming Children & Youth*, Spring2006, Vol. 15 Issue 1, p15-18.
- KUBŮ, L., HUNGR, P., OSINA, P. *Teorie práva*. Praha: Linde, 2007.
- LOTZ, S. et. al.. Punitive versus compensatory reactions to injustice: Emotional antecedents to third-party interventions. *Journal of Experimental Social Psychology*, Mar2011, Vol. 47 Issue 2, p477-480.

- LOVAŠ, L. Nespravodlivosť v interpersonalných vzťahoch. *Československá psychologie*. 1995, roč. 39, č. 3, s. 203 – 212.
- MACHALOVÁ, T. *Úvod do právni filosofie*. Brno: Masarykova univerzita, 1998.
- MICHANČOVÁ, S. Probačná a mediačná sféra sociálnej práce a jej prepojenie s konceptom pokánia a odpustenia. In: *Súčasnosť a perspektívy probácie a mediácie*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2010. s. 169–185.
- MIKULA, G. On the experience of injustice. *European Review of Social Psychology*, 1993, s. 223-224.
- NOVOTNÁ, A., VEČEŘA, M. *Tolerance jako lidské právo*. Disertační práce. Brno: Právnická fakulta MU Brno, 2009.
- NUSSBAUM, M. *The Fragility of Goodness: Luck and Ethics in Greek Tragedy and Philosophy*. 2nd Edition. New York: University of Chicago, 2001.
- ORTH, U., MONTADA, L. MAERCKER, A. Feelings of Revenge, Retaliation Motive, and Posttraumatic Stress Reactions in Crime Victims. *Journal of Interpersonal Violence*, Feb2006, Vol. 21 Issue 2, p.229-243.
- RANSLEY, C., SPY, T. (Eds). *Forgiveness and the Healing Process: a Central Therapeutic Concern*. Hove & New York: Brunner–Routledge, 2004.
- RAWLS, J. *Teorie spravedlnosti*. Praha: Victoria Publishing. 1995.
- RISTOVSKI, A., WERTHEIM, E. Investigation of compensation source, trait empathy, satisfaction with outcome and forgiveness in the criminal context. *Australian Psychologist*, Mar2005, Vol. 40 Issue 1, p63-69.
- SMEDES, L. *The Art of Forgiving: When You Need to Forgive and Don 't Know How*. Nashville: Moorings, 1996.
- VEČEŘA, M. *Spravedlnost v právu*. Brno: Masarykova univerzita, 1997.

Kontakt:

Univerzita Palackého v Olomouci

lenka.hola@upol.cz

Mediation - A Voluntary Agreement

Marek Banach

A Democratization of the social life, liberalization of beliefs, privatization of economy, crisis, new ambitions and restrictions, new economics – there are just a few of changes that occurred in the Polish reality after 1989. The basis for these changes were events of August 1980 and creation of the Solidarity (Solidarność) Movement. In 1989 they led to the fall of an order we – after many years – got used to. The Polish society entered into the world of democracy and freedom of speech. The new form of government basically changed people’s plans, strategies, ambitions, fears, political pressure, bringing also new hopes and chances for better future. Along with new reforms we were becoming more and more capitalistic society. The reforms included many areas of social life, unfortunately there was not a parallel change in people’s mentality.

As it was written by M. Szpakowska: “the years of ‘90s in Poland did not receive their own name, none of the poets take care of it. For lack of anything better the period was referred to – first in literature and later in journalism – as the “transformation”, or even “transition”. (M. Szpakowska, *Chcieć i mieć – Samowiedza obyczajowa w Polsce czasu przemian*, WAB, Warszawa 2003, s. 115) It happened like this not without reason: it was actually time of deep changes. It was changed everything starting from the form of government through the property system to the communication system.

The new economics resulted in an unprecedented wealth distribution. It made many people aware of their more or less blatant poverty. Rapidly developing means of mass communication led Poland into the world cyberspace. It resulted into an abundance of new consumption models, interpersonal relationships, ways of spending free time or using freedom of speech. Unfortunately the negative effects, earlier unknown

for the society, also appeared e.g. unemployment, homelessness, violence.

There were also changes in the political context. The participation, first in the North Atlantic Treaty Organization, later in the European Union, makes necessary to adapt our law to the European standards in practically every domain of our life. One of these areas is penitentiary law and solutions applied in the resocialization system.

A criminal policy, using incarceration as a basic means of repression and punishment towards the citizens, is common in most of the countries of the world. And it happens despite creating by some important world institutions, e.g. the United Nations, an alternative criminal policy. The activity of these significant institutions – although not obliging – can be a basis of the different legislative activities. As it was written by A. Zoll the efforts of change provide special meaning in the context of changing “attitudes of policemen, prosecutors, courts, prison workers, and also particular societies, that should approve activities undertaken by these institutions in the area of preventing and fighting crime all over the world”. (A. Zoll, Póki nie jest za późno, „Broń 2001” nr2)

J. Jasiński pays attention to the documents of the General Assembly of the United Nations as model solutions in the area of using the so-called Standard Minimum Rules. (J. Jasiński, Reguły Minimum Narodów Zjednoczonych dotyczące środków alternatywnych wobec pozbawienia wolności, „Archiwum kryminologii”, 1994, nr 20). There are Tokyo Rules that – in time of implementation – should take into account political, economical, social and cultural situation of the country, without any form of discrimination. “According to their contents, the alternative means can be adjudicated during all phases of the criminal procedure. The usage of these means is connected with *diversion* procedure, observance of the rule of minimal intervention and with allowing of compensation approach. In the result, it leads to decriminalization and depenalization”. The means can be divided into two groups: mediation and probation. (L. Pustkowiak, Teoretyczne i praktyczne aspekty funkcjonowania systemu probacji w Polsce, w:

Ciągłość i zmiana w obszarze profilaktyki społecznej i resocjalizacji, D. Rybczyńska (red.), impuls, Kraków 2003, s.294)

Mediation is one of the many forms of interaction between a perpetrator and a victim. (N. Pikula, *Mediation as one of the approach of supporting the elderly in family conflicts*, w: *Súčasnosc' a perspektivy. Probacie a Mediacie*, S. Michancova, R. Dolanska (red.) Presov – 2010, ss. 195-204) Such an alternative form is used in many European countries, principally towards juvenile offenders, as a means in the cases that are in hope to a positive ending. Nonetheless mediation is used marginally and indicators of its usage are flirting around at maximum a few percents. “The aim of mediation procedure is to make a juvenile responsible for his or her own deed, is to make him or her aware of all results and consequences of his or her behavior”. (A. Baładynowicz *Profilaktyka i šrodki probacyjne w praktyce resocjalizacyjnej*, w: *Resocjalizacja tom2*, B. Urban, J. M. Stanik (red.), *Pedagogium Wyższa szkoła Pedagogiki Resocjalizacyjnej*, PWN, Warszawa 2008, s. 81)

Mediation is a specific form of intervention in a conflict situation or during a litigation; it is undertaken by a mediator i.e. a neutral, impartial person who is accepted by the both sides. The aim of such an action is a help for the conflicted sides in reaching by them an acceptable agreement. Mediation helps to resolve the conflict through the active participation of both sides; it is useful for a victim as well as for a perpetrator; it provides an aggrieved with faster and real compensation; it reduces fear of crime; it helps to relieve emotions; it changes a fight into a cooperation concerning a solving problem; it limits secondary crime. Mediation is a voluntary and confidential process. Such understood mediation results in its seven specific traits. The first one: a mediator provides effective procedures for the negotiating sides, helps them and coordinates their actions. The second one: the form of intervention, described here, is an entrance into litigation of a person out of relationship. The third one: the sides of the conflict have to accept the mediator. The fourth one: the mediator has to stay impartial in every stage of his or her intervention; he or she cannot favor one of the sides; he or she has to, in an equal way, share time and attention, and enforce rules. The fifth one: the mediator has to be neutral; it means that he or she could

not allow himself or herself to influence – through his or her value system, beliefs, prejudices – a run of mediation process. The sixth one: in mediation process the voluntary participation of the conflicted sides is assumed; it allows to resign in any moment from such a form of a disputed case. The seventh one: it is assumed that mediation will be confidential; it means that only what was earlier accepted and agreed by the sides of the conflict will be passed outside. (It was worked out on the basis: Z. Czwartosz, E. Czwartosz, *Mediacje między sprawcą a ofiarą. Materiały dla uczestników kursu, Polskie Centrum Mediacji, Kraków 2003*) As a result, mediation should lead to reconciliation, resocialization, lowering costs of judicial proceeding, shortening the duration of cases. It should also prevent the secondary victimization, stigmatization of a victim and a perpetrator. It should be an alternative to traditional punitive measures, used as a reaction to the offense committed. As an assumption, it should help a perpetrator to understand, to feel, and to bear responsibility for his or her deeds, and also help a victim to express his or her needs and emotions.

It is worth in this place to pay attention on the basic orders and prohibitions for mediators.

Table 1. Orders and prohibitions for mediators

Orders	Prohibitions
You are not irreplaceable	Do not assess
Place the litigation in a broader context of lives of the sides of the conflict	Avoid to be an advocate of one of the sides
Guard impartiality	Do not negotiate
Facilitate/ Be a mediator	Do not look short-sightedly
Concentrate on an acceptable solution	Do not interrupt
Listen actively	Do not dominate in the conversation
Control involvement	Do not assess on the basis of a fleeting glance
Check out reality of the opinions and proposals and modify them	Do not treat proposals as reasonable just because you like them

Stay self-controlled, pass responsibility on the participants	Do not demand acclaim, do not be put off by obstacles
Strive after closing, pay attention on deal and agreement	Do not accept responsibility for an impasse
Congratulate to the sides for their solutions	Do not attempt to finish the case too early
	Avoid ascribing merit to yourself

Source: Z. Czwartosz, E. Czwartosz, *Mediacje między sprawcą a ofiarą. Materiały dla uczestników kursu*, Polskie Centrum Mediacji, Kraków 2003

A mediator to be effective in his or her work has to fulfill the five basic functions:

- An organizer of the process – he or she explains procedures, achieves agreement, fixes the deadlines and places of meetings, assembles information;
- A guardian of the procedure – he or she helps to set the rules and to attain agreement in the procedural and substantial cases, takes care of good relations, preserves the withdrawal of one of the sides, takes care of a satisfying – for the both sides – run of the process;
- An active listener – he or she provides interlocutors with feedback information, extracts emotions from the litigation, recognizes and reveals true interests, allows people to reveal their emotions (including the negative ones), reacts in threatening situations;
- A teacher of problem negotiations – teaches the sides to think, to act, and to negotiate;
- A guardian of the reality of agreement – he or she makes sure himself or herself that the sides understand conditions of agreement, supervises their observance, takes care of stability of agreement;

A mediator is a person who stimulates in the right way both sides of litigation. He or she should be characterized by sensitivity that helps him or her to create a ground reflecting all fallings out and frustrations. His or her main role is to give a hand people in understanding themselves and that should provide them in better understanding others. So, he or she

creates conditions for effective understanding of the other side and that makes opportunities for a positive run of mediation.

The Polish Mediation Centre has developed a set of values that should be followed in their actions by a mediator. This list includes such values as: honesty, flexibility, discipline, concentration, responsibility, self-sovereignty, patience, loyalty, calm, accuracy, independence, self-esteem, openness, tirelessness, respect for others, gentleness, wisdom, stability, maturity, simplicity, modesty, charity, resolution, courage, truthfulness, tolerance, sense of humor, serenity, contentment, freedom from cares, distinction, determination, cooperation, balance, truth, decision making, and also the purity of thought, speech, deeds, relationships, intentions and motivations. (www.mediator.org.pl/indeks/dokumenty/kodeks, a state of the day: April 2nd, 2011)

These values come straight from tasks and duties of a mediator. They allow someone to identify with the main aim of mediation i.e. with a voluntary agreement of the sides and with a deal on compensation. It is also the effect of certain moral and ethical qualifications that are required from candidates for mediators as well as from mediators alone. Among them it is worth to mention: honesty and being trustworthy, ease of making contacts, active listening skills, ability to show respect for others, accuracy, responsibility, patience, tolerance, kindness or skills of nonviolent action. Detailed ethical rules for mediators result from the qualifications presented above and from mediator's traits. These are so-called principles of the welfare of the sides, and they go as follow: professionalism, voluntariness, impartiality, neutrality, confidentiality, selflessness, acceptability, respect. (Kodeks etyki mediatora, PCM, Warszawa 2000, s.9-11)

However it should always be remembered that the sides decide how the conflict will be resolved. Only they can really take matters into their own hands. The mediator has to support them, help them, and make sure that they are satisfied with the solution. Thus, the mediator is a trustworthy person, easily making contact with other people, and focused on the problem. A person trained in mediation techniques, with capacity for conflict resolution, with life experience, and with knowledge of

sociology, education, psychology, resocialization, and law, necessary to arrange mediation.

In this context we can talk about concrete benefits for the aggrieved person, arising from the situation of mediation. It is worth noting such advantages as: relief of negative emotions, engagement in a direct way into solving own problems, providing faster and more acceptable compensation that could be reached in moral or material form, understanding what happened, getting rid of the fear of a perpetrator, psychological comfort in the situation of forgiveness.

The advantages of mediation can be also shown in the context of benefits to the perpetrators. Among these advantages, there are: possibility of deciding of their own guilt, understanding of the wrong done to the victim, taking responsibility for their actions, an apology or other form of compensation, an opportunity to avoid the stigma and more severe criminal penalties, a chance to start a new life.

In the broader social context mediation can encourage: the wider social education, restoration of natural responsibility, creation of a sense of public and personal safety, relieving the judicature, and finally regular saving of time and money.

An authentic suitability of this process as a method used in prophylactics and resocialization results from such understanding of mediation, as presented above. It seems especially useful in resolving children's and youth's problems, particularly the ones with social maladjustment. It is especially important in the context of crime prophylactics among young people. In the case of juveniles committing crimes are undertaken specific procedures that are directed to educational aims. It is a result of unacknowledgement of deeds done by a juvenile for criminal ones, so the young people cannot be legally responsible for them or the deeds could be legally indifferent for the adult society e.g. drinking alcohol. Taking the matter in its entirety, most of European countries are agreed that reactions on juveniles' behavior should take form of actions that will bring with them a rational effect of changing models of behavior, resulting in e.g. a lack of similar deeds in an adulthood period. In such an approach traditional, repressive methods of reaction on children's and youth's behavior are not sufficient. Therefore, more and

more, prophylactic and care actions are undertaken. Obviously, youth, committing misdeeds that are legally punishable, is imposed different educational punishments that are to the disposal of a court. And these are:

- 1) admonition,
- 2) obligation to make particular behavior, especially to retribute for the damage done, to work or benefit in the other way for the aggrieved person or local society, to make amends to the aggrieved, to start study or work, to participate in adequate educational, therapeutic or instructional activities, to restrain from staying in particular societies and places or to stop drinking or using other intoxicant,
- 3) creation of supervision by a parent or a guardian,
- 4) creation of supervision by the youth organization or other social organization, the work institution, or a trustworthy person that can guarantee a juvenile,
- 5) implementation of supervision by a probation officer,
- 6) directing to the probationary centre and to the social organization or to the institution working educationally, therapeutically, or instructionally with juveniles,
- 7) a decree of driving prohibition,
- 8) a decree of forfeiture of the things gained in crime,
- 9) a decree of putting in a foster family, in a youth educational centre or in a youth centre of social therapy,
- 10) a decree of putting in a youth detention centre,
- 11) application of other means restricted by the law to the authority of the family court, and also application of the means indicated by the Family and Guardianship Code [Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich z dnia 26 października 1982 r. (Dz.U. Nr 35, poz. 228), tekst jednolity z dnia 25 stycznia 2002 r. (Dz.U. Nr 11, poz. 109), (sprost.:Dz.U. 2002, Nr 58, poz. 542)]

Besides the educational means described above, a court can use alternative ways of reaching the educative aims. In literature there are descriptions of several procedures of using these alternative means.

1. First: it may be a warning of a juvenile about directing the case to the court “if he or she does not change his or her behavior. As a general rule, the police has rights to do it. In Poland they are

- virtually not used.
2. Second: it is mediation organized without informing the court.
  3. Third: finally it is mediation in which institution, obliged to clarify problem, decides about directing the case to the court or to mediation proceeding.
  4. Fourth: there may be actions directed to a juvenile that can be implemented without the court verdict about educational or corrective means but controlled by the court. (A. Gaberle, Alternatywne środki stosowane wobec nieletnich, w: „Mediator”, nr 20 (1/2002), s.7)

As it was underlined by A. Gaberle “the best solution seems to be the one in which the institution authorized to sue (in Poland it is a judge from the family court), decides about directing the case to the court or to mediation proceeding. (A. Gaberle, Alternatywne środki stosowane wobec nieletnich, w: „Mediator”, nr 20 (1/2002), s.8)

Gaberle pays also attention to benefits that can be reached by mediation. These are:

- compensation to the aggrieved,
- more effective educational actions towards a juvenile than the means adjudicated by the court,
- avoidance of putting a juvenile in a youth detention centre,
- saving of judges’ time and costs of judicial proceeding. (A. Gaberle, Alternatywne środki stosowane wobec nieletnich, w: „Mediator”, nr 20 (1/2002), s.10-11)

Mediation is a specific way of dealing in criminal cases concerning not only juveniles. Its proprieties allow to use effectively this form in a work with families and adult persons, virtually in every stage of evidence and of investigation proceedings, including also mediation after sentence. It happens like this because mediation is the first place an opportunity for the aggrieved and in the second place for the perpetrator. J. Waluk understands mediation as a form of restorative justice discerning it from retributive or retaliatory ones. (J. Waluk, Mediacja jako instytucja dla pokrzywdzonego, w: „Mediator”, nr 20 (1/2002), s. 24) He also underlines that conception of restorative justice is an innovative idea of a lawyer and sociologist Leon Petrażycki. He wrote that “the good that we

should reach to in the area of politics in general and in the area of politics of law in particular, is moral development of man, ruling of rational ethics". (J. Waluk, *Mediacja jako instytucja dla pokrzywdzonego*, w: „Mediator”, nr 20 (1/2002), s. 24)

M. Wright refers to the Petrażycki's conception writing about mediation as a means of restorative justice based on human emotions and experiences. He compared a situation of a person during mediation proceeding with the situation of criminal proceeding. So, he referred to the differences in the context of criminal and restorative justice. He included, as the most basic elements of this parallel, following issues:

Table 2. Criminal and restorative justice

	Criminal justice	Restorative justice
A spotlight	Crime and offender	Problems and needs of a victim
The most important persons	A judge, a prosecutor, an advocate	The aggrieved and perpetrator
Information	The aggrieved is without it	The aggrieved knows about everything
Meaning of the truth	The truth of the aggrieved is marginalized	He has a chance to express his or her truth fully
Suffering	Ignoring of the aggrieved's pain	The attention is paid to this aspect
Decision makers	Representatives of the state	The aggrieved actively takes part in the decision process
Punishment issue	The attention is paid to the punishment of the offender	The attention is paid to the compensation
An attitude towards breaking the law	It is equalized through the punishment of the perpetrator	It is equalized through the remedy of damage

It seems that such an understanding of the basis of mediation should direct more interest of practitioners on this educational and resocializational form. It will be difficult to disagree with an E. Bieńkowska's opinion that mediation can help to overcome the crisis in the area of justice, to free the system from dealing with less important matters, to allow resignation from traditional ways of legal and criminal reaction, particularly penalty of imprisonment, to create possibility of fast compensation, to restore confidence in social relations, to give a chance for expression of one's emotions and recognition of bilateral causes of existing situation.

Obviously, this how we will use an opportunity offered to us by mediation depends largely on professional preparation of personnel, on massive introduction of mediation into the practice of legal institutions and finally on change of thinking of the society and forming moral attitudes leading to more frequent use of mediation alone.

Kontakt:

Instytut Nauk o Wychowaniu
Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna
„Ignatianum” Kraków

Mediace – exkluzivní škola odpuštění a smíření?: Obtíže a možnosti ve společnosti s nízkým morálním povědomím

Jan Zabranský

Úvod

Ve svém příspěvku se chci věnovat otázce mediace z úhlu pohledu schopnosti odpuštění a smíření. Vycházím ze zkušenosti učiněné v českém prostředí v kontextu práce úředníka Probační a mediační služby ČR. Zkušenosti jsou dle mého soudu přenositelné i do dalších oblastí práce s lidmi, kde pracujeme s lidskou chybou a selháním, protiprávním nebo neetickým chováním či s konfliktem mezi lidmi jako takovým. Jak říká jedna ze známých tezí: konflikt je dysfunkční komunikací (Vybíral, 2000, s. 75). Vycházejí z tohoto názoru můžeme na úvod konstatovat, že případy, které řešíme v rámci mediace, jsou řešeny námi proto, že došlo k dysfungování komunikace mezi zúčastněnými stranami, neboť pokud by komunikace fungovala jak má, institucionálně by nebylo třeba do dané situace zasahovat. Zásah mediátora, který je vždy zásahem z vnějšku mezi zúčastněné strany, pak díky tomu, že vstupuje do konkrétního případu, může vyvolávat morální otázky a dilemata typu zda je vůbec možné do konfliktu zasahovat, do jaké míry jde o manipulaci se zúčastněnými stranami (když samy nebyly schopny konflikt urovnat), do jaké míry prosazuje své zájmy a představy mediátor případně společnost, kterou v kauzách trestní mediace také reprezentuje apod.

Za základní kámen mediace považují schopnost lidí být schopni odpuštění a smířit se, přijmout skutečnost konfliktu a dokázat obrátit svou mysl od minulosti k přítomnosti a budoucnosti. Smířit se s představou, že vedle sebe a spolu žijí jak lidé ctnostní a bezproblémoví, tak i ti, kteří žijí proti pravidlům morálky i práva a je potřeba najít společný modus vivendi. Kdy a jak ale mají lidé, a to zejména ta část „nekonfliktní“, jednáním poškozená, šanci dojít k tomuto poznání a smíření se s tímto faktem a konkrétními viníky? Kdy a kde se naučit rozlišovat, jestli druhý jen

nezneužívá mé dobré vôle a otvorenosti k odpuštění, aby vyvážil co nejlépe a po zaklapnutí dveří mediační místnosti se mi vysměje? A do jaké míry já jako mediátor se mám tohoto aktu účastnit?

1 Problém zdrojů hodnot ve společnosti

V titulu příspěvku se dovolávám skutečnosti, že vycházím z předpokladu, že ve společnosti je nízké morální povědomí, tzn. že lidé málo věnují ve svém životě pozornost tomu, co je dobré a co může být také pro někoho zlé, případně je vyloženě zlé. Zájem, nebo tedy vlastně nezájem lidí o tuto problematiku a preferování jiných záležitostí (ať už zisku, pohodlného života nebo života plného zážitků) je nejen zkušeností z praxe, ale také výsledkem prováděných výzkumů (Rabušic, Hamanová, 2009). Odvolávám se zde na výzkumy realizované v České republice, jak ale ukazují výsledky z jiných středoevropských zemí, trendy jsou obdobné, zejména co se týče celkové relativizace hodnot.

Na úvod by také slušelo upřesnit chápání užívaných pojmů odpuštění a smíření. Odpuštěním zde chápu proces, kdy jeden člověk promíjí druhému jeho chování, které se ho dotklo nebo mu ublížilo. Nezáleží na tom, zda ten ubližující o nějaké řešení stojí. Může jít o jednostranný akt. Smířením potom rozumím oboustranný proces odehrávající se mezi nejméně dvěma aktéry, kdy jeden ublížil druhému a stojí o odpuštění a ten druhý mu odpouští. Pro smíření musí být aktivní viník i poškozený, každý svým způsobem a dílem.

Problematika „dobra a zla“, hodnot, morální kvalifikace jednání je často relativizována, za což patří dík médiím a celkovému veřejnému mínění. Ptám se, kde má dnes člověk, a to v horizontu od malého dítěte po starého člověka, šanci naučit se polarizovanému kvalifikování jednání jako dobré – zlé a také tomu, že je dobré odpouštět, smířit se a pečovat o mezilidské vztahy ať už z jakéhokoli důvodu nebo už proto, že jsme lidmi. Společnosti, které lze ještě nazvat „křesťanské“ mají v tomto ohledu výhodu, neboť základní sdělení křesťanství pojednává o (božím) odpuštění a smíření (hříchů lidí Kristovou výkupnou smrtí). Lidé tak dostávají pojem o nutnosti smíření pod kůži již od mala. Není tedy divu, že principy mediace a její kořeny jsou nacházeny mj. v křesťanském prostředí (Holá, 2003, s.26-27). Na problém můžeme narazit v tak

sekularizovaných zemích jako je Česká republika, kde se podle výzkumů v rámci European Values Study hlásí k nějaké náboženské organizaci pouhých 6% lidí (Rabušic, Hamanová, 2009). Není tedy možno spoléhat na stavění na náboženských základech... Doporučení k využití alternativního řešení před cestou retributivní justice (odmyslíme-li další rozměr sdělení) nacházíme např. v Novém zákoně:

„Přinášíš-li tedy svůj dar na oltář a tam se rozpomeněš, že tvůj bratr má něco proti tobě, nech svůj dar před oltářem a jdi se nejprve smířit se svým bratrem; potom teprve přijď a přines svůj dar. Dohodni se svým protivníkem včas, dokud jsi na cestě k soudu, aby tě neodevzdal soudci a soudce žalárníkovi a byl bys uvržen do vězení. Amen, pravím ti, že odtud nevyjdeš, dokud nezaplatíš do posledního haléře.“ (Mt 5,23-26) Tak poučuje Ježíš a představuje svůj „program“ v kázání na hoře. Stačilo by pouze upravit pár výrazů a mohli bychom takto propagovat alternativní přístupy i dnes.

Nechci zde činit exegetickou přednášku, avšak i na jiných místech v Bibli můžeme pozorovat výzvy a vzory v jednání, které upřednostňují odpuštění před odplatou. Tyto výzvy se na několika místech týkají přímo i jednání člověka, nejen přístupu Boha k lidem. Nejpatrněji čtenáře k odpuštění vybízí Ježíš ve svých ponaučeních, kdy přesně odpovídá na otázku „kolikrát až“, „jak moc“ mám být shovívavý či otevřený odpuštění druhému? Kde je ta hranice, kdy druhý mou ochotu k odpuštění již zneužívá? Ježíš symbolicky vyjadřuje požadavek neustálé připravenosti k odpuštění: „Tehdy přistoupil Petr k Ježíšovi a řekl mu: "Pane, kolikrát mám odpustit svému bratru, když proti mně zhřeší? Snad až sedmkrát?" Ježíš mu na to odpověděl: "Pravím ti, ne sedmkrát, ale až sedmdesát sedmkrát." (Mt 18,21-22; podobně Lk 17,3-4) Kapitolu samu o sobě by zabral příběh Marnotratného syna (Lk 15,11-32) a další.

Co však chci demonstrovat na těchto příkladech? Je to lidská zkušenost uzavřená do příběhů, které lidé četli a věřící lidé by je měli mít přirostlé k srdci. Pro křesťany je to především největší zdroj hodnot a vzorů pro jejich život. Z tohoto pohledu by pro lidi s křesťanskou morálkou neměl teoreticky proces mediace či jiného řešení konfliktu činit většího problému.

Odkud však čerpá zdroje hodnot zbytek spoločnosti? Či jinak, pohlédneme-li do české společnosti, tak odkud tedy čerpá hodnoty nejméně 90% společnosti? Sociologické označení „nenáboženská země“ implikuje, že lidé žijící v dané zemi nejsou spjati s žádným náboženstvím, žádné náboženství a v něm skryté hodnoty nemají odraz v jednotlivých lidech. Je možné vidět tyto společnosti jako oblasti s „humanistickou etikou“ nebo možná lépe „materialistickou etikou“?

Z filosofického hlediska narážíme na skutečnost, že v určitých základních případech rozhodování o tom, co je dobré, tedy volit dobro a ne zlo, jde o otázku posledních praktických soudů, které jsou základem veškerého lidského života a soužití. Souhlas s těmito výroky je kritériem praktického rozumu. Někoho, kdo by s tímto nesouhlasil bychom považovali za ne zcela rozumově zdravého. Jde o hodnocení dobrého a nedobrého, které často nelze dále zdůvodnit, ale není to ani potřeba. Jde o fundamentální hodnotové soudy, které je však třeba odlišovat od konvencí, předsudků, zvyklostí, výchovy apod. Není tak třeba zdůvodňovat, že zabíjet lidi kolem sebe není dobré, je dobré být zdravý, žít s druhými ve shodě apod. Samozřejmě, že problém volby vzniká ve chvíli, kdy dvě dobra se dostanou spolu do sporu. Zůstaňme u základní otázky po zdrojích hodnot. Jako východisko pro hodnocení dober je vztažení aktu k druhému člověku – ať už jde o Kantův kategorický imperativ (jednej tak, aby se tvé jednání mohlo stát obecným pravidlem) nebo o zlaté pravidlo (křesťanské) etiky (co nemáš rád, nečiň druhým) (Ricken, 1995, s. 58).

Kde tedy člověk v době od narození do smrti má možnost naučit se těmto pravidlům, které by měly být v životě společnosti byť nepozorovány stále skryty a fungovat? V dětství je to nepochybně způsobováno pozorováním života kolem sebe. Dítě nasává situace, jejich řešení či neřešení, fixují se reakce a postoje jednotlivých účastníků, nejprve v rodině, potom v širším sociálním prostředí. Na dítě působí také lidé zdánlivě cizí a nezúčastnění, jak správně připomíná prof. Petr Piřha, bývalý ministr školství, který se snažil zavést do škol nový vzdělávací program „Obecná škola“, který měl akcentovat vedle kognitivního vzdělání také rozvoj sociální a hodnotový: „A někdy později se děti dozvíдалy, že se nečmárá po zdech, nelomcuje se zábradlím a nematlá po jízdním řádu, protože to slouží všem... Děti se to dozvěděly od kohokoli, kdo je viděl.“

(Piťha, 2006, s.114) Koncepcie školství prof. Piťhy reflektovala, že jsou také děti vyrůstající v nepodnětném prostředí, kde jsou navíc sporné hodnotové orientace, často patologické, protispolečenské. Školní vzdělávací program tak nabízel dětem šanci poznat na základě zacházení a přístupu učitelů „něco jiného“. Celá koncepce byla založena na vzdělání a výchově žáka tak, aby z něj vyrostl člověk nejen chytrý, ale i takový, aby dokázal svou chytrost využít pro druhé, nebo si alespoň uvědomil všechny možné důsledky svého jednání pro druhé (Piťha, Helus, 1993). Tento koncept však byl realizován pouze několik let a v současné době opět nastupují priority uplatnění absolventů na trhu práce a kognitivní znalosti.

Pokud má dítě štěstí, dostane se do dobré školky nebo školy, kde se naučí v jednání s ostatními dětmi a dospělými základním dovednostem – důvěřovat, vidět rozdíly a přijímat je, neubližovat (protože i mě ublížení od druhých bolí), odpouštět (abych měl vůbec s kým kamarádit) a smířovat se (dokázat řešit problém). To však předpokládá, že se dostane buď do třídy s dětmi schopnými prosadit konstruktivní a pozitivní přístup anebo dostane učitele, který bude mít o děti zájem i vedle vyučovaného předmětu – bude schopen spravedlivě řešit jejich spory během hodiny i o přestávkách. To je nejlepší hodnotová výchova, která ovšem stojí na osobnosti učitele a dnes již ne na škole jako instituci, jak upozorňuje ve svých promluvách k učitelům prof. Piťha (2006). Pokud ovšem tuto šanci dítě nedostane a nedostane ji ani ve svém volném čase prostřednictvím kamarádů a volnočasových aktivit, dostává se do pracovního života, kde – přiznejme si – ve většině oborů hodnotové orientace roli nehrají a pokud nejsou přímo na obtíž, nejsou aplikovatelné (zaměření na cíl).

A tady se setkáváme s naší obětí a pachatelem. Nastane realita trestného činu. Vynechme motivy a situaci pachatele i oběti před činem. Z našeho pohledu může v této situaci stát člověk, který neměl moc možností naučit se řešit konflikt a srovnávat si výhody a nevýhody různých strategií. Najednou stojí tvář v tvář justici a ať v pozici obviněného nebo poškozeného (případně v mediaci občanskoprávních záležitostí jako jeden či druhý účastník) a musí se vyrovnávat s novou situací, která mu mohla zcela převrátit jeho dosavadní život a ad hoc hledat strategie a volit postupy, které dosud třeba neměl nikdy možnost vyzkoušet. Anebo zvolí taktiku stáhnutí se a přestane problém řešit. Člověk nemá možnost

sáhnout po ověřeném vzorci chování, neví kam se obrátit o inspiraci či dobrou radu, nevzpomíná na žádný modelový příběh. Neví ani na co má práva, co může a nesmí, natož aby věděl co podniknout. A často se mu ani nic dělat nechce, očekává aktivitu institucí, na jejichž činnost platí daně.

V horším případě nastane situace, kdy skutečně přijde ke slovu retributivní justice a celé jednání proběhne k větší či menší spokojenosti oběti, podle jejích představ a potřeb. A dost možná své potřeby nedokáže ani pojmenovat, ani si je zcela uvědomit. V druhém případě vstoupí do jeho života setkání s prvky restorativní justice a nabídka možnosti mediace. V náročné životní situaci tedy další zátěžové rozhodnutí. Nové, neočekávané, nejisté...

2 Rizika manipulace před vlastní mediací

Je třeba si uvědomit, že ve společnosti, která obsahy pojmů odpuštění a smíření zatlačuje na okraj, je situace pro poškozeného i pachatele trochu jako z jiného světa. Obzvláště důležitá je tu v tuto chvíli osobnost mediátora a jeho přístup k celé věci. A právě tento okamžik vyvolává několik etických otázek pro mediátora: jakým způsobem účastníkům nabídnout mediaci, aby nešlo o manipulaci? Jsou zúčastněné strany pro mediaci vhodné, resp. ve které chvíli už jsou připravené na setkání? Přinese setkání více užitku nebo škody? Je mediace v tuto chvíli pro tento případ nejlepším řešením? A pro koho je v tuto chvíli řešení „nejlepší“?

Odpověď závisí na jednotlivých aktérech a – zejména na jejich dosavadních zkušenostech s odpuštěním a smířením, s řešením konfliktů. S řešením s vlastní zodpovědností za tu část, kterou nikdo nemůže nahradit – za vstup člověka, který způsobil újmu a člověka, kterému újma byla způsobena. Za konkrétní vstupující lidský životní příběh, resp. příběhy, které se setkaly a střetly. Příběhy, které byly okamžikem trestného činu změněny a vychýleny z původního směru.

Stojíme před nebezpečím pašalizace účastníků a depersonalizace. V důsledku toho též možné manipulace s cílem, aby došlo k mediaci. Mediace je v tuto chvíli svobodným rozhodnutím obou stran pro níž se rozhodují na základě informací od mediátora. Jak mediátor může zajistit, aby mediace neproběhla na základě manipulace? Zde se nabízí uplatnění

obecného etického princípu beneficencie – najlepšieho možného riešenia. Ale najlepšieho riešenia pre koho? Pre justici dosažením rýchleho efektívneho riešenia? Pre spoločnosť? Pro pachateľa? Pro obeť? Ako najviac ohrozený prvok manipuláci sa tu javí obeť. Článok, jehož pozícia je v tomto čase nutno v trestnej justici i dle cieľu Probační a mediáční služby ČR obzvlášť posilovať (Štern, 2010). Obeť je zde ohrozena niekoľkoma spôsobmi. Jedná sa predovšetkým o poskytnutie informácií o mediácii, jejím průběhu a cíli predem. Podstatné je zdůraznění svobody rozhodnutí pro mediaci, tzn. možnost odmítnutí nebo oddálení. V trestním řízení, kde na uskutečnění mediace je vytyčen určitý časový prostor, je již tímto faktem rozhodování oběti determinováno. Přesto však zůstává prvním předpokladem ne-manipulace svoboda rozhodnutí pro mediaci. K tomu přistupuje nezbytnost nabídnutí jiných alternativ – např. „kyvadlové mediace“ (Holá, 2003, s.114), kdy účastníci zůstávají oddělení a komunikují prostřednictvím „mediátora“ a představy obou stran jsou sdělovány jeho prostřednictvím. Případně mediátor musí dát prostor i rozhodnutí, kdy obeť nechce celou věc řešit vůbec anebo jen cestou retributivní justice apod. Nestor restorativní justice Howard Zehr (2003, s.25) přitom inter-individuální rozdílnost lidí, respekt těchto lidí mezi sebou a respekt k nim staví za nejvyšší hodnotu v restorativní justici vůbec. Tím spíše musí mediátor dbát na svobodnou vůli zúčastněných stran.

Riziko stojí i v necitlivém vtlačování oběti do mediace s odůvodněním, že je to pro ni nejlepší a nejvýhodnější řešení co se týče vyřešení nároků na náhradu způsobené škody. Na prvním místě by mělo být řešení nemateriální újmy a až na dalším místě materiální škoda. Zde má své místo přesné a průběžné informování oběti o náhledu pachatele na spáchaný skutek a také reálné možnosti dohody o náhradě škody a její faktická náhrada. Oběti i pachateli sdělujeme fakta a necháváme rozhodnout, byť asi předpokládáme, co je nejlepší.

U oběti a pachatele nesmíme nechat stranou jejich prožívání a motivaci k mediaci. Je tím hlavním důvodem u oběti znát motivy pachatele, důvod „proč zrovna já?“, touha sdělit mu, co mi to způsobilo? A u pachatele touha omluvit se, urovnat celou situaci tak, aby se nadále mohli potkávat na ulici? Z praxe vysvítají další motivace účastníků. Faktem je, že oběti často nejsou prototypické, nejde o lidi uvědomělé, kteří chtějí

znát odpovědi na své otázky. Oběti jsou (ze zkušenosti) v určitých případech opět pachatelé v jiných věcech či agresivními osobami a celá mediace je motivována skrytou touhou po odplatě: „teď ti to teda ukážu, až tě potkám“, snahou po verbálním zhojení zničujícími větami na adresu pachatele, případně jde čistě o snahu po rychlé dohodě o náhradě škody – žádné slzy, žádný romantický průběh. Někdy zkrátka urážky a vyjednávání o náhradě škody. Snaha odplatit újmu pachatelé. Oběti nejsou jen bezproblémoví a smíření otevření uvědomělí občané. Stejně tak, jako pachatelé nejsou jinak slušní lidé, kterým se něco nezdařilo a udělali chybu, které litují.

Pachatelé, podobně jako oběti, mohou skutečně chtít dosáhnout dohody a smíření, ale mohou také využít této cesty k jistě lepšímu pokračování trestního řízení, příp. „výhodného“ odklonu v trestním řízení k některé z alternativ. Pro pachatele často lákavá nabídka a motivace. Na mediátorovi tak stojí nelehká úloha doprovázet pachatele rozhodováním pro mediaci tak, aby nebyl motivován jen ekonomickým prospěchem (možnou úsporou za trestní řízení) a prospěchem v mírnějším trestu, ale také – a především – urovnáním vztahu s poškozeným. Největším nebezpečím, které lze jen obtížně odhalit a předejít mu, je, že pachatel přistoupí k mediaci čistě účelově z důvodu vidiny prospěchu bez ohledu na poškozeného a jeho pocity. I pachatel má právo dostat čas na zvážení celé situace a nabídku možností různých řešení. Úlohou mediátora je připravit obě strany na oboustranně prospěšnou mediaci po stránce především lidské a poté také formálně materiální. Každá oběť i pachatel jsou jiní a každá jejich vzájemná kombinace je unikátní. Na mediátorových bedrech leží zodpovědnost za to, aby obě strany poznal a zvážil jakým způsobem mediaci realizovat či zda bude vůbec pro strany vhodná.

3 Mediátor jako učitel hodnot a řešení konfliktů?

Souvisí tyto postupy mediátora před vlastní mediací či jiným řešením s výše uváděným problémem nízkého morálního citění? Domnívám se, že velmi. Nejen, že historicky jsou lidé zvyklí na retributivní přístup v justici a restorativní principy, byť jsou uplatňovány již několik let, nejsou společnosti vlastní, ale přesně ve chvíli řešení možnosti mediace naráží mediátor na problém: lidé nejsou na smírné řešení problémů

zvyklí. Nemají zažitě vzorce chování a vzory, které by jim usnadnili rozhodování v jejich situaci. Z rodin, škol i médií jsou zvyklí na tvrdé retributivní řízení, které demonstruje sílu zákona, orgánů činných v trestním řízení a moci oběti nad pachatelem. A dobro zvítězí nad zlem tím, že zlo bude zničeno. Nerozlišuje se již, že zničeno má být zlo (tzn. špatný skutek) a ne zlý (tedy ten, kdo jej spáchal). U obětí se tak snadno může při zvažování mediace objevit pochybnost, zda totiž tím, že přistoupím na jednání s pachatelem a možná i na dohodu, nebudu vlastně „ošizen“, nepřijdu zkrátka, protože svým jednáním pomůžu pachateli, aby zmírnil nebo zminimalizoval dopad tvrdé ruky zákona. Nebo jinými slovy: můžu být spokojen, když to nedopadne odplatou? Nebyl jsem obelhán a není mediátor na straně pachatele, protože mi nabízí mediaci, která mu pomůže? A čím vlastně pomůže mně jako oběti? Náhradu škody získám i soudním řízením a za omluvu, dost možná účelovou, si nové auto za to zničené nekoupím...

Velká úloha je tu v rukách mediátora – získat důvěru poškozeného (a vlastně i pachatele) často proti jeho příbuzným a známým, kteří mediaci mohou pokládat za projev slabosti a selhání, protože pachatel „se nebrání a nesoudí, možná by to vyhrál“ a oběť „se nechá lacino utěšit setkáním a jakousi dohodou – a ani to nešlo k soudu!“ Zkrátka mediátor musí zkusit získat zúčastněné na stranu restorativní oproti často až snahám po lex talionis – oko za oko a zub za zub a pokud to pachatele pořádně nebolí, tak to nic není...

Mediátor tu má, před vlastní mediací nebo dohodou o jiném řešení, úlohu učitele. Úlohu toho, kdo nahrazuje v tuto chvíli rodinu, přátele, známé, čtené a viděné příběhy, školní třídy a volnočasové zájmové skupiny, kde si lidé mohli a měli udělat zkušenost s odpuštěním a smířením. Zkušenost, že není jen cesta odplaty, ale také cesta smíření. Mediátor nemusí být pátračem, který odhalí, že jednotlivé strany mediace vstupují do daného řešení jen ze zjištěných důvodů. Měl by být ale tím, kdo pachateli dokáže otevřít nový pohled na jeho čin, pohled oběti a možná jejich bezesných nocí, pohled příbuzných a známých, sousedů, komunity. Pohled, který si pachatel mohl již odnést ze svého předchozího života, ale možná neměl nikdy možnost tento pohled získat nebo alespoň získat impuls ke krátkému zamyšlení se nad svým jednáním z jiné perspektivy.

Stejně tak tu má mediátor úlohu učitele u oběti, kterou sdělení, že se s pachatelem může setkat tváří v tvář a dokonce spolu mohou jednat, může doslova šokovat. Tuto situaci nikdy neviděli ani u svých známých, ani v televizi. Zato kdejaký malicherný sousedský spor o vylepení plakátů a face na plese skončil jednáním o přestupku nebo u soudu. Nejen mediace, ale i veškeré alternativní tresty jsou spojeny s velmi malým společenským obeznámením, a to i v odborné veřejnosti, jak dokazují uskutečňované semináře se studenty vysokých škol se sociálním zaměřením. Mají-li možnost stát se na pár minut soudci, pak upřednostňují téměř vždy tvrdý trest pro pachatele před alternativou či dohodou. Účastníci řízení jsou pak skutečně často tabulou rasa a potřebují podporu mediátora spolu s doporučením, ať se obrátí případně na další lidi, kterým věří, na advokáta či lidi ze svého okolí, kteří spolupracují v rámci justice, že daný postup je vůbec možný a neobráti se svým výsledkem proti nim. Že zkrátka setkání, rozhovor a dohoda i mezi pachatelem a obětí je možná. A i oběť dostane exkluzivní příležitost zjistit jaké to je setkat se s tím, kdo jí ublížil, hovořit o svých pocitech a o svých představách jak celou věc řešit a moci teď nebo v budoucnu pachateli odpustit.

A přesto. Není i tuto aspiraci informování o mediaci, odpuštění a smíření, možno považovat za tlačení účastníků k mediaci? Ano. Jádro problému je skryto ve skutečnosti, že osoby, které informujeme o možnosti v trestním řízení, jsou v něm zcela zainteresovány a informace námi podávané jsou vždy spojené s konkrétním případem, konkrétními možnými kroky a zcela konkrétními dopady rozhodnutí, od nichž pro danou chvíli nelze abstrahovat. Nejde o nějakou „přípravu na život“ nebo trénink řešení konfliktní situace, ale o již skutečný život a konkrétní situaci, kterou nelze neřešit. Každé poučení, každá varianta získává tak příchuť nutné volby. V tuto chvíli se nedá ale již nic dělat. Doba, kdy jsme zkušenost se smírným řešením konfliktů a s odpouštěním mohli dělat buď teoreticky nebo na bázi dětských her či drobných zkušeností ve známé skupině, již minula. V tuto chvíli je otevřena možnost naučit se opět něco nového, pokud jsme tuto zkušenost neměli již dříve. A mediátor je zde tím, kdo tuto zkušenost může doprovázet a učinit z ní zkušenost dobrou a pozitivní, že totiž omlouvat se a litovat, odpouštět druhým a dokonce se s nimi smířit je dobré nejen pro trestní řízení, nejen

pro justici, nejen pro mediátora, ale především pro pachatele a oběť. Mediace tak pro mnohé může být exkluzivní, ojedinělou školou odpuštění a smíření.

Záver

Nejen u pachatelů a obětí, ale i u ostatních lidí můžeme vidět nízkou informovanost o alternativních řešeních a vůbec řešeních konfliktů mezi lidmi, převládá spoléhání na tretributivní justici, touha po odplatě. Lidé nemají naučená schémata možnosti jiného řešení, než tvrdou cestou odplaty. Možností by byla větší osvěta ať v médiích, ve školkách a školách, v rámci vyučování, ať už etiky, náboženství (kdy ani jeden z předmětů se v českém prostředí nevyučuje) či jiného společensko-vědního předmětu, aby se první školou odpuštění a smíření nestávala až Probační a mediační služba ve chvíli, kdy dojde k protiprávnímu jednání. I tak je v tomto pozitivním činitelem. Činnosti mediátora mohou jevit prvky manipulace či účelového zacházení, ale ona účelovost by měla být založena čistě na tom, že lidé nejsou připraveni na alternativní řešení, které tu bylo „odjakživa“ (posledních několik desítek let) a jsou na něj zvyklí. Do té doby, dokud nebudou principy uplatňované v restorativní justici vlastní obětem, pachatelům i komunitě, pak budou stále vykazovat prvky a zdání manipulace, byť tato v nich nebude v pravém slova smyslu přítomna.

Pro značnou část populace je mediace (a probace s prvky mediační činnosti) nabídnutou exkluzivní šancí naučit se odpuštění a smíření. Pro odsouzené je to šance uchránit se přísnějšího trestu a získat nový pohled na důsledky svého činu nebo o nich alespoň začít přemýšlet a pro poškozené je to šance začít se učit odpouštět i „zločincům“, kteří jsou – i když to není lehké si přiznat – našimi bližními, tedy nám blízkými a žijícími mezi námi a s námi.

Použitá literatura:

- *Bible. Český ekumenický překlad.* Praha: Česká biblická společnost, 2001.
- HOLÁ, L. *Mediace. Způsob řešení mezilidských konfliktů.* Praha: Grada Publishing, 2003. s. 26-37; s.111-115.

- PÍŤHA, P. *Výchova, naděje společnosti*. Praha: Poustevník, 2006. s.86-88; 114.
- PÍŤHA, P. HELUS, Z. *Návrh pojetí obecné školy*. Praha: Portál, 1993.
- RABUŠIC, L. HAMANOVÁ, J. *Hodnoty a postoje v ČR 1991-2008 (pramenná publikace European Values Study)*. Brno: Masarykova univerzita, 2009. s. 22-30; 122.
- RICKEN, F. *Obecná etika*. Praha: OIKOYMENH, 1995. s. 58.
- ŠTERN, P.: Vývoj a společenský kontext vzniku probace a mediace v České republice. In: ŠTERN, P. OUŘEDNÍČKOVÁ, L. DOUBRAVOVÁ, D. (eds.) *Probace a mediace. Možnosti řešení trestných činů*. Praha: Portál, 2010. s. 9-16.
- VYBÍRAL, Z. *Psychologie lidské komunikace*. Praha: Portál, 2000.
- ZEHR, H. *Úvod do restorativní justice*. Praha: SPJ, 2003.

Kontakt:

Jan Zabranský, Mgr. et Mgr.

Probační a mediální služba ČR, Český Krumlov / Jihočeská universita –
Teologická fakulta

janzabransky@seznam.cz

Mediácia medzi obeťami a páchatel'mi domáceho násilia: riziká a potenciál

Slávka Michančová

Úvod

Domáce násilie možno s odvolaním sa na rôzne paragrafy trestného zákona definovať ako trestný čin. Vzhľadom k tejto skutočnosti sa trestnoprávna intervencia v prípadoch domáceho násilia považuje za primárnu (Satel, 1997). V rámci kvalitatívneho prieskumu, pri ktorom sme predstaviteľom organizácií, venujúcim sa problematike domáceho násilia, položili otázku „*V čom vnímate problémy pri riešení domáceho násilia v súčasnej dobe?*“, sme však zistili, že sa medzi odpoveďami opakuje smutné konštatovanie, že vymožitelnosť práva je u nás všeobecne nízka. Okrem toho sa odborníci z praxe domnievajú, že trestno-právna intervencia i tak nerieši situáciu komplexne, pretože prevažný počet násilných incidentov nedosahuje „intenzitu“ trestného činu (Michalovová, Michančová, 2011).¹⁸

I keď podoba domáceho násilia naplňa skutkovú podstatu trestného činu, problém nekončí. Zahraničné výskumy totižto poukazujú na to, že obeť násilia zo strany partnera nepovažujú trestno-právne postupy za primerané pre riešenie ich „citlivého“ problému (Tjaden & Thoennes, 2000). V tejto súvislosti možno ďalej poznamenať, že tradičné represívne opatrenia (trest väzenia) sú často neúčinné, páchatel'ov ďalej brutalizujú a neposkytujú im náhľad na vlastné násilné správanie; aplikácia programov restoratívnej spravodlivosti aj na také závažné trestné činy ako je domáce

---

¹⁸ Ako členka medzinárodného výskumného tímu v projekte VICTIMS (č. JLS/2008/DAP3/AG/1157, *Daphne III program*, 12/2009 – 12/2011) som mala možnosť sama sa presvedčiť o tom, že množstvo prípadov domáceho násilia je zo strany polície definovaných len ako „priestupok“ (čo znamená, že páchatel' dostane finančnú pokutu, ale nezačne sa voči nemu trestné stíhanie).

násilie, preto predstavuje pre európske krajiny aktuálnu výzvu (Stevens et al, 2007, s. 36-37).

Za najrozšírenejší model uplatňovania restoratívnej spravodlivosti sa považuje mediácia medzi obeťami a páchatel'ami (ďalej len VOM, z ang. *Victim-Offender Mediation*).¹⁹ Avšak jej využívanie v prípadoch domáceho násilia vyvoláva u odbornej verejnosti rozporuplné stanoviská (Strang, Braithwaite, 2002). Pre lepšie pochopenie problematiky sa teraz pokúsime zosumarizovať argumenty oboch názorových táborov.

Argumenty proti aplikácii VOM v prípadoch domáceho násilia

Ak je mediácia chápaná ako stretnutie dvoch strán, ktoré sú vo vzájomnom konflikte, a ako proces, ktorého súčasťou je vyjednávanie a úsilie dospieť s spoločnej férovej dohode, potom úplne prvou výhradou proti mediácii medzi obeťou a páchatel'om domáceho násilia je *nerovnováha moci*.²⁰ Niektorí autori tvrdia, že v dôsledku domáceho násilia (kto-

---

¹⁹ Treba poznamenať, že medzi bežným modelom mediácie a restoratívnou spravodlivosťou existuje rozdiel (v praxi a cieľoch). Tendencia zamieňať ich ako ekvivalentné termíny vyplýva pravdepodobne z toho, že VOM je najbežnejšou intervenciou v rámci filozofie restoratívnej spravodlivosti. Okrem nej však existujú aj ďalšie intervencie odlišné od mediácie (napr. rodinné konferencie alebo „trestné kruhy“), ktoré do riešenia zločinu zapájajú okrem obeť a páchatel'a aj dotknutých členov komunity. Výstupy stretnutí zahŕňajú písomné alebo ústne ospravedlnenie smerom k obeť, dohodu ohľadne platenia odškodného, alebo iných služieb zo strany páchatel'a smerom k obeť alebo komunite, a/alebo zo strany komunity smerom k obeť a páchatel'ovi. (Presser, Gaarder, 2000, s. 181-182)

²⁰ Podľa Nordhelle (2010) je *moc* sama o sebe neutrálna a znamená energiu, silu alebo kapacitu či schopnosť konať. Až spôsob nakladania s mocou, robí moc pozitívnou alebo negatívnou. *Negatívnu moc* možno definovať ako vedomú schopnosť kontrolovať alebo nútiť iných ľudí, aby konali proti svojej vôli, v súlade s vôľou mocnej osoby. *Nástrojmi moci* a ovládania iných sú napr. vedomosti, zdroje, fyzická alebo psychická sila, strach iných (tieto sú pomerne zjavné) a manipulácia (ktorá býva zväčša skrytá). *Manipulátor* sa zvyčajne sústreďuje na to, aby druhých emočne rozcitlivel (napr. imponovaním, obviňovaním, zastrášaním, hraním sa na obeť, dotýkaním sa citlivých miest iných – ich potrieb, záujmov, túžob, obáv či nedostatkov). V stave

rého podstatou je to, že páchatel' kontroluje a zastrašuje obeť), je obeť natoľko oslabená, že sa nedokáže slobodne vyjadrovať a rozhodovať, nemusí byť schopná hájiť svoje oprávnené záujmy, a môže sa v procese mediácie prikláňať k tomu, čo zvyhodňuje páchatel'a; mediáciu môže potom obeť zakúšať ako sekundárnu viktimizáciu (Lerman, 1984; Viano, 1996; Zylstra, 2001). Obeť vo vzťahu s násilníkom stratila vlastnú slobodu, naučila sa mať z neho strach, slúžiť mu, podriaďovať sa. Táto stratégia je v nej hlboko zakorenená, pretože od nej záviselo prežitie. Odporcovia mediácie v prípadoch domáceho násilia tvrdia, že nemožno zabezpečiť, aby táto nerovnováha moci neprenikla do mediačného procesu. Domnievajú sa, že k tomu môže prispieť nielen páchatel' a obeť, ale aj ostatní účastníci VOM, ktorí vedome alebo nevedomky chránia páchatel'a na úkor obeť. Môže trvať aj niekoľko rokov (od ukončenia zneužívajúceho vzťahu), kým obeť vnútorne zosilnie a oslobodí sa od manipulujúceho vplyvu páchatel'a. (PATHS, 2000, s. 3, 20-21)²¹

Ďalšou výhradou voči uplatňovaniu VOM v prípadoch domáceho násilia je potenciálne *ohrozenie bezpečia* ženy. Podľa niektorých autorov je žena natoľko oslabená násilím, že jej bezpečie je ohrozené vždy, keď je v prítomnosti páchatel'a (Grauwiler, Mills, 2004, s. 62). Potenciálnym rizikom spojeným s VOM je nielen manipulácia a vyhrážanie sa zo strany páchatel'a, ale aj to, že páchatel' „využije tento kontakt k tomu, aby obeť, ktorá s ním už nežije, sledoval na jej novú utajenú adresu“ (Cholenský, 2006). Existujú prípady, kedy sa obeť cítila bezpečne iba vtedy, ak je páchatel' vo väzení (PATHS, 2000, s. 19).

Medzi argumentmi proti využívaniu VOM v prípadoch domáceho násilia sa objavuje aj obava, že táto forma mediácie sa prílišne *sústredí na potreby páchatel'a na úkor potrieb obeť*. Niektorí zástancovia restora-

---

rozcitlivienia majú ľudia zníženú schopnosť kritického myslenia a manipulátor nimi môže manipulovať. Pre manipulátora je typické, že prezentuje falošnú realitu, aby pre seba získal nejaké výhody.

²¹ Niektorí autori chápu ako problematickú nielen nerovnováhu moci, ale aj predpoklad vyváženosti moci. Domnievajú sa, že ak je páchatel'om a obeťom umožnená mediácia, očakáva sa od nich, že budú vyjednávať ako seberovní – to však implikuje, že násilie nie je až tak ohavné a že páchatel' zaň nemusí byť braný na zodpovednosť (Rimelspach, 2001).

tívnej spravodlivosti považujú rehabilitáciu páchateľa za kľúčový benefit VOM. Podľa nich je samotný páchateľ obeťou (socializácie, zneužívania, okolností) a potrebuje terapiu, nie potrestanie. Takýto postoj však u iných odborníkov vzbudzuje obavu, že viktimizácia páchateľa zatieni zlo, ktoré páchateľ obeť spôsobil, zrelativizuje potreby, z toho plynúce a povedie k druhotnej viktimizácii obeť. (PATHS, 2000, s.3)

Odporcovia VOM v kontexte domáceho násillia zároveň tvrdia, že podľa štatistík je najlepšou prevenciou pred domácim násillím silná legislatíva a nekompromisné uväzňovanie páchateľov. Podľa nich mediácia nielenže *zlyháva v prevencii zneužívania* ale ani nerieši problémy späť so zneužívajúcim vzťahom. (Krieger, 2003)

Ďalším argumentom proti VOM v prípadoch domáceho násillia je predpoklad, že ak žena zažila veľmi intímne formy násillia zo strany partnera (napr. sexuálne násillie), *nie je možné, aby* na mediačnom stretnutí *slobodne zdieľala svoje utrpenie, obavy a pocity*. Takéto zdieľanie pritom patrí k základným očakávaniam restoratívnych prístupov. Avšak zvyčajnou podmienkou zdieľania u silne viktimizovaných jedincov je maximálny pocit bezpečia a dôvery. Teda niečo, čo je málo pravdepodobné zoči-voči človeku, ktorý brutálne zasiahol intimitu ženy. Navyše zážitok poníženia a stigmatizácie v prípadoch sexuálneho násillia sťažuje zdieľanie aj pred ostatnými účastníkmi VOM. Preto možno sotva očakávať, že VOM prispeje k zotaveniu týranej ženy. (PATHS, 2000, s.21)

Podobnou výhradou proti VOM (popri očakávaní zotavenia obeť) je *očakávanie zmierenia*. Medzi pozitívnymi výsledkami restoratívnych prístupov sa zvykne uvádzať aj zmierenie, odpustenie, uzavretie (problému) a obnova (napr. vzťahu). Takéto výsledky sa vo filozofii restoratívnej spravodlivosti považujú za uzdravujúce (pre účastníkov VOM), a preto aj hodné podpory. Nebezpečenstvom je však vytváranie akéhokoľvek nátlaku, vo forme príslubu alebo očakávania takýchto výsledkov od účastníkov VOM v prípadoch domáceho násillia. (Haslett, Edwards, 2002, s. 2-3)

Filozofia restoratívnej spravodlivosti zdôrazňuje (okrem iného) taktiež význam komunity, ktorá nesie časť zodpovednosti za príčiny a dôsledky zločinu. Komunita ľudí, žijúcich v okolí obeť a páchateľa, by sa preto mala angažovať v riešení situácie, navodenej zločinom. Odpor-

covia VOM v prípadoch domáceho násilia avšak nevnímajú účasť komunity s istotou ako niečo pozitívne. Považujú komunitu za *abstraktný pojem*; teda spochybňujú, že existuje kohézna komunita, ktorá by voči domácejmu násiliu zaujala adekvátne postoje a neprispievala (či už otvorene alebo skryto) k sekundárnej viktimizácii týraných žien. (PATHS, 2000)

Napokon dodajme, že najviac kritizovanou skutočnosťou v súvislosti s aplikovaním VOM v prípadoch domáceho násilia, je nedostatok špeciálne vyškolených mediátorov (Davis, 2007).

Argumenty za využívanie VOM v prípadoch domáceho násilia

Zástancovia VOM v prípadoch domáceho násilia tvrdia, že na rozdiel od klasickej mediácie (riešajúcej spory, nemajúce charakter trestného činu), restoratívna spravodlivosť rozlišuje účastníkov mediácie ako *obeť* a *páchatela* (nie ako sporné strany). VOM teda *rozpoznáva, resp. uznáva osobu obeť*. Zdôrazňuje a váži si jej potrebu vyrozprávať pravdu a byť pritom počutá ostatnými, ako aj potrebu vyjadriť emócie. (Braithwaite – Daly, 1994, s. 207). Aby mohlo dôjsť k zotaveniu obetí, obeť potrebujú príležitosť vyrozprávať svoj príbeh pred ľuďmi, ktorí umožňujú obetiam otvoriť sa a uznávajú realitu ich príbehu. Verejné uznanie podstatnou mierou prispieva ku konečnému rozriešeniu traumy (Herman, 1997, s. 70). Obeť potrebujú počuť, že im bolo ublížené neprávom.

V tejto súvislosti sa obhajcovia využívania VOM v prípadoch domáceho násilia domnievajú, že zatiaľ čo model trestnej spravodlivosti ako aj model klasickej mediácie smeruje k predurčeným výsledkom (t.j. k potrestaniu a zmiereniu), model restoratívnej spravodlivosti si nezakladá na dosiahnutí špecifického výsledku, ale na *vytváraní podmienok pre proces zotavenia* (Gaarder, Presser, 2000, s.184).

Zatiaľ čo jedna skupina odborníkov tvrdí, že nerovnováha moci medzi účastníkmi mediácie je hlavnou prekážkou aplikácie VOM v prípade domáceho násilia – iná skupina presadzuje názor, že tento model (restoratívnej) spravodlivosti poskytuje *príležitosť pre obnovu moci na strane obeť* domáceho násilia. Obnova moci, resp. posilnenie obeť sa uskutočňuje v prvom rade tým, že sa sama rozhoduje, či bude na VOM participovať. Ak áno, môže si zvoliť ľudí, ktorí ju budú sprevádzať, prípadne hovoriť v jej mene. Taktiež už spomínaná príležitosť vyrozprávať

svoj príbeh a vyjadriť emócie, ako aj zážitok uznania utrpenia obeť (ak aj nie zo strany páchatel'a, tak aspoň od iných) je zdrojom posilnenia (PATHS, 2000, s.21). Podľa Pranis (2002) je posilnenie dovtedy nepočítaných hlasov (obetí) veľmi dôležitou hodnotou vo filozofii restoratívnej spravodlivosti; toto posilnenie sa odohráva práve vtedy, keď príbehu obeť načúvame s rešpektom. Obnovu moci umožňuje aj to, že obeť má možnosť klásť páchatel'ovi otázky a stanovuje podmienky odškodnenia a kontaktu s páchatel'om. V rámci procesu restoratívnej spravodlivosti sa teda obeť aktívne podieľa na zmene svojej posttraumatickej situácie. (Presser, Gaarder, 2000, s. 183).

Zástancovia VOM tvrdia, že *vyváženie moci medzi obeťami a páchatel'mi je možné* aj vtedy, ak dochádzalo k domácejmu násiliu, a uvádzajú rôzne metódy na vyvažovanie nerovnováhy moci (Steeh, 2003, s.186-188; Nordhelle, 2010). Navyše Cholenský (2006) k tejto téme dodáva, že nerovnováha moci je relatívna, pretože obaja partneri môžu mať (resp. mali) rôznu mieru vplyvu v rozmanitých oblastiach ich spoločného života (napr. výchova detí, hospodárenie). Okrem toho, nerovnováha moci nie je typická len pre prípady domáceho násillia, ale objavuje sa aj v iných kontextoch, v ktorých sa mediácia úspešne aplikuje²².

Proti výhrade týkajúcej sa ohrozenia bezpečia ženy prostredníctvom VOM, stojí tvrdenie, že *zaistenie bezpečia je možné*; pričom odborníci v tejto súvislosti uvádzajú celý rad potenciálne využiteľných opatrení (Davis, 2007).

Dalším argumentom, podporujúcim využívanie VOM aj v prípadoch domáceho násillia, je sľubný potenciál komunity. Niektorí autori zdôrazňujú, že *zaangažovanie komunity* do riešenia posttraumatickej a postkriminálnej situácie navodenej domácim násillím, *má veľký význam pre prevenciu recidívy páchatel'a*. Odvolávajú sa napr. na *teóriu reintegratívneho zahanbovania* (Braithwaite, 1989), odvodenej z modelu rodinného života, kde sa členom rodiny, ktorí sa niečím previnili odpúšťá potom, keď ich konanie bolo odsúdené. Keďže aj tam, kde došlo k domá-

²² V tejto súvislosti Cholenský (2006) uvádza: „Skúsenosti z oblasti medzinárodnej mediácie, kde sa riešia spory medzi štátmi (...) ukazujú, že mediácia je najvhodnejšou technikou pre urovanie sporu práve tam, kde jeden národ má výraznú prevahu nad druhým (napr. vlastní viac zbraní).“

cemu násiliu, sa veľakrát vzťahy naďalej udržujú, zaangažovanie rodiny do restoratívneho procesu je opodstatnené. Členovia širšej rodiny majú mnoho príležitosti na zahanbovanie páchatel'a a zároveň mu umožňujú byť členom rodiny, čím zvyšujú efektivitu prevencie (Sherman, 2000; Presser, Gaarder, 2000, s. 184; Fagan, 1996, s. 26). Podobnú logiku má aj *teória rutinných aktivít* (Cohen, Felson 1979), podľa ktorej je násilie výsledkom príležitosti – teda prítomnosti vhodného terča a neprítomnosti ľudí, ktorí by boli schopní zabrániť útočníkovi v jeho úmysle. Pri restoratívnom prístupe členovia rodiny a komunity monitorujú páchatel'a a podporujú ho v pozitívnych aktivitách. Vzhľadom na to, že príslušníci širšej rodiny majú možnosť podniknúť neplánované návštevy a majú prístup k intímnym informáciám, môžu zohrávať významnú rolu v prevencii domáceho násilia (Sherman, 2000). Príbuzní, priatelia či susedia sa podieľajú na prevencii aj tým, že podporujú obeť, uznávajú realitu toho, že jej bolo ublížené, a ponúkajú pomoc, ktorá je v ich silách (Presser, Gaarder, 2000, s. 183).

Ako vyplýva už aj z tvrdení, uvedených v predošlom odseku, uplatňovanie modelu restoratívnej spravodlivosti *podporuje zmenu páchatel'a*. Páchatelia domáceho násilia majú tendenciu uviaznuť v „začarovanom kruhu“ hanby a hnevu – pocity hanby z vlastného správania nahrádzajú hnevom a ešte väčším násilím (Braithwaite, Daly, 1994, s. 205). Stigmatizácia páchatel'a sama o sebe s veľkou pravdepodobnosťou vyvoláva len obranné reakcie (napr. popieranie). Aby sa agresor mohol zmeniť, potrebuje okrem odsúdenia a kontroly jeho konania aj podporu, spočívajúcu v tom, že nie je vylúčený z komunity, ale je vnímaný ako jediniec, ktorý je schopný správať sa odlišne (Presser, Gaarder, 2000, s. 185).

Azda najsilnejším argumentom pre aplikáciu VOM aj v prípadoch domáceho násilia je skutočnosť, že *existujú páry, ktoré chcú zostať spolu*. Pre ženu môže byť vzťah s partnerom dôležitý i napriek násiliu (Mills, 1996, s. 266). Odhaduje sa, že až päťdesiat percent žien sa rozhodne zostať v zneužívajúcom vzťahu z emočných, kultúrnych alebo náboženských dôvodov (Griffing et al., 2002). Týraná žena je vo vzťahu s agresorom, ale okrem toho je často aj matkou, milenkou, priateľkou, členkou rodiny, cirkvi alebo tradície, a tie sa môžu voči jej úvahám – či *zostať* alebo *odišť* – stavať veľmi rozporuplne (Grauwiler, Mills, 2004, s.55). Rozhodnutie

zostať s násilníkom je zriedkakedy vnímané ako slobodná voľba, vyjadrenie záväzku, pochopenie obmedzení systému pomoci, vyjadrenie sebaurčenia či sebadôvery (Lempert, 1996). Podľa niektorých autorov (napr. Mills, 2003; Grauwiler, Mills, 2004, s.55) systém trestnej spravodlivosti nereaguje na individuálne potreby obetí, a ignoruje skutočnosť, že obeť a páchatel' kedysi (zväčša pomerne dlhú dobu) zdieľali spoločný život, vrátane detí. Model restoratívnej spravodlivosti sa naproti tomu usiluje uprednostňovať želania obeť, vrátane takých, ktoré sa môžu iným javiť ako iracionálne – teda ako je aj túžba napraviť vzťah. Cholenský (2006) uvádza, že „vôľa obeť by mala byť rešpektovaná, keď uvážime, že samotný fakt, že sa niekto stal obeťou domáceho násilia, nie je dôvodom pre zbavenie spôsobilosti k právnym úkonom.“

Párom, ktoré chcú, aby skončilo násilie, ale nie vzťah, dáva model restoratívnej spravodlivosti *šancu pochopiť dynamiku násilia*. Všetky intímne vzťahy, dokonca aj tie násilné, majú svoju vnútornú dynamiku, ktorá môže osvetliť príčiny, resp. spúšťače násilia²³. Získanie náhľadu na dynamiku násilia²⁴ je základom prevencie jeho recidívy. (Grauwiler, Mills, 2004, s.55)

Obhajcovia modelov restoratívnej spravodlivosti napokon deklarujú, že tento prístup *ide ku koreňom problému domáceho násilia*. Útočí na sociálne nerovnosti, nepísané normy tolerujúce násilie v intímnych vzťah-

---

²³ V tejto súvislosti výskumníci hovoria, že spúšťačmi násilného správania môžu byť negatívne pocity, ktoré podľa výpovedí mužov vznikajú napr. v reakcii na to, že žena sa príliš sťažuje, bezdôvodne „podpichuje“ a obťažuje muža (Dobash, & Dobash, 1998, s. 155; Eisikovits, Buchbinder, 2000). Násilné správanie u mužov spúšťajú aj pocity, že žena ich opustila (emočne sa vzdialila). Pocit, že muž ženu stráca, v ňom vyvoláva paniku a hysterickú agresiu (Dutton, 1995, s.60-68). Vzhľadom sa uvedené, je teda zrejme potrebné vypočúť mužov a preskúmať, či ich sťažnosti na ženu majú nejaké reálne opodstatnenie. Žena nezodpovedá za správanie agresora, ale mala by prevziať zodpovednosť za tie formy agresie, ktoré do vzťahu prináša ona.

²⁴ Snaha odhaliť jednotlivé komponenty skrytej dynamiky násilia pritom nijako neruší zásadu, že obeť nemožno obviňovať za správanie páchatel'a (Grauwiler, Mills, 2004).

hoch, izoláciu jedincov i rodín a neutralizáciu viny. (Presser, Gaarder, 2000, s. 188).

Podmienky pre aplikáciu VOM v prípadoch domáceho násillia

Odborníci, ktorí sa prikláňajú k možnosti využívania VOM aj v prípadoch domáceho násillia, netvrdia, že táto možnosť je vhodná pre všetky prípady domáceho násillia. Dívajú sa na problém reálne, uvedomujú si možné výhody i riziká, a zdôrazňujú, že každý prípad je potrebné posudzovať individuálne (Pence, 1999; Daly, 2002; Edwards, 2002; Davis, 2007).

Nevyhnutnou podmienkou mediácie medzi obeťami a páchatelmi domáceho násillia je *disponovanosť obeťi*. O disponovanosti možno hovoriť vtedy, ak obeť má túžbu a silu k tomu, aby hovorila o svojej skúsenosti s násillím, o dôsledkoch tejto skúsenosti a prezentovala svoje vlastné potreby²⁵ (Edwards, Haslett, 2002). Nadobudnutie takejto sily zvyčajne vyžaduje, aby obeť určité obdobie nebola v blízkosti páchatel'a, a mala možnosť využiť odborné právne a sociálne poradenstvo alebo absolvovať psychoterapiu. Odborná pomoc môže uschopniť obeť k tomu, aby získala náhľad na svoju skúsenosť a aby jej rozhodnutie – využiť alebo odmietnuť VOM – bolo slobodné. Obeť má byť informovaná o svojich právach a všetkých možnostiach riešenia situácie, aby sa sama rozhodla, ktorá možnosť sa jej javí ako najvhodnejšia. Má byť oboznámená aj s reálnymi výhodami a rizikami VOM. (PATHS, 2000, s.2,21) Ona najlepšie pozná okolnosti svojho prípadu, povahu agresora a nebezpečenstvo ďalšieho ublížen'ia, a preto nik nemôže o spôsobe riešenia situácie rozhodnúť namiesto nej (Davis, 2007). Obeť nesmie byť nijakým spôsobom nútená k účasti na VOM. Všetky potenciálne tlaky (či už zo strany partnera, príbuzných alebo pracovníkov na poli restoratívnej justície) majú byť preskúmané a eliminované. (Edwards, Haslett, 2002, s.2; Presser, Gaarder, 2000, s. 187) Aplikácia VOM v prípadoch domáceho násillia prichádza do úvahy iba vtedy, ak o ňu obeť (po zrelej úvahe) sama žiada.

---

²⁵ Podľa Cholenského (2006) je nutné z mediácie vylúčiť prípady, kedy „obeť nie je schopná postaviť svoje potreby nad potreby násillného partnera alebo aspoň na rovnakú úroveň“.

Ďalšou podmienkou je *disponovanosť páchatel'a* domáceho násillia k zmysluplnej účasti na VOM. Túto disponovanosť možno predpokladať vtedy, ak páchatel' prijíma zodpovednosť za svoje násilné konanie²⁶; ľutuje to, ako sa správal k obeti; prejavuje vôľu pracovať na svojej zme- ne; a je otvorený vypočuť si, ako jeho správanie prežívala obeť a aký to malo dopad na jej život (Edwards, Haslett, 2002, s.2). Páchatel' nie je náležite disponovaný k zmysluplnej participácii na VOM, ak mu chýba určitá schopnosť empatie voči obeti a ak vykazuje silné tendencie naďalej ovládať a manipulovať obeť (Presser, Lowenkamp, 1999, s.187; Davis, 2007; Zylstra, 2001, s. 256).

Pred začatím VOM musia mediátori posúdiť a v priebehu mediácie kontinuálne *sledovať znaky nerovnováhy moci* medzi účastníkmi mediácie (Davis, 2007). V prípade, že mediátori zaregistrujú takéto znaky, musia *použiť adekvátne metódy na ich odvrátenie a elimináciu negatívneho dopadu* na obeť. Násilníci „využívajú celý rad taktík, aby sa pokúsili získať výhody a moc pri mediácii: prejavujú sa ako citlivý rodič, zvaľujú vinu za násilné správanie na obeť, vzbudzujú ľútosť nad svojou bytovou situáciou. Použitím hrozieb alebo manipulácií usilujú o kontrolu nad výpoveďou partnera.“ (Holá, 2010) Na prítomnosť násillia môže upozorniť neverbálna komunikácia obete (prejavy strachu), pokusy násilníka kontrolovať diskusiu, používanie urážajúcich a ponižujúcich poznámok, prerušovanie výpovede obete, spochybňovanie alebo prekrúcanie jej slov (Davis, 2007; Presser, Gaarder, 2000, s. 187). Riziko manipulácie musí

---

²⁶ Odborníci na problematiku domáceho násillia zdôrazňujú, že násillie sa objavuje v konfliktných situáciách i v situáciách, kde konflikt absentuje; použitie násillia voči partnerovi je stratégiou na získanie moci a kontroly vo vzťahu; je výsledkom páchatel'ovej voľby, nie nekontrolovateľného impulzu. Pokiaľ ide o zodpovednosť za násillie, odborníci upozorňujú, že existuje podstatný rozdiel medzi uznaním, že došlo k násilliu a prijatím zodpovednosti za toto násillie. Táto zodpovednosť zahŕňa uvedomenie si, že spomedzi rôznych možností konať, sa jedinec rozhodol pre nesprávnu možnosť a že nemal žiadne právo takto konať. Ak na strane páchatel'a nebadáť znaky takejto zodpovednosti, potom je riziko ďalšieho poškodenia obete v rámci VOM veľmi vysoké a recidíva násilného správania v budúcnosti veľmi pravdepodobná. (Edwards, Haslett, 2002, s.2,4)

mať mediátor neustále na pamäti a efektívne zasiahnuť v prípade, že sa manipulácia objaví. Manipulovanej osobe by mal mediátor pomôcť v tom, aby prešla od emócií k vedomej analýze spôsobu, akým je manipulovaná a aby zmenila svoju reakciu na manipuláciu zo spontánnej emočnej na vedome zvolenú. Takáto pomoc môže vyžadovať prerušenie mediácie a intervenciu v rámci oddeleného stretnutia s obeťou. Voči manipulátorovi môže mediátor zasiahnuť tak, že ho empaticky počúva a kladie mu naivné otázky, ktorými odhaľuje jeho klamstvá. Namiesto priamej konfrontácie manipulátora sa odporúča skôr apelovať na jeho pozitívne stránky. (Nordhelle, 2010, s.147-148) Z ďalších *metód*, ktoré mediátori môžu použiť v záujme eliminácie nerovnováhy moci možno spomenúť napr. stanovenie jasných pravidiel; zvolenie témy diskusie; umožnenie stranám hovoriť iba so súhlasom mediátora; obmedzovanie času hovorenia alebo ukončenie rozhovoru v prípade ohrozenia obete; vysvetľovanie komentárov jednej strany druhej strane; postupné prenášanie moci (od mediátora) smerom k stranám, keď sú schopné s ňou primerane nakladať (Steegh, 2003, s.186-188); využívanie oddelených jednaní; telekonferencie; prítomnosť „advokáta“, ktorý neistú obeť podporí; vedenie mediácie nie jedným mediátorom, ale dvojicou mediátorov v zložení muž – žena (Cholenský, 2006). Edwards a Haslett (2002, s.7) podotýkajú, že okrem sledovania dynamiky moci počas mediačných stretnutí je potrebné všímať si aj to, čo sa deje medzi partnermi mimo mediačných sedení (či napr. žena nie je partnerom nejakým spôsobom trestaná za to, čo povedala počas sedenia a/alebo nútená meniť svoju výpoveď či požiadavky).

K základným podmienkam VOM v prípadoch domáceho násillia patrí *zaistenie bezpečia*. Aplikácia vyššie spomenutých metód eliminácie nerovnováhy moci podstatnou mierou prispieva k pocitu bezpečia obete, avšak nevyčerpáva túto problematiku. Pre maximalizáciu (psychického i fyzického) bezpečia by mal mediátor dôkladne preskúmať, čo všetko konkrétnu obeť znepokojuje a podniknúť adekvátne kroky na zníženie rizika ďalšej viktimizácie obete (Edwards, Haslett, 2002, s.5). Bezpečie obete domáceho násillia možno chrániť takými opatreniami ako sú napr.: oddelené vchody (pre obe strany VOM) do budovy, kde sa mediácia odohráva; naplánovanie rozdielneho času príchodu a odchodu strán (pričom

obeť by mala odchádzať skôr než páchateľ); oddelené čakárne pre obe strany; utajenie adresy obete; služba sprevádzania z a na miesto bydliska; možnosť privolať ochranku, pokiaľ by došlo k násiliu v priebehu mediácie (Davis, 2007; Cholenský, 2006). Taktiež počas medičných sedení môže obeť určiť, aký typ kontaktu (s páchateľom) mimo sedení je prípustný, napr.: telefonáty, emaily, stretnutie tvárou v tvár (Davis, 2007). Ak miera ohrozenia priamym stretnutím s páchateľom presahuje to, čo je obeť schopná či ochotná tolerovať, ale napriek tomu má potrebu komunikovať páchateľovi svoje prežívanie, pocity, vnímané následky násilia a požiadavky na odškodnenie – mediátor môže ponúknuť obeti alternatívne formy VOM (pri ktorých k bezprostrednému kontaktu medzi obeťou a páchateľom nedochádza (Presser, Gaarder, 2000, s. 187; Davis, 2007), ale komunikácia je zabezpečená sprostredkovane cez mediátora, zástupcu (hovorcu) obete, alebo s využitím audio či video nahrávky, písomnej komunikácie, a podobne.

Centrálnou súčasťou teórie restoratívnej spravodlivosti je presvedčenie, že komunita vie, ako sa čo najlepšie vysporiadať so zločinom a ublížením. No pokiaľ ide o prípady domáceho násilia, skúsenosť ukazuje, že okolie je často komplicom tohto zločinu. Z tejto skutočnosti vyplýva pre VOM v prípadoch domáceho násilia ďalšie pravidlo: ak majú ľudia pochádzajúci zo sociálneho okolia obete či páchateľa domáceho násilia participovať na VOM (alebo inom modeli restoratívnej spravodlivosti), musia byť *náležite disponovaní*. Je úlohou mediátora, aby preskúmal, či tieto osoby nie sú nositeľmi mýtov o domácom násilí, ktoré vedú napr. k obviňovaniu obete, ospravedlňovaniu páchateľa a zľahčovaniu závažnosti situácie. (Edwards, Haslett, 2002, s.7; Presser, Gaarder, 2000, s.185) Ak sa ukáže, že členovia komunity by mohli skôr sabotovať než napomáhať zmysluplnému priebehu VOM, je vhodnejšie zvoliť privátny spôsob stretnutia (t.j. bez účasti priateľov, rodiny, susedov a podobne) (Edwards, Haslett, 2002, s.7).

Pokiaľ ide o podmienky VOM v prípadoch domáceho násilia, je potrebné spomenúť aj to, že v celom procese restoratívnej spravodlivosti má zaznievať *posolstvo nulovej tolerancie násilia*. Žiadny model restoratívnej spravodlivosti nesmie vyznievať tak, akoby ponúkal ľahký spôsob riešenia závažných zločinov. VOM nemôže páchateľom domáceho

násilia ponúknuť útočisko pred zodpovednosťou a trestnými sankciami. (PATHS, 2000, s.37)

Nie menej dôležitou podmienkou je *neočakávať zmierenie, odpustenie a obnovu*. Tieto pojmy sú ideálom, ktorého dosahovanie je náročným procesom, resp. procesom, ktorý sa ani po dlhšej dobe nemusí podať ukončiť (Michančová, 2011, s.107-112). Uvedené ideály nemožno teda považovať za samozrejмый výsledok VOM. Mediátori môžu asistovať účastníkom VOM pri identifikácii ich potrieb, očakávaní a možností, a podporovať ich v tom, aby ich rozhodnutie (ohľadne toho, ako ďalej v danej situácii), bolo dôkladne zvážené a slobodné (Llewellyn, Howse, 1999). Zmierenie v zmysle zachovania partnerského vzťahu by v žiadnom prípade nemalo byť cieľom VOM. V samotnom hnutí restoratívnej spravodlivosti došlo k posunu v chápaní zmierenia – v súčasnosti je zmierenie vnímané ako vyrovnanie sa s minulosťou, a je späté s braním páchatel'ov na zodpovednosť a s poskytnutím určitého odškodnenia obetiam (Presser, Gaarder, 2000). V súvislosti s konceptom obnovy treba podotknúť, že v prípadoch domáceho násilia nie je cieľom VOM obnoviť medzi účastníkmi taký stav, v akom sa nachádzali pred vypuknutím násilia (tým by sa totiž len vytvorili podmienky pre opätovné vypuknutie násilia); obnovu naopak možno charakterizovať ako vytváranie alebo znovu-vytváranie vzťahu sociálnej rovnosti (Llewellyn, Howse, 1999).

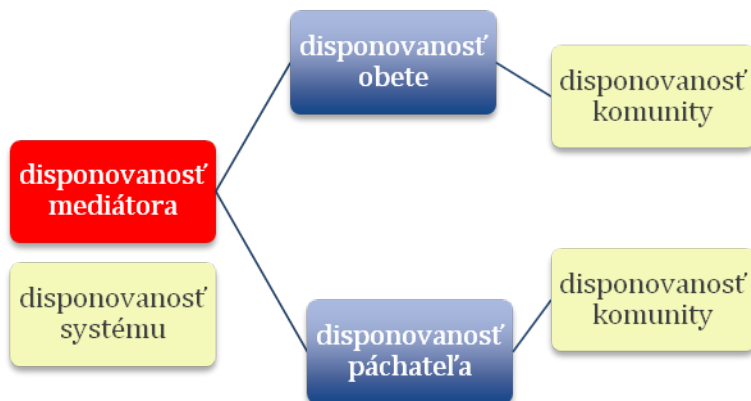
Z vyššie uvedených podmienok VOM vyplýva ďalšia – a tou je, aby si mediátori vyhradili *dostatok času* na prípady týkajúce sa domáceho násilia. Prípravná fáza mediácie tu môže byť časovo veľmi náročná; dôkladné posúdenie toho, či obeť, páchatel' a členovia komunity sú adekvátne disponovaní k účasti na VOM, môže byť otázkou niekoľkých dlhších stretnutí v priebehu istého obdobia. Rovnako aj samotný proces mediácie bude vyžadovať pravdepodobne viac času, než iné prípady; skúsení mediátori uvádzajú, že len zriedkavo sa jedná o jednorazové stretnutie, častejšie sú dve-tri stretnutia, ale niektoré prípady vyžadujú aj päť až osem sedení. (Edwards, Haslett, 2002, s.6) To, či sa na realizáciu zmysluplnej VOM v prípadoch domáceho násilia vyhradí dostatočný čas, do veľkej miery záleží od *disponovanosti systému*. Mediátori by mnohokrát možno aj mali záujem venovať pozornosť problematike domáceho

násilia, avšak systém, ktorý ich zastrešuje (organizácia, inštitúcia), im nevytvára na to vhodné podmienky.

Popis podmienok, ktoré musia byť splnené k tomu, aby bolo možné zmysluplne využiť VOM aj v prípadoch domáceho násilia, uzavrieme poukazom na *disponovanosť mediátorov*. Mediátori musia byť pre takéto prípady adekvátne vyškolení. Ich teoretická a praktická príprava má byť zameraná na špecifiká problematiky domáceho násilia, na oboznámenie sa s rôznymi mýtmi a predsudkami, ktoré sú súčasťou (patriarchálnej) kultúry a otvorene či skryto podporujú tento zločin, na schopnosť rozpoznať znaky násilia, vzorce a okolnosti násilného správania, schopnosť rozpoznať prejavy traumatizácie obetí, schopnosť detekovať spôsoby, akými sa páchatel vyhýba zodpovednosti za svoje konanie a prekrúca realitu, schopnosť všimnúť si dynamiku moci, minimalizovať nerovnováhu moci medzi účastníkmi mediácie a efektívne zasiahnuť v prípade, že sa páchatel pokúša o manipuláciu obeť (Presser, Gaarder, 2000, s. 186-187; Kelly, 2001; Edwards, Haslett, 2002, s.6; Zosky, 2003; Davis, 2007, s.264). Odporúča sa, aby výcvik a vzdelávanie mediátorov v problematike domáceho násilia malo kontinuálny charakter (Edwards, Haslett, 2002, s.6) a aby mediačná prax v tejto oblasti bola spätá so supervíziou (Presser, Gaarder, 2000, s. 186-187).

Základné podmienky pre aplikáciu VOM v prípadoch domáceho násilia možno zhrnúť v nasledovnej schéme. Východiskovou podmienkou je disponovanosť mediátora a disponovanosť systému, na ktorom je mediátor závislý. Ďalej je nevyhnutná adekvátna disponovanosť obeť a páchatel'a. Na koniec schémy sme umiestnili disponovanosť spoločnosti osôb, vzťahujúcich sa k obeť a páchatel'ovi, ktoré síce nemusia nevyhnutne priamo participovať na procese VOM, no tak či onak tento proces ovplyvňujú (nepriamo).

Schéma č.1: Základné podmienky pre aplikáciu VOM v prípadoch domáceho násillia

Príklady dobrej praxe

VOM v prípadoch domáceho násillia sa v zahraničí využíva už dlhšiu dobu. Cholenský (2006) uvádza, že medzi uznávané organizácie v tejto oblasti patrí napr. Asociácia rodinných a zmierovacích súdov (*Association of Family and Conciliation Courts*) so sídlom v Madisone, štát Wisconsin, USA).

Edwards a Haslett (2002, s.1) sa zmieňujú o tom, že program VOM zameraný na prípady domáceho násillia sa od roku 1998 realizuje aj v centre pre mediáciu a restoratívnu justíciu (*Mediation and Restorative Justice Centre*) v Edmontone, Alberta, Kanada.

Stevens et al. (2007, s.37-38) poukazujú na výsledky rakúskych výskumov realizovaných Viedenským inštitútom pre sociológiu práva a kriminológiu, podľa ktorých možno princípy restoratívnej spravodlivosti úspešne využiť aj v prípadoch domáceho násillia. Autori popisujú Viedenský pilotný projekt VOM v prípadoch domáceho násillia: „Jadrom projektu je špecifická metóda *zmiešaných dvojíc*. Najprv sa mediátor-muž stretne s páchateľom, zatiaľ čo mediátorka-žena hovorí so ženskou obeťou. V priebehu mediácie si mediátori navzájom zdieľajú oba príbehy. Potom sú obe strany vyzvané k priamemu stretnutiu, pri ktorom sa majú buď dohodnúť na podmienkach ukončenia svojho vzťahu, alebo na tom,

ako si chcú do budúca zaistiť nenásilný spoločný život. V praxi to väčšinou prebieha tak, že sa mediátori postavia za skúsenosť žien a podporia jej právo na nenásilný partnerský život. Zmyslom mediácie veľakrát býva nielen emancipácia obeť, ale i ujasnenie a uznanie potrieb oboch strán. Dochádza k zlepšeniu interakcie medzi obeťou a páchatelom, kdežto reintegrácia či resocializácia páchatela nie je hlavným cieľom.“

Ako najzaujímavejší sa nám však javí kognitívno-behaviorálny program, ktorý bol vyvinutý v Anglicku v spolupráci medzi probačným úradom a národnou spoločnosťou pre prevenciu násillia na deťoch. Program využíva rôzne metódy učenia pre dosiahnutie čo najväčšieho vplyvu na páchatelov. Normálne trvá pätnásť mesiacov a je rozdelený do dvoch štádií. Pred začatím programu sú páchatelia individuálne posudzovaní mužom a ženou, ktorí sú súčasťou programového tímu. Všetky stretnutia v rámci programu sú vedené vo dvojici, mužom a ženou, ktorí zastupujú spolupracujúce organizácie. Prvé štádium programu sa zameriava na úvod do skupinovej dynamiky, na prekonanie tendencií vyhovárať sa zo zodpovednosti, minimalizovať význam násilných činov a obviňovať obeť. Páchatelia sú vedení k tomu, aby priznali svoje zneužívajúce správanie, pochopili proces zmeny a začali na ňom pracovať. Druhé štádium programu sa sústreďuje na preskúmanie celej škály spôsobov, akými muži zneužívajú a uplatňujú moc a kontrolu na svojimi partnerkami. Cieľom programu je zmeniť páchatelovo násilné správanie a postoje podporujúce násillie vo vzťahu a viesť ho k vnímaniu vzájomnej rovnosti partnerov vo vzťahu. Takýto vzťah charakterizuje vzájomná úcta, dôvera, podpora, úprimnosť, férovosť, vytváranie pocitu bezpečia a pohody, zodpovednosť za vlastné činy a partnerstvo v hospodárení a vedení domácnosti. Paralelne s uvedeným programom prebieha aj podporný program pre partnerky alebo ex-partnerky a ich detí, pričom program je vedený ženou, zastupujúcou organizáciu na ochranu detí. Cieľom programu je, aby partnerky porozumeli o čo ide v programe pre mužov, a uvedomili si, že program nezaručuje, že na strane muža dôjde k trvalej zmene. V rámci programu sú ženy oboznamované s možnosťami a zdrojmi, ktoré môžu využiť pre zaistenie bezpečia pre seba a svoje deti. Program im pomáha tiež porozumieť problematike násillia a manipulácie vo vzťahu, identifikovať konkrétne vzorce násillia v ich vzťahu a pripraviť

realistický bezpečnostný plán. (Skyner, Waters, 1999) Takýto program pomáha disponovať obeť a páchatel'a k zmysluplnej účasti na VOM.

Záver

Využitie programov restoratívnej spravodlivosti v prípadoch domáceho násilia obsahuje vysoký potenciál prínosu i rizík. Ak má byť VOM pre obeť domáceho násilia bezpečná, je potrebné dôkladne analyzovať riziká (Marinicová, 2011, s. 293) a posúdiť disponovanosť všetkých zainteresovaných osôb.

Čisto (trestno)právnym postupom nemusí byť (a zväčša ani nebýva) osobami, ktorých sa prípad bezprostredne dotýka, vnímaný ako spravodlivý (Dolinský, 2010). Restoratívna spravodlivosť ponúka náročnejší, zároveň však aj zmysluplnejší spôsob riešenia situácie. Samozrejme, restoratívna spravodlivosť nie je všeliekom proti násiliu na ženách, a neponúka ani vyčerpávajúcu odpoveď na tento zločin; môže byť však spolu s trestno-právnym postupom súčasťou širšieho riešenia (PATHS, 2000, s.37).

Kiež v našej spoločnosti nadobudneme dostatok kompetencie a odvahy k ponúknutiu modelov restoratívnej spravodlivosti aj tým klientom, ktorí sú zvyčajne zo zoznamu klientov vopred vyškrtnutí.

Použitá literatúra:

- BRAITHWAITE, J. – DALY, K. (1994) Masculinities, Violence, and Communitarian Control. In: NEWBURN, T. – STANKO, E.A. (eds.). *Just Boys Doing Business? Men, masculinity and crime*. London: Routledge, 189-213.
- BRAITHWAITE, J. (1989). *Crime, Shame, and Reintegration*. Cambridge: Cambridge University Press.
- COHEN, L. - FELSON, M. (1979). Social Change and Crime Rate Trends : A Routine Activity Approach. In: *American Sociological Review*, 44 (4), 1979, s. 588-608.
- DALY, K. (2002) Sexual Assault and Restorative Justice (s.62-88). In: STRANG, H. – BRAITHWAITE, J. (eds.). *Restorative Justice and Family Violence*. New York, NY: Cambridge University Press.

- DAVIS, A. (2007): Mediating cases involving domestic violence: solution or setback? In: *Cardozo J. Of Conflict Resolution* [Vol. 8:253-281]
- DOBASH, R.E. – DOBASH, R.P. (1998). Violent men and violent contexts. (s. 141–164). In: DOBASH, R.E. – DOBASH, R.P. (Eds.), *Rethinking violence against women*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- DOLINSKÝ, S. (2010) Právo a spravodlivosť. In: *Disputationes scientificae*. Ružomberok: VERBUM, KU, roč. X., 2010, č. 3, s. 93-103.
- DUTTON, D.G. (1995). *The domestic assault of women: Psychological and criminal justice perspectives*. Vancouver: University of British Columbia Press.
- EDWARDS, A. – HASLETT, J. (2002) *Domestic Violence and Restorative Justice: Advancing the Dialogue* (2002)
- EISIKOVITS, Z. – BUCHBINDER, E. (2000). *Locked in a violent embrace: Understanding and intervening in domestic violence*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- FAGAN, J. (1996) *The Criminalization of Domestic Violence: Promises and Limits*. U.S. Department of Justice, 1996.
- GRAUWILER, P. – MILLS, L.G. (2004): Moving Beyond the Criminal Justice Paradigm: A Radical Restorative Justice Approach to Intimate Abuse. In: *Journal of Sociology and Social Welfare*, March, 2004, Volume XXXI, Number 1 (s.49-69)
- GRIFFING, S. – RAGIN, D.F. – SAGE, R.E. – MADRY, L. – BINGHAM, L.E. – PRIMM, B.J., (2002). Domestic violence survivor's self identified reasons for returning to abusive relationship, In: *Journal of Interpersonal Violence* 17, 306–319.
- HERMAN, J.L. (1997) *Trauma and recovery*. New York: Basic books, 1997.
- HOLÁ, L. (2010). Possibilities And Limits Of Mediation In Cases Of Violence Between Parents. In: *Dny práva – 2010 – Days of Law*, 1. ed. Brno : Masaryk University, 2010. Dostupné na: <http://www.law.muni.cz/content/cs/proceedings/>
- CHOLENSKÝ, R. (2006) Mediace a domácí násilí. In: *Via iuris*:

- Bulletin pro právo ve veřejném zájmu ONLINE*, 2006. Dostupné na: <http://www.viaiuris.cz/index.php?p=msg&id=107>
- KELLY, J.B. (2001) Issues Facing the Family Mediation Field. In: *1 PEPP. DISP. RESOL. L.J.* 37, 41 (2001).
  - KRIEGER, S. (2003) The Dangers of Mediation in Domestic Violence Cases. In: *8 CARDOZO WOMEN'S L.J.* 235, 236-37 (2003).
  - LEMPERT, L. (1996). Women's strategies for survival: Developing agency in abusive relationships. In: *Journal of Family Violence*, 11, 269–290
  - LERMAN, L. G. (1984) Mediation of Wife Abuse Cases: The Adverse Impact of Informal Dispute resolution on women. In: *Harvard Women's Law Journal* 7:57-113
  - LLEWELLYN, J. – HOWSE, R. (1999) Restorative Justice – A Conceptual Framework. In: *Law Commission of Canada, Government of Canada*. Dostupné na: www.lcc.gc/en/themes/sr/rj/howse/howse_main.asp
  - MARINICOVÁ, M. (2011) Bezpečnostný manažment – jedna z možností eliminácie sociálnych rizík. (s.293-301) In: *Procesy zarządzania w czasach przemian gospodarczych*. Warszawa – Legnica, Wyższa Szkoła Menedżerska w Legnicy & Wyższa Szkoła Informatyki, Zarządzania i Administracji w Warszawie, 2011. s.293.
  - MICHALOVOVÁ, E. (2011) *Minulé a súčasné problémy v riešení domáceho násillia na ženách*. (diplomová práca zadaná v r. 2011) Školiteľ: ThDr. Mgr. Slávka MICHANČOVÁ, PhD. Bardejov: VŠZaSP sv. Alžbety.
  - MICHANČOVÁ, S. (2011) Potenciálne bariéry implementácie restoratívnej spravodlivosti u veriacich kresťanov (s.89-115) In: MICHANČOVÁ, S. – PAVLOVÁ, L. (eds.) *Rodina, konflikt a možnosti mediace*. Křtiny: ESI, o.p.s., Evropský smřící institut, 2011. ISBN 978-80-260-1466-9.
  - MILLS, L. (1996) Empowering Battered Women Transnationaliy: The Case for Postmodern Interventions. In: *Social Work* 41:261-268.
  - MILLS, L.G. (2003). *Insult to injury: Rethinking our responses to intimate abuse*. Princeton and Oxford: Princeton University Press.

- NORDHELLE, G. (2010) Power imbalance in the mediation process: Understanding and management. (s.147-148) In: MICHANČOVÁ, S. – DOLANSKÁ, R. (eds.) *Súčasnosť a perspektívy probácie a mediácie: Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, Gréckokatolícka teologická fakulta, 2010.
- PATHS. (2000) *Restorative Justice: Is it justice for battered women?: Report on PATHS' April 2000 Conference*
- PENCE, E. L. (1999) Some Thoughts on Philosophy. In: SHEPARD, M.F. –PENCE, E.L. (eds.) *Coordinating Community Responses to Domestic Violence*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- PRANIS, K. (2002) Restorative Values and Confronting Family Violence. (s.23-41) In: STRANG, H. – BRAITHWAITE, J. (eds.) *Restorative Justice and Family Violence*. New York, NY: Cambridge University Press.
- PRESSER, L. – GAARDER, E. (2000) Can Restorative Justice Reduce Battering? Some Preliminary Considerations. In: *Social Justice* Vol. 27, No. 1 (2000) (s.175-195)
- PRESSER, L. – LOWENKAMP, C.T. (1999) Restorative Justice and Offender Screening. In: *Journal of Criminal Justice* 27: 333-343.
- RIMELSPACH, R.L. (2001) Mediating Family Disputes in a World with Domestic Violence: How to Devise a Safe and Effective Court-Connected Mediation Program. In: *17 OHIO ST. J ON DISP. RESOL.* 95, 99 (2001).
- SATEL, S. (1997). It's always his fault. In: *Women's Quarterly*. Summer 1997, Number 12. Dostupné na: <http://www.batteredmen.com/satel.htm>
- SHERMAN, L. W. (2000). Domestic violence and restorative justice: Answering key questions. In: *Virginia Journal of Social Policy and the Law* 8, 263–289.
- SKYNER, D.R. – WATERS, J. (1999): Working with Perpetrators of Domestic Violence to Protect Women and Children: A Partnership Between Cheshire Probation Service and the NSPCC. In:

- Child Abuse Review* Vol. 8: 46-54 (1999)
- STEEGH, N.V. (2003) Yes, No, and Maybe: Informed Decision Making About Divorce Mediation in the Presence of Domestic Violence. (s.147-206) In: *William & Mary Journal of Women and the Law*, Vol. 9, No. 145, 2003;
  - STEVENS, A. – KESSLEROVÁ, I. – STEINACKOVÁ, K. (2007) *Přehled osvědčených postupů při prevenci různých typů násilí v evropské unii*. Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2007.
  - STRANG, H. – BRAITHWAITE, J. (eds.) (2002) *Restorative Justice and Family Violence*, Cambridge University Press, 2002.
  - TJADEN, P. – THOENNES, N. (2000). *Extent, nature, and consequences of intimate partner violence: Findings from the national violence against women survey*. NCJ Doc. No.181867 at 51. [On-line]. Dostupné na: www.ojp.usdoj.gov/nij
  - VIANO, E. C. (1996): Stereotyping and Prejudice: Crime Victims and the Criminal Justice System. In: *Studies on Crime and Crime Prevention* 5: 182-202.
  - ZOSKY, D.L. (2003) Projective Identification as a Contributor to Domestic Violence. In: *CLINICAL SOC. WORK J.*, 419 (Vol. 31, Iss. 4, 2003)
  - ZYLSTRA, A. (2001) Mediation and Domestic Violence: A Practical Screening Method for Mediators and Mediation Program Administrators, 2001 In: *J. DISP. RESOL.* 253-257 (2001).

Kontakt:

ThDr. Mgr. Slávka Michančová, PhD.

Občianske združenie ASCEND

+421 903 482 802; ascend@azet.sk

Mladiství delikventi z pohľadu právnej úpravy a probácie

Martin Jurašek

Trestnoprávna úprava mladistvých v Slovenskej Republike

Právna úprava mladistvých osôb tvorí významnú oblasť právnych vzťahov v Slovenskom právnom poriadku. Na významnosti týchto vzťahov a inštitútov súvisiacich s mladistvými neuberá ani skutočnosť, že *mladistvým sa nevenuje osobitný právny predpis*. Významnosť týchto vzťahov v Slovenskom právnom poriadku je zvýraznená však tým, že zákonodarca upravil trestné stíhanie u mladistvých odchylným spôsobom od všeobecnej trestnej zodpovednosti. Trestnoprávna úprava mladistvých osôb je v Slovenskom právnom poriadku obsiahnutá najmä v Zákone č. 300/2005 Z.z. Trestnom zákone a Zákone č. 301/2005 Z. z. Trestnom poriadku.

Aj po vykonanej rekodifikácii Trestného práva - Zákon č. 300/2005 Z.z. Trestný zákon, Zákon č. 301/2005 Z.z., Trestný poriadok, zostala legislatívna úprava mladistvých nezmenená. Znamená to, že otázky základov trestnej zodpovednosti, druhy trestov, druhy ochranných opatrení, skutkové podstaty trestných činov týkajúce sa aj mladistvých sú upravené priamo vo Všeobecnej a Osobitnej časti Trestného zákona.

Po obsahovej stránke nové ustanovenie Trestného zákona o mladistvých urobilo základnú zmenu ohľadom vekovej **hranice trestnej zodpovednosti mladistvých**. Došlo k jej zníženiu. Dolná hranica trestnej zodpovednosti fyzickej osoby je upravená v § 22 ods. 1 Trestného zákona negatívne tak, že nie je trestne zodpovedný ten, kto v čase spáchania trestného činu inak trestného nedovŕšil 14 rokov svojho veku. Nedostatok veku je pritom okolnosťou vylučujúcou trestnú zodpovednosť. (Vzhľadom k tomu, že hranica „legálneho sexu“ bola aj v novom Trestnom zákone ponechaná na 15 rokov, ustanovenie o všeobecnej hranici veku určujúceho trestnú zodpovednosť fyzickej osoby má **výnimku**. Podľa § 22 ods. 2 Trestného zákona pre trestný čin sexuálneho

zneužívania podľa § 201 Trestného zákona nie je trestne zodpovedný, kto v čase spáchania činu nedovršil 15 rok svojho veku.)

Trestná zodpovednosť mladistvých je v dvoch smeroch špeciálne upravená oproti všeobecnej trestnej zodpovednosti dospelých páchatel'ov:

- u **mladistvého mladšieho ako 15 rokov**, ktorý spáchal čin, ktorý vykazuje znaky trestného činu sa bude osobitne povinne skúmať **úroveň rozumovej a mravnej vyspelosti**. Trestne zodpovedný bude mladistvý mladší ako 15 rokov len vtedy, ak dosiahol takú úroveň rozumovej a mravnej vyspelosti, že mohol rozpoznať protiprávnosť činu a bol spôsobilý ovládať svoje konanie (§ 95 ods. 1 Trestného zákona). Táto špeciálna úprava oproti všeobecnej je výrazom zvýšenej ochrany mladistvých, a to aj vo vzťahu k stanoveniu trestnej zodpovednosti,
- u všetkých mladistvých je vo vzťahu k prečinom modifikovaná **zá-sada formálneho chápania trestného činu**. Znamená to, že prečin, ktorého znaky sú uvedené v Osobitnej časti Trestného zákona, nie je trestným činom, ak ho spáchal mladistvý a ak jeho závažnosť je malá (§ 95 ods. 2 Trestného zákona).

Zatiaľ čo u dospelého páchatel'a musí byť pri prečine závažnosť vyššia ako nepatrná, u mladistvého páchatel'a musí byť závažnosť vyššia ako malá⁴. Táto špeciálna úprava má za cieľ postihovať v trestnom konaní mladistvých za trestné činy vrátane prečinov v užšom rozsahu, než je to u dospelých páchatel'ov (§ 95 ods. 2 Trestného zákona).

Medzi najdôležitejšie dokumenty upravujúce trestnoprávnu úpravu mladistvých osôb v Slovenskej republike patria:

- **Ústavné zákony:** Ústavný zákon Slovenskej republiky č. 460/1992 Z.z., Ústava Slovenskej republiky, Ústavný zákon č. 23/1991 Z. z., ktorým sa uvádza Listina základných práv a slobôd
- **Zákony:** Zákon NR SR č. 475/2005 Z. z., o výkone trestu odňatia slobody; Zákon NR SR č. 221/2006 Z. z., o výkone väzby, Zákon NR SR č. 300/2005 Z. z.. Trestný zákon; Zákon NR SR č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok, Zákon NR SR č. 448/2002 Z. z. o ochrannom dohľade, Zákon NR SR č. 528/2005 Z. z. o výkone trestu povinnej práce; Zákon NR SR č. 550/2003 Z. z. o probačných a mediačných úradníkoch.

- **Nariadenia vlády:** Nariadenie vlády č. 365/1999 Z.z., o výške a podmienkach odmeňovania odsúdených osôb zaradených do zamestnania vo výkone trestu odňatia slobody; Nariadenie vlády č. 384/2006 o výške pracovnej odmeny a podmienkach jej poskytovania obvineným a odsúdeným.
- **Vyhlášky ministerstva spravodlivosti:** Vyhláška č. 664/2005 Z. z., ktorou sa vydáva poriadok výkonu trestu odňatia slobody; Vyhláška č. 437/2006 Z. z., ktorou sa vydáva poriadok výkonu väzby; Vyhláška č. 119/2005 Z. z., o dohode a uznaní viny a prijatí trestu.

Podmienky a priebeh trestného konania proti mladistvým v SR

Na rozdiel od trestného práva hmotného je úprava osobitosti trestného konania proti mladistvým upravená jednak priamo v ustanoveniach nového Trestného poriadku upravujúcich trestné stíhanie všeobecne a jednak samostatne v osobitných spôsoboch konania. (pozri Tretiu časť Siedmu hlavu druhý diel, § 336 až 347 Trestného poriadku - Konanie proti mladistvým.)

V Trestnom poriadku je upravený postup orgánov činných v trestnom konaní a súdov a to aj proti mladistvým. Nový Trestný zákon prevzal koncepciu úpravy mladistvých tak, že stíhaniu mladistvých je venovaná Osobitná - IV. Hlava Všeobecnej časti (§ 94 až 121 Trestného zákona). Osobitné ustanovenia majú prednosť pred ostatnými ustanoveniami. Ak však určitá otázka nie je osobitne upravená, použijú sa aj na mladistvého ostatné ustanovenia (§ 94 ods. 2. Trestného zákona).

Pre účely osobitného prístupu k stíhaniu mladých ľudí bol najviac v § 94 ods. 1 Trestného zákona definovaný pojem mladistvého v súlade so všeobecnou dolnou vekovou hranicou trestnej zodpovednosti tak, že za mladistvého sa považuje osoba, ktorá v čase spáchania trestného činu dovŕšila 14 rok svojho veku a neprekročila 18 vek svojho veku.

Trestné súdnictvo nad mladistvými v Slovenskej republike nevykonávajú osobitné súde ale všeobecné súde, rovnako ako pri dospelých páchatel'ov. Popritom ešte v Slovenskej republike pôsobia vojenské súde a Špeciálny súd.

Osobitné ustanovenia o konaní proti mladistvým obsahujú odchýlky oproti bežnému postupu v trestnom konaní a tieto majú prednosť pred

všeobecnými ustanoveniami. Súčasne platí, že ak nie je niektorá otázka v tejto časti vo vzťahu k mladistvým osobitne upravená, uplatnia sa všeobecné ustanovenia (§ 300 Trestný poriadok).

Súd pri trestnom konaní spolupracuje so štátnym orgánom starostlivosti o mládež. Dôležité postavenie v trestnom stíhaní proti mladistvému má štátny orgán starostlivosti o mládež. Tento je nie len subjektom trestného konania, ale v konaní pred súdom má rovnaké postavenie ako strana (§ 10 ods.10 Trestného poriadku). Hlavnou úlohou štátneho orgánu starostlivosti o mládež je, aby aj v prípadoch trestného stíhania mladistvej osoby bol zohľadňovaný mladý vek takejto osoby v tom smere, aby bol uprednostňovaný výchovný prvok trestného konania pred represiou.

Zisťovanie pomerov mladistvého. Význam postavenia tohto orgánu je zvýraznený aj tým, že tento vykonáva svoje oprávnenia v trestnom konaní nezávisle na vôli nielen mladistvého obvineného, ale tiež zákonných zástupcov resp. obhajcov. Pri tejto svojej činnosti využíva a sprostredkúva najmä súdu svoje skúsenosti, ktoré má v práci s mládežou. Jeho nezastupiteľnou úlohou je pomoc pri zisťovaní pomerov mladistvého (§ 337 Trestného poriadku). Štátny orgán starostlivosti o mládež má najmä tieto procesné práva v trestnom stíhaní proti mladistvým:

- oznamujú sa mu rozhodnutia,
- má právo zúčastňovať sa na hlavnom pojednávaní a verejnom zasadnutí, má právo prednášať návrhy, má právo na záverečnú reč,
- má právo podávať opravné prostriedky v prospech mladistvého a to aj proti jeho vôli. (§ 345 ods.1 Trestného poriadku).

Zisťovaniu pomerov mladistvého - pozri § 337, 338 Trestného poriadku musí byť venovaná náležitá pozornosť z dvoch hlavných hľadísk: (1) z hľadiska trestnej zodpovednosti, (2) z hľadiska voľby prostriedkov vhodných na jeho nápravu.

Trestný poriadok reaguje na osobitné ustanovenie o trestnej zodpovednosti mladistvého mladšieho ako 15 rokov - pozri § 95 ods. 1 Trestného zákona. V osobitných ustanoveniach prikazuje pri tejto kategórii mladistvých vždy skúmať, či takýto mladistvý bol spôsobilý rozpoznať protiprávnosť činu a či bol spôsobilý ovládať svoje konanie - skúma sa teda prítomnosť takéhoto páchatel'a.

Ďalej Trestný poriadok nad rámec všeobecných ustanovení o dokazovaní prikazuje v osobitných ustanoveniach čo najdôkladnejšie zistiť u mladistvého: jeho povahu; pomery a prostredie, v ktorom žije a bol vychovávaný; jeho správanie pred spáchaním trestného činu a po ňom; iné okolnosti dôležité pre voľbu výchovných prostriedkov, resp. sankcií (§ 337 Trestného poriadku). Zisťovanie pomerov mladistvého sa ukladá: (1) štátnemu orgánu starostlivosti o mládež, (2) obci, v ktorej mladistvý býva, alebo sa zdržuje (§ 337 Trestného poriadku).

Obhajoba mladistvého. Obhajobe sa venuje piaty diel Trestného poriadku a to v § 36-44 TP. Špeciálne obhajobe mladistvých sa venuje Trestný zákon vo svojich osobitných ustanoveniach. Podľa osobitného ustanovenia (§ 336 TP) mladistvý musí mať obhajcu po vznesení obvinenia. Vo všeobecných ustanoveniach (§36-44 TP) je táto zásada doplnená tak, že povinná obhajoba mladistvého je:

- po vznesení obvinenia už v prípravnom konaní,
- v konaní o podmienечnom prepustení z výkonu trestu odňatia slobody, ak mladistvý v čase konania verejného zasadnutia nedovršil 18 rokov svojho veku,
- v konaní o mimoriadnych opravných prostriedkoch, ak mladistvý v čase konania verejného zasadnutia nedovršil 18 rokov svojho veku.

Zákonný zástupca mladistvého. Zákonný zástupca obvineného, je oprávnený ho zastupovať. Ako sa uvádza v § 35 Trestného poriadku je oprávnený zvoliť mu obhajcu, robiť za neho návrhy, podávať za neho žiadosti a opravné prostriedky. Je tiež oprávnený účastniť sa tých úkonoch, na ktorých sa môže účastniť obvinený. V prospech obvineného môže zákonný zástupca tieto práva vykonať aj proti vôli obvineného.

Osobné údaje. Napriek tomu, že okolnosti o živote mladistvého sa skúmajú takto podrobne vrátane jeho osobných údajov, zdravotného stavu resp. Povahových vlastností, vo všeobecnom ustanovení o poskytovaní informácií o trestnom konaní je ustanovenie týkajúce sa výlučne mladistvých podľa ktorého je **zakázané zverejňovať osobné údaje mladistvých**. Podľa §6 ods.2 orgány činné v trestnom konaní dbajú na záujmy maloletých, mladistvých a poškodených, ktorých osobné údaje sa nezverejňujú.

Trestné stíhanie. *Predbežné prejednanie obžaloby* u mladistvých

nie je v slovenskej právnej úprave špeciálne definované. Podľa § 234 Trestného poriadku sa zločin s hornou hranicou trestnej predbežne prejedná na verejnom alebo neverejnom zasadaní. Pri tomto prejednaní obžaloby preskúma súd obžalobu a zákonnosť dôkazového materiálu. Pri predbežnom prejednaní obžaloby môže súd podľa § 234 ods.3 vypočúť obvineného aj poškodeného a zadovážiť aj ďalšie potrebné vysvetlenia a zistí, či prokurátor a obvinený nechcú uzavrieť dohodu o vine a treste.

Konanie pred súdom. Ak to vyžaduje prospech mladistvého môže miestne príslušný súd postúpiť vec na prejednanie: súdu, v obvode ktorého má mladistvý trvalý pobyt, alebo súdu, na ktorom z iných dôvodov je vykonanie trestného konania so zreteľom na záujmy mladistvého najúčelnejšie. Tu pôjde napr. o prípady neželanej značnej publicity, nepriateľského naladenia verejnosti a pod.(§341TP)

V konaní proti mladistvému a proti osobe staršej ako 18 rokov sa uplatní všeobecná zásada o **spoločnom konaní** proti všetkým obvineným, ktorých trestné činy spolu súvisia len vtedy: (1) ak je to potrebné na všestranné a objektívne objasňovanie veci; (2) z iných dôležitých dôvodov (§ 342 Trestného poriadku). Aj v spoločnom konaní proti mladistvému a osobe staršej ako 18 rokov sa na mladistvého použijú ustanovenia osobitného konania proti mladistvým. Konanie pred súdom sa proti mladistvému vykonáva s týmito ďalšími **zmenami**:

- obžaloba alebo návrh na dohodu o vine a treste sa doručuje aj štátnemu orgánu starostlivosti o mládež, zákonnému zástupcovi mladistvého, prípadne aj tej osobe, s ktorou mladistvý žije v spoločnej domácnosti. Ak má mladistvý ustanoveného opatrovníka, doručuje sa obžaloba aj jemu. Doručovať týmto osobám obžalobu ani návrh na dohodu o vine a treste nie je potrebné, ak mladistvý v čase hlavného pojednávania alebo verejného zasadnutia dovŕši 19 rok svojho veku (§ 340 Trestného zákona),
- v konaní o dohode o vine a treste nemožno uzavrieť dohodu bez súhlasu zákonného zástupcu a obhajcu obvineného mladistvého (§ 232 ods.2 Trestného zákona),
- hlavné pojednávania a verejné zasadnutie o dohode o vine a treste nemožno konať nikdy v neprítomnosti mladistvého. To neplatí

- o hlavnom pojednávaní, ak sa má konať proti ujednenému, ktorý dovŕšil 19 rok veku (§ 239 ods. 3 Trestného zákona),
- v konaní proti mladistvému, ktorý nedovŕšil 18 rok veku nemožno vydať trestný rozkaz (§ 353 ods.5b Trestného zákona),
  - o hlavnom pojednávaní a verejnom zasadnutí sa upovedomuje aj štátny orgán starostlivosti o mládež (§292 ods.1 Trestného zákona),
  - prokurátor musí byť na verejnom zasadnutí vždy prítomný (§ 293 Trestného zákona),
  - na hlavnom pojednávaní a verejnom zasadnutí súd vylúči verejnosť na návrh,
  - mladistvého, jeho obhajcu alebo zákonného zástupcu aj z dôvodu ochrany záujmov mladistvého (§ 343 ods. 3a Trestného zákona),
  - predseda senátu môže prikázať mladistvému, aby sa vzdialil z niektorej časti hlavného pojednávania aj z dôvodu obavy nepriaznivého pôsobenia na jeho mravný vývoj (§343 ods. 3b Trestného zákona).

Oznamovanie rozhodnutí a opravné prostriedky. Ako je uvedené v paragrafe č. 345 ods.1, v záujme rozšírenia ochrany práv mladistvého v trestnom konaní je v Trestnom poriadku zakotvený širší okruh osôb, ktorým sú doručované rozhodnutia orgánov činných v trestnom konaní a súdu týkajúce sa mladistvých. Takéto rozšírené doručovanie je súčasne viazané na možnosť podávať opravné prostriedky v prospech mladistvého a to aj proti jeho vôli. Týmito oprávnenými osobami sú: prokurátor, štátny orgán starostlivosti o mládež, zákonný zástupca mladistvého, obhajca mladistvého.

Podmienky a priebeh výkonu väzby v Slovenskej republike

Väzba mladistvého. Obvinený, ktorý je mladistvý môže byť vzatý do väzby len ak sú splnené dve podmienky: (1) existujú dôvody väzby podľa všeobecného ustanovenia Trestného poriadku (2) nemožno účel väzby dosiahnuť inak (§71 Trestného poriadku).

V osobitnom ustanovení Trestného poriadku je teda daná povinnosť obligatórne skúmať, či účel väzby nemožno dosiahnuť inak (§ 339 Trestného poriadku). Teda iniciatíva v tomto smere nie je na obvinenom tak, ako je to u dospelých páchatel'ov, ale na súde resp. prokurátorovi.

Obvineného možno počas výkonu väzby obmedziť len vo výkone tých práv, ktoré sa vzhľadom na dôvod väzby, zaistenie bezpečnosti osôb a zabezpečenie ochrany majetku a poriadku v miestach, kde sa vykonáva väzba, nemôžu uplatniť alebo ich výkon mohol viesť k zmareniu väzby (§ 2 ods. 1 Zákona o výkone väzby). § 2 ods. 2 zabezpečuje vo výkone väzby rešpektovanie ľudskej dôstojnosti obvineného a zakazuje použitie krutých, neľudských alebo ponižujúcich spôsobov zaobchádzania. Mladistvému je možné uložiť disciplinárny trest zákazu alebo umiestnenia do samoväzby. V prípade mladistvých je však možné mladistvému uložiť maximálne na 10 dní a v prípade, že bol mladistvý zaradený do vzdelávacích aktivít, môže sa na nich zúčastňovať aj počas umiestnenia v samoväzbe (§ 46 Zákona a výkone väzby).

Trvanie väzby. Väzba v prípravnom konaní pred súdom môže trvať len nevyhnutný čas. Predĺžiť lehotu väzby obvineného je možné len vtedy, ak bol návrh prokurátora doručený súdu najmenej 15 pracovných dní pred uplynutím 6 mesačnej lehoty a ako nebolo možné pre obťažnosť veci alebo z iných závažných dôvodov trestné stíhanie v tejto lehote skončiť a prepustením obvineného na slobodu hrozí že bude zmarené alebo podstatne sťažené dosiahnutie účelu trestného konania (§ 76 ods. 1,2 Trestného poriadku). Odstavec 3 § 76 určuje dobu predĺženia väzby ma maximálne 6 mesiacov. Celková doba trvania väzby v prípravnom konaní s väzbou v konaní pred súdom nesmie presiahnuť: 12 mesiacov, ak je vedené trestné stíhanie pre prečin; 6 mesiacov ak je vedené trestné stíhanie pre zločin; 48 mesiacov, ak je vedené trestné stíhanie pre zvlášť závažný zločin (§ 76 ods. 6 Trestného poriadku). Ak pominie dôvod väzby, dôvod na jej ďalšie trvanie alebo uplynutie lehota uvedená v § 76 ods. 6 alebo 7 alebo § 78, musí byť obvinený ihneď prepustený na slobodu (§ 79 ods. 1 Trestného poriadku).

Preskúvanie dôvodov väzby. U mladistvého je väzba úplne mimoriadny zaist'ovací prostriedok za situácie, keď účel väzby nie je možné dosiahnuť žiadnym iným opatrením. Takéto obmedzenie možnosti vzatia mladistvého do väzby je odôvodnené predovšetkým tým, že väzba ako zaist'ovacie opatrenie nemá primárne výchovný účinok. Náhla strata slobody na mladistvého pritom veľmi negatívne pôsobí, čo má vplyv na ďalšie formovanie jeho osobnosti a na celý jeho psychický stav. Účel

väzby u mladistvého možno dosiahnuť inak, najmä: (1) zárukou, sľubom alebo dohľadom - pozri § 80 Trestného poriadku; (2) peňažnou zárukou - pozri § 81 Trestného poriadku.

Nahradenie väzby iným opatrením. Väzbu mladistvého je možné nahradiť zárukou, sľubom, dohľadom alebo peňažnou zárukou. V prípade záruky, sľubu a dohľadu súd alebo sudca môže v prípravnom konaní ponechať obvineného na slobode a to v prípade, že:

- záujmové združenie občanov alebo dôveryhodná osoba ponúkne prevzatie záruky za ďalšie správanie obvineného a za to, že obvinený sa na vyzvanie dostaví k policajtovi, prokurátorovi alebo na súd a že vždy vopred oznámi vzdialenie z miesta pobytu,
- obvinený dá písomný sľub, že povedie riadny život, najmä že sa nedopustí trestnej činnosti a že splní povinnosti a dodrží obmedzenia, ktoré mu sú uložené,
- s ohľadom na osobu obvineného a povahu prejednávaného prípadu možno účel väzby dosiahnuť dohľadom probačného a mediačného úradníka (§ 80 ods.1 Trestného poriadku).

Súčasne môže obvinenému súd uložiť splnenie primeraných povinností a dodržanie obmedzení (§ 80 ods.2 Trestného poriadku).

V prípade peňažitej záruky (§ 81) môže súd rozhodnúť o ponechaní obvineného na slobode alebo o jeho prepustení na slobodu vtedy ak obvinený zložil peňažnú záruku a súd ju prijme. Obvinenému sa vždy uloží povinnosť oznámiť policajtovi, prokurátorovi alebo súdu zmenu miesta pohybu. S prihliadnutím na osobu a majetkové pomery obvineného alebo toho, kto za neho zloženie peňažnej záruky ponúka, na povahu spáchaného činu a výšku spôsobenej škody rozhodne súd a v prípravnom konaní sudca pre prípravné konanie o výške peňažnej záruky a spôsobe jej zloženia a súčasne môže obvinenému uložiť splnenie primeraných povinností a dodržanie obmedzení (§ 82 ods. 2 Trestného poriadku).

Zadržanie mladistvého. Pri umiestňovaní obvineného do cely sa dbá na to, aby bol zabezpečený účel výkonu väzby. Mladistvý sa umiestňujú oddelene od dospelých obvinených (§7 Zákona o výkone väzby). Mladistvého je možné umiestniť s dospelým obvineným, len ak možno predpokladať, že nebude na mladistvého nepriaznivo vplývať, ohrozovať jeho zdravie alebo zneužívať jeho prítomnosť v cele (§ 50 Vyhlášky

o poriadku výkonu väzby č. 437/06). Ústav môže vytvoriť pre mladistvého samostatný oddiel so zmierneným režimom, ak to umožňujú priestorové možnosti ústavu. Inak sa mladistvý umiestni v oddiele so zmierneným režimom spolu s dospelými obvinenými, ale v samostatnej cele (§ 50 ods. 2 Vyhlášky o poriadku výkonu väzby).

Ukladanie sankcií a výchovných opatrení v Slovenskej republike

Sankcie podľa § 31 odstavca 1 Slovenského Trestného zákona sú tresty a ochranné opatrenia, ktoré sú právnym následkom spáchaného trestného činu alebo činu inak trestného. Účelom trestu u mladistvého je: (1) výchova na riadneho občana; (2) predchádzanie protiprávných činov; (3) primeraná ochrana spoločnosti. Súčasťou účelu trestu spravidla je aj: obnovenie narušených sociálnych vzťahov, a začlenenie mladistvého do rodinného a sociálneho prostredia (§ 97 Trestného zákona).

Okruh prostriedkov, ktoré možno v trestnom konaní použiť proti mladistvému páchatel'ovi trestného činu: (1) tresty, (2) ochranné opatrenia. U mladistvých k týmto sankciám pristupujú výchovné opatrenia ako osobitné prostriedky, ktorých účelom je predovšetkým kladne ovplyvniť duševný, mravný a sociálny vývoj mladistvého. Takéto ovplyvnenie berie na zreteľ dosiahnutý stupeň rozumového a mravného vývoja mladistvého, jeho osobné vlastnosti, rodinnú výchovu a prostredie, z ktorého pochádza. Súčasťou výchovného opatrenia je aj ochrana mladistvého pred škodlivými vplyvmi a ochrana spoločnosti pred páchaním trestných činov. Pri ukladaní trestu, ochranného opatrenia a výchovného opatrenia sa prihliada na: osobnosť mladistvého, vek, rozumovú a mravnú vyspelosť, zdravotný stav, osobné, rodinné a sociálne pomery, povahu a závažnosť spáchaného činu (§ 97 Trestného zákona).

Prednosť výchovného pôsobenia na mladistvého pred represívnym pôsobením našla svoj odraz aj v širokej možnosti upustenia od potrestania a zavedenia nového inštitútu len vo vzťahu k mladistvým – podmienčne upustenia od potrestania - pozri § 98, 99 Trestného zákona.

Upustenie od potrestania mladistvého. Súd môže upustiť od potrestania mladistvého len pri prečine. Nevyžaduje sa tu však podmienka ako u dospelého páchatel'a, aby prečinom nebola spôsobená smrť alebo ťažká ujma na zdraví. Základnou podmienkou na upustenie od potrestania je

prejavená ľútosť a účinná snaha po náprave. Ďalšou nevyhnutnou podmienkou je: (1) možnosť dôvodného očakávania, že vzhľadom na povahu spáchaného prečinu a doterajší život mladistvého už prejednanie veci postačí na jeho nápravu, (2) alebo súd prijme záruku za nápravu mladistvého (§ 98 Trestného zákona). Pre možnosť upustenia od potrestania postačuje naplnenie jednej z podmienok. Aj bez splnenia vyššie uvedených podmienok môže súd upustiť od potrestania mladistvého, ktorý spáchal prečin, ak: (1) mladiství spáchal čin v stave vyvolanom duševnou poruchou (nejde však o nepričetnosť) a ochranné liečenie, ktoré je ukladané lepšie ukladané zabezpečiť ochranu mladistvého ako trest, (2) voči mladistvému sa už vykonáva ochranné opatrenie alebo výchovné opatrenie a na dosiahnutie účelu zákona nie je potrebné uloženie trestu (§ 99 Trestného zákona). Pre možnosť upustenia od potrestania v tomto prípade postačuje naplnenie jednej z hore uvedených podmienok.

Podmienečné upustenie od potrestania. Pri podmienečnom upustení od potrestania za prečin súd síce musí tiež dospieť k záveru, že sú splnené podmienky pre upustenie od potrestania pri prejavení ľútosti a účinnej snahe po náprave, avšak súčasne je po určitú dobu potrebné sledovať správanie mladistvého (§ 101 ods.1 Trestného zákona). Podľa odstavca 2 tohto odstavca, skúšobná doba pri podmienečnom upustení môže byť až jeden rok. Počas skúšobnej doby môže súd mladistvému uložiť **obmedzenia a povinnosti** - pozri § 51 ods. 3,4 Trestného zákona, ktoré smerujú k tomu, aby viedol riadny život.

Obmedzenia spočívajú najmä v zákaze:

- návštev športových alebo iných hromadných podujatí,
- požívanie alkoholických nápojov a iných návykových látok,
- stretávania sa s osobami, ktoré majú na páchatel'a negatívny vplyv alebo ktoré boli jeho spolupáchatel'mi alebo účastníkmi na trestnom čine,
- vstupu na vyhradené miesta alebo priestory, na ktorých trestný čin spáchal,
- účasti na hazardných hrách, hrania na hracích automatoch a uzatvárania stávk.

Povinnosti spočívajú najmä v príkaze:

- nepriblížiť sa k poškodenému na vzdialenosť menšiu ako päť metrov a nezdržiavať sa v blízkosti obydli'a poškodeného,
- vyst'ahovať sa z bytu alebo domu, v ktorom sa neoprávnene zdržuje

- alebo ktorý protiprávne obsadil,
- nahradiť v skúšobnej dobe spôsobenú škodu,
- zaplatiť v skúšobnej dobe dlh alebo zameškané výživné,
- osobne alebo verejne sa ospravedlniť poškodenému,
- v skúšobnej dobe získať určitú pracovnú kvalifikáciu alebo zúčastniť sa rekvalifikačného kurzu,
- podrobiť sa v súčinnosti s probačným a mediačným úradníkom alebo iným odborníkom programu sociálneho výcviku alebo inému výchovnému programu,
- podrobiť sa liečeniu závislosti od návykových látok, ak mu nebolo uložené ochranné liečenie,
- podrobiť sa v skúšobnej dobe psychoterapii alebo zúčastniť sa psychologického poradenstva (§ 51 ods. 3,4 Trestného zákona).

Podmienečné upustenie od potrestania môže súd ponechať v platnosti aj keď mladistvý dal príčinu na uloženie trestu (napr. Nedodržel niektorý zákaz alebo príkaz), ak to vzhľadom na okolnosti prípadu a osobu mladistvého postačuje:

- uložiť mladistvému probačný dohľad, ak nebol uložený - pozri § 51 Trestného zákona,
- primerané predĺženie skúšobnej doby, najviac však o jeden rok,
- ustanoviť mladistvému výchovné opatrenia smerujúce k tomu, aby viedol riadny život.

Možnosti rozhodovania súdu podľa vyššie uvedených bodov sú alternatívne a môžu byť uložené aj jednotlivo (§ 101 ods.3 Trestného zákona). Obdobne ako u podmienečného trestu odňatia slobody aj pri podmienečnom upustení od potrestania súd rozhoduje u mladistvého o osvedčení resp. neosvedčení sa v skúšobnej dobe. Ak sa osvedčil, má sa za to, ako keby nebol odsúdený (§ 101 ods.6 Trestného zákona).

Ochranná výchova. Ochrannú výchovu môže súd mladistvému uložiť, ak: (1) výchovu mladistvého nie je náležité postarané a tento nedostatok nemožno odstrániť v rodine, v ktorej žije, (2) doterajšia výchova bola zanedbaná, (3) prostredie, v ktorom mladistvý žije, neposkytuje záruku jeho riadnej výchovy.

Vyššie uvedené podmienky sú alternatívne a nemusia byť splnené súčasne (§ 102 ods. 1 Trestného zákona). Ochranná výchova trvá, kým to

vyžaduje jej účel, najdlhšie do dovŕšenia 18 roku veku, resp. výnimočne je možné ju predĺžiť do dovŕšenia 19 roku veku. Ochranná výchova sa vykonáva ako: (1) ochranná ústavná výchova (v osobitných výchovných zariadeniach), (2) ochranná rodinná výchova (v profesionálnej náhradnej rodine). Trestný zákon v § 103 ods. 5 ukladá, že uvedené spôsoby ochrannej výchovy sa môžu na základe rozhodnutia súdu vzájomne meniť. Súd môže v priebehu ochrannej výchovy aj: podmienične upustiť od ochrannej výchovy, alebo podmienične umiestniť mladistvého mimo výchovné zariadenie alebo mimo profesionálnu náhradnú rodinu. Takéto podmieničné upustenie alebo podmieničné umiestnenie môže súd zrušiť.

Výchovné opatrenia. Trestný zákon v § 106 ods. 2 definuje dve možnosti výchovných opatrení a to: (1) výchovné povinnosti a obmedzenia, (2) napomenutie s výstrahou. **Medzi výchovné povinnosti a obmedzenia** uložené mladistvému patria najmä, aby:

- sa podrobil probačnému dohľadu vykonávanému probačným a mediačným úradníkom,
- býval s rodičom alebo s iným dospelým, ktorý je zodpovedný za jeho výchovu,
- usiloval sa o vyrovnanie s poškodeným,
- nahradil podľa svojich síl škodu spôsobenú trestným činom alebo inak prispel k odstráneniu následku trestného činu,
- vykonal bezplatne vo voľnom čase spoločensky prospešnú činnosť,
- sa podrobil liečeniu škodlivej závislosti,
- sa podrobil vo svojom voľnom čase programu sociálneho výcviku, psychologickému poradenstvu, psychoterapeutickému, vzdelávaciemu, doškoloŕovaciemu, rekvalifikačnému alebo inému vhodnému programu na rozvíjanie jeho sociálnych zručností a osobnosti mladistvého, ktorý nie je probačným programom (§ 107 ods. 1 Trestného zákona).

Napomenutie s výstrahou. Napomenutie s výstrahou spočíva v tom, že súd alebo prokurátor: (1) dôrazne vytkne mladistvému v prítomnosti jeho zákonného zástupcu protiprávnosť jeho činu, (2) súčasne upozorní mladistvého na sankcie, ktoré mu hrozia podľa Trestného zákona, ak by v budúcnosti spáchal trestnú činnosť.

V prípade, ak sa preukáže, že úplné alebo včasné plnenie výchovného opatrenia je pre mladistvého nemožné alebo ho z iných vážnych dôvodov nemôže splniť alebo zavinene neplní, súd a v prípravnom konaní prokurátor uložené výchovné opatrenie zruší alebo zmení.

Trestné opatrenia. Okruh trestov, ktoré je možné mladistvému uložiť je užší než tresty, ktoré je možné uložiť dospelému páchatelovi. Mladistvému môže súd uložiť len: trest povinnej práce, peňažný trest, trest prepadnutia vecí, trest zákazu činnosti, trest vyhostenia, trest odňatia slobody.

Aspekt spravodlivosti v probácii

V priebehu ľudských dejín sa človek stretáva s viacerými vysvetleniami, v ktorých ide o snahu priblížiť proces spravodlivosti ľuďom, občanom. Tento proces sa neustále vyvíja. Rozlišovanie medzi tým, čo je prijateľné a čo nie, je prirodzenou súčasťou ľudského myslenia. Hlavným meradlom pri posudzovaní medzi prijateľným a neprijateľným sú princípy humanity, ktoré dosahujú svoj vrchol v 20. storočí v presadzovaní rešpektu a ochrany ľudských práv. Nový postup pri hľadaní a uplatňovaní trestnej spravodlivosti prináša myšlienka obnovujúcej justície – restoratívna justícia.

Probačná a mediačná práca je činnosťou, ktorej hlavným cieľom je sprostredkovanie alternatívneho riešenia trestných činov za predpokladu zachovania účelu trestu. Zaoberá sa riešením otázok týkajúcich sa problematiky trestnej justície a uvádza do praxe nové prístupy umožňujúce efektívnejšie pôsobiť na páchatel'a trestných činov a posilňuje postavenie obete trestných činov. Hlavnou myšlienkou restoratívnej justície je prispieť k znovu obnoveniu trestným činom narušeného sociálneho vzťahu medzi páchatel'om, obeťou, ale aj dotknutým spoločenstvom.

Profesionálne a etické princípy práce probačného a mediačného úradníka

Každý klient je iný, a preto má špecifické potreby, vlastnosti, odlišnú životnú skúsenosť a problémy. Z tohto dôvodu je pri tejto práci potrebné dodržiavať určité profesionálne zásady.

Osvojenie si profesionálnej morálky predpokladá nielen poznanie a verbálne uznávanie určitých mravných ideí, noriem a v nich obsiahnutých hodnôt, ale aj rozvinutie príslušných mravných citov a schopností vstupovať do profesionálnych medziľudských vzťahov na báze týchto hodnôt a praktickým konaním ich meniť na životnú realitu.²⁷

Rešpekt ku klientovi. Každý človek má svoje schopnosti, zručnosti, skúsenosti (zdroje), ktoré mu umožňujú vlastnými silami riešiť problémové situácie. Probačný a mediálny úradník sa zameriava na odhalenie a pomenovanie klientovho potenciálu. Podporuje klienta, aby využíval svoje zdroje k pozitívnym zmenám vo svojom živote. Každý konflikt je spojený s emóciami, inak by to nebol konflikt. Probačný a mediálny úradník si musí byť vedomý, že pracuje s emóciami, musí byť na ne pripravený, pretože ku konfliktu patria. Nemôže ich bagatelizovať, má ich odzrkadľovať, t. j. slovné vyjadriť pocity, ktoré druhý prežíva alebo vyjadriť, ako na toho druhého pôsobia. Tým, že ich rešpektuje, uľavuje klientom. Sám nemôže týmto pocitom podliehať a nemali by ovplyvňovať ani jeho konanie. Ak sú emócie rešpektované, ich intenzita sa znižuje a následkom toho nastáva fáza racionálnejšieho uvažovania, porozumenia a kooperácie.²⁸

Probačný a mediálny úradník musí rešpektovať názory, postoje a návrhy strán a nepresadzovať vlastné názory a riešenie. Tak vzniká nehodnotiaci postoj ku klientom, t. j. zachováva sa neutralita. Zachovanie neutrality je obzvlášť ťažké v prípadoch riešenia konfliktu medzi osobami rôzneho pohlavia. Za nepriateľský akt je často považované už čo i len načúvanie jednému z partnerov. Pri mediácii dochádza k tomu, že mediátor máva sklon identifikovať sa s klientom rovnakého pohlavia. Predchádza tomu tak, že vedome zostáva pre oboch klientov iba načúvajúcim, čo je veľmi náročné. V takýchto prípadoch je vhodné, aby mediáciu viedli dvaja - muž a žena. Tak sa zachová rovnováha a neutralita. Problém s dodržaním neutrality môže nastať aj vtedy, keď konfliktná situácia klien-

---

²⁷ Pórov.: TOKÁROVÁ, A. a kol.: *Sociálna práca. Kapitoly z dejín, teórie a metodiky sociálnej práce*. Prešov : AKCENT PRTNT, 2003, s. 293.

²⁸ Pórov.: ŠIŠKOVÁ, T.: *Mediace umožňuje rýchle a kultivované mimosudní řešení konfliktu*. In: *Sociální práce. Probace a mediace*. <http://www.socialniprace.cz/pdf-prezentace/2005-4.pdf> (06.08.2007).

tov osobne zasiahne mediátora alebo k jednému z klientov cíti silnejšie emócie v dimenziách sympatie - antipatie. V takomto prípade by mal mediátor riešiť svoj problém aj tým, že sa takéhoto prípadu vzdá.²⁹ Dôležitá je aj nezaujatosť a schopnosť pristupovať ku klientom bez predsudkov.

Vyvážený postoj. Probačný a mediačný úradník by mal vedieť, že jeho úlohou je zohľadňovať záujmy všetkých dotknutých strán trestného sporu - t. j. obvineného, poškodeného, záujem spoločnosti, resp. Komunity. Stáva sa prostredníkom medzi potrebami klientov a potrebami štátu, ale súčasne je aj predstaviteľom štátu. Stojí na strane zákona. To ho zaväzuje k dodržiavaniu noriem stanovených štátom, zároveň mu to však sťažuje jeho kontakt s klientmi. Z toho dôvodu je dôležitý vyvážený postoj probačného a mediačného úradníka v rámci trestného konania. Zúčastnené strany by sa mali rovnomerne podieľať na procese riešenia sporu. Každá z nich by mala mať rovnakú možnosť vyjadriť sa a nemala by pociťovať, že jej úradník nadržáva alebo ubližuje a stavia sa tak na stranu druhej z nich. Zabezpečenie vyváženosti vytvára priestor pre to, čo strany spája, nie rozdeľuje.

Včasnosť kontaktu. S cieľom efektívnej reakcie na trestný čin a riešenia daného prípadu je dôležité vstúpiť do kontaktu s klientmi v čo najskoršej fáze trestného konania. Tak možno napr. zabrániť tomu, aby si páchatel nevykonštruoval ospravedlnenie svojho činu.

Kontinuita. Veľká pozornosť sa venuje priebežnej práci s klientom, resp. s jeho rodinou či širším sociálnym okolím, počas celého trestného stíhania vrátane výkonu trestu. „*Nadväznosť jednotlivých krokov umožňuje efektívne posúdiť možnosti pôsobenia na klienta hlavne smerom k zníženiu rizika opakovania trestných činností*“³⁰

Súčinnosť s ďalšími organizáciami. Tímová práca odborníkov z rôznych inštitúcií prispieva k efektívnejšiemu hľadaniu riešení konkrétnych prípadov. Preto je potrebné zaistiť vzájomnú spoluprácu, výmenu

²⁹ Porov.: HOLÁ, L.: Vysledovat počátky mediace je obtížné. In: *Sociální práce. Probace a mediace*. <http://www.socialniproace.cz/pdf-prezentace/2005-4.pdf> (06.08.2007).

³⁰ ŠTERN, P.: Několik poznámek o sociální práci a trestní justici. In: *ETHUM*. Praha: Sdružení pro sociální pedagogiku a sociální prevenci - ETHUM, 2000, s. 40.

informácií a prepojenosť čiastkových krokov, napr. s lekárom, právnikom, sociálnym pracovníkom, pracovníkmi rôznych krízových centier a psychosociálnych poradní.³¹

Rizika práce probačného pracovníka pri práci s mladistvými páchatel'mi

Riziká práce sociálneho pracovníka pri práci s mladistvými páchatel'mi možno definovať v troch rovinách: (1) v rovine právnej, (2) v rovine spoločenskej, (3) v rovine osobnostnej.

Právne riziká spočívajú najmä v nedostatočnej znalosti platných právnych predpisov. Probačný pracovník síce neposkytuje advokátske služby, napriek tomu však je povinný informovať a poučiť klienta o právnych skutočnostiach, týkajúcich sa jeho prípadu a jeho správy súdnej pomoci, predkladané súdu, musí vychádzať z kvalitného právneho posúdenia stavu a možností riešenia.

Spoločenské riziká pri práci s mladistvými sú hlavne v nepochopení ich vyjadrení, pocitov či postojov, vyplývajúce z komunikačných chýb. Medzi najčastejšie typy porúch patria: poruchy vzniknuté v komunikačnom kanály, a to:

- na strane príjemcu, napr. z dôvodu zmyslových porúch, nesústredenosti alebo slabomyseľnosti,
- na strane zdroja, napr. zlé podanie, použitie neznámej symboliky bez bližšieho vysvetlenia,
- v komunikačnom prostredí, napr. hlučnom alebo obsahujúcom prvok odvádzajúci pozornosť,
- poruchy vyplývajúce z nezrozumiteľnosti zmyslu slov, ktoré majú viac významov,
- poruchy na báze metakomunikácie (napr. výraz „darebák“ nemusí znamenať nadávku).

---

³¹ Pórov.: ŠTERN, P.: Několik poznámek o sociální práci a trestní justici. In: *ÉTHUM*. Praha : Sdružení pro sociální pedagogiku a sociální prevenci - ÉTHUM, 2000, s. 40.

Dôsledkom týchto chýb môže byť nedôvera alebo nepochopenie zmyslu probačnej práce, vyúsťujúcim v nezájme klienta, ďalej s probačným úradníkom spolupracovať.

V rovine osobnostnej je potrebné zmieniť sa o etických kódexoch sociálneho pracovníka, ktorým aspoň z určitej časti probačný pracovník je. Práca probačného pracovníka by mala preto vychádzať zo zásad, ktoré zároveň môžu odrážať návrh na vytvorenie etického kódexu pre probačných a mediačných úradníkov a to v týchto intenciách:

- je založená na hodnotách demokracie a ľudských práv. Probačný a mediačný úradník preto dbá na dodržiavanie ľudských práv u skupín a jednotlivcov tak, ako sú vyjadrené v Charte ľudských práv Spojených národov a v dohode o právach dieťaťa a ďalších medzinrodných dokumentoch, pričom sa riadia zákonmi tohto štátu,
- rešpektuje jedinečnosť každého človeka bez ohľadu na jeho pôvod, etnickú príslušnosť, rasu či farbu pleti, materský jazyk, vek, zdravotný stav, sexuálnu orientáciu, ekonomickú situáciu, náboženské a politické presvedčenie a bez ohľadu na to, ako sa podieľa na živote celej spoločnosti,
- rešpektuje právo každého jednotlivca na sebarealizáciu v takej miere, aby súčasne nedochádzalo k obmedzeniu práva druhých osôb,
- pomáha jednotlivcom, skupinám, komunitám a dobrovoľným spoločenským organizáciám svojimi znalosťami, vedomosťami skúsenosťami pri ich rozvoji a pri riešení konfliktov jednotlivcov so spoločnosťou a ich následkami,
- probačný a mediačný úradník musí dávať prednosť svojej profesionálnej zodpovednosti pred svojimi súkromnými záujmami, pričom profesionalita jeho práce musí byť na najvyššej odbornej úrovni.

V náväznosti na vyššie uvedené etické zásady môžeme stanoviť i pravidla etického správania probačného a mediačného úradníka, a to vo vzťahu ku klientovi, vo vzťahu ku kolegom, vo vzťahu ku svojmu povolaniu a odbornosti. Vo vzťahu ku klientovi probačný a mediačný úradník:

- vedie klientov k zodpovednosti za svoje jednanie a správania,
- koná takým spôsobom, pri ktorom chráni dôstojnosť a ľudské práva svojich klientov
- venuje sa rovnako všetkým svojim klientom, nikoho nediskriminuje,

- nezúčastňuje sa na žiadnych formách diskriminácie,
- chráni klientovo súkromie a zaručuje dôvernosť informácii. Informácie požaduje s ohľadom na ich potrebnosť pri zaistení poskytovaných služieb a informuje klienta o ich potrebnosti a použití; žiadnu informáciu o klientovi neposkytne bez jeho súhlasu, výnimkou sú osoby s obmedzenou spôsobilosťou na právne úkony alebo keď sú ohrozené ďalšie osoby;
- pomáha riešiť i iné záležitosti a problémy, týkajúce sa inej sféry klientovho života,
- a hľadá možnosti, ako zapojiť klientov do procesu ohľadne ich problémov.

Vo vzťahu ku svojim kolegom probačný a mediačný úradník:

- rešpektuje znalosti a skúsenosti svojich kolegov, vyhľadáva a rozširuje spoluprácu s nimi a tým zvyšuje kvalitu práce,
- rešpektuje názorové rozdiely a rozdiely v praktických činnostiach kolegov, kritické pripomienky k nim vyjadruje na vhodnom mieste a vhodným spôsobom.

Vo vzťahu k svojmu povolaniu a odbornosti probačný a mediačný úradník:

- dbá na udržaní a zvyšovaní prestíže svojho povolania,
- snaží sa o zvýšenie odbornej úrovne probačnej a mediačnej práce a uplatňovanie nových metód a prístupov,
- zabraňuje tomu, aby odbornú probačnú a mediačnú prácu nevykonával nekvalifikovaný pracovník bez patričného vzdelania,
- zodpovedá za svoje celoživotné vzdelávanie a výcvik,
- využíva znalosti a schopnosti svojich kolegov a iných odborníkov a svoje znalosti a schopnosti v probácii a mediácii neustále rozširuje.³²

Zlyhaním v niektorom z týchto okruhov môže dôjsť k poškodeniu záujmov klienta a k zmareniu zmyslu probačnej a mediačnej činnosti a preto je potrebné neustále dbať na etické a profesionálne správanie sa v celej šírke probačnej a mediačnej činnosti.

---

³² *Etický kódex sociálnych pracovníkov České republiky*. Praha : Společnost sociálních pracovníků, 1995.

Záver

Systém restoratívnej justície sa uplatňuje vo svete už pomerne dlhú dobu, v Slovenskej republike má síce kratšiu tradíciu, ale uplatňuje sa stále viac a častejšie, čo je pozitívny vývoj.

Posun k uplatňovaniu alternatívnych sankcií je podľa nášho názoru veľmi priaznivý, pretože tieto alternatívy usilujú o nápravu páchateľa, posilňujú v ňom pocit zodpovednosti za vlastné činy a pozitívne ho motivujú k vyhýbaniu sa trestnej činnosti v budúcnosti a predpokladajú snahu aktívne sa podieľať na riešení trestnej veci. Je potrebné dať páchateľovi šancu napraviť svoje nekorektné, nezákonné správanie, postaviť sa k svojej situácii čelom a uvedomiť si, čo chce v budúcnosti dosiahnuť. Či žiť takmer "normálny" život, späť u svojej rodiny, svojich priateľov a známych, alebo sa opakovane dopúšťať trestnej činnosti a prechádzať trestné konanie jedno za druhým. Podľa nášho názoru je tento systém šanci pre tých, ktorí si toto dokážu uvedomiť a sú schopní a ochotní spolupracovať a žiť v spoločnosti naďalej bez konfliktu so zákonom.

Použitá literatúra:

- *Etický kódex sociálnych pracovníkov České republiky*. Praha : Společnost sociálních pracovníků, 1995.
- HOLÁ, L.: Vysledovat počátky mediace je obtížné. In: *Sociální práce. Probace a mediace*. <http://www.socialni prace.cz/pdf-prezentace/2005-4.pdf> (06.08.2007).
- ŠIŠKOVÁ, T.: Mediace umožňuje rychle a kultivované mimosoudní řešení konfliktu. In: *Sociální práce. Probace a mediace*. <http://www.socialni prace.cz/pdf-prezentace/2005-4.pdf> (06.08.2007).
- ŠTERN, P.: Několik poznámek o sociální práci a trestní justici. In: *ÉTHUM*. Praha : Sdružení pro sociální pedagogiku a sociální prevenci - ÉTHUM, 2000.
- ŠTERN, P.: Zrod probačnej a mediačnej služby souvisí se zaváděním alternativních postupů. In: *Sociální práce. Probace a mediace*. <http://www.socialni prace.cz/pdf-prezentace/2005-4.pdf> (06.08.2007).

- TABAČÍKOVÁ, M. a kol.: *Manuál. Probácia a mediácia v podmienkach Slovenskej republiky*. Bratislava : Ministerstvo spravodlivosti SR, 2005.
- TOKÁROVÁ, A. a kol.: *Sociálna práca. Kapitoly z dejín, teórie a metodiky sociálnej práce*. Prešov : AKCENT PRNT, 2003, s. 293.
- VĚTROVEC, V.: *Mediace a probace v praxi probačního pracovníka. Rigorózní práce*.
http://www.is.muni.cz/th/82693/pedf_r/Vetrovec_Rigorozni_prace.pdf
(27.02.2011).
- *Zákon č. 215/2006 Z. z. o odškodňování osob poškozených násilnými trestnými činy.*

Kontakt:

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety
Ústav zdravotníctva a sociálnych vied bl. P. P. Gojdiča
Dilongova 13, 080 01 Prešov
jurasek 888@gmail.com

Princípy restoratívneho prístupu k mladistvým páchatel'om trestnej činnosti

Tatiana Tomčíková

Úvod

Chápanie obsahu trestnej spravodlivosti v posledných desaťročiach dostáva zásadne nový rozmer. Trestná spravodlivosť už nie je iba reakciou štátu na páchanie trestnej činnosti, ale riešenie trestných vecí sa stáva v rámci odbornej a laickej verejnosti značne diskutovanou témou. Tradičná reakcia štátu v podobe uloženia trestu odňatia slobody prestáva byť adekvátnou formou na riešenie spoločenského konfliktu plynúceho z páchania trestnej činnosti. O odstrašujúcom, či nápravnom účinku trestu odňatia slobody sa v mnohých prípadoch dá len ťažko hovoriť, nakoľko podiel mladistvých páchatel'ov na celkovej trestnej činnosti dosahuje stále vysoké číslo. Viac ako nevyhnutným sa v tomto smere ukazuje komplexné riešenie uvedenej problematiky formou alternatívnych trestov a upuštením od potrestania.

Väčšina odborníkov z tejto oblasti vidí riešenie vo využívaní zákonom prípustných alternatívnych riešení a v zmysle aplikácie nových alternatív, ktoré vedú k individualizácii trestného postihu a k čo najúčinnejšej náprave páchatel'a. Restoratívna justícia predstavuje nový pohľad na riešenie trestných vecí, pričom uprednostňuje obnovenie narušených hodnôt a sociálnych vzťahov pred samotným potrestaním páchatel'a. V našom trestnom systéme sa objavili nové prvky vo forme alternatívnych trestov. Vznikajú teda iné možnosti potrestania páchatel'a, ktorých výhodou je to, že nezaťažujú verejný rozpočet v takej miere ako samotný výkon trestu odňatia slobody a pôsobia výchovne nielen na páchatel'a, ale aj na spoločnosť. Umožňujú, aby sa človek stal aktívnym subjektom pri odstraňovaní následkov, ktoré spôsobil svojím nezákonným správaním nielen vo vzťahu k obetiam trestných činov a spoločnosti, ale aj vo vzťahu k sebe samému.

1. Trestná činnosť mladistvých páchatel'ov

Jedným z najzávažnejších problémov v boji s kriminalitou tvorí trestná činnosť mládeže. Kriminalita mládeže predstavuje závažný sociálny, sociologický, psychologický, mravný, právny a reedukačný jav. Vývoj delikvencie mladistvých v Slovenskej republike má svoje špecifiká, ktoré je potrebné dôkladne riešiť z toho dôvodu, že delikventné prejavy u detí a mládeže môžu v neskoršom veku vyústiť do systematického páchania trestnej činnosti a z mladistvého páchatel'a sa po čase stáva recidivista. K ďalším dôvodom patrí skutočnosť, že vek, v ktorom sa títo jedinci dopúšťajú delikvencie, je zároveň optimálnym vekom na formovanie morálneho a právneho vedomia, kedy je najlepšia možnosť efektívneho pôsobenia na mládež.

Fenomén kriminality mládeže predstavuje komplexný jav tvorený mnohými aspektmi. Je následkom mnohých spoločensky nežiadúcich, sociálno-patologických javov, ktoré kriminalite predchádzali, alebo ju sprevádzali. To znamená, že kriminalita nevzniká naraz, spravidla býva súčasťou deviantnej kariéry, ktorá zahŕňa určité stupne odchýlného správania. (Ondrejko, 2000, s. 18). Mládež predstavuje jeden z najcitlivejších elementov z hľadiska jednotlivých členov spoločnosti a tvorí svojrázny sociálno-vekový komplex vzhľadom k tomu, že dokáže podliehať aktuálnym spoločenským vplyvom prejavujúcim sa v ich bezprostrednom správaní. Aj napriek tomu, že mladým ľuďom sú prevažne predkladané pozitívne hodnoty a normy súvisiace s prosociálnym správaním, proces ich dešifrovania a následného využitia je vecou konkrétneho jedinca.

K trestnej činnosti mladistvých sa viaže trest, ktorý je prirodzeným následkom porušenia zákona. Čoraz častejšie sa hovorí o trestaní mladistvých za protiprávne trestné činy, o možnostiach trestania, či zmysle a efektívite trestania. Preto jednou z najvýznamnejších otázok, ktoré sa vynárajú v spoločnosti v súvislosti s problematikou kriminality mládeže zostáva nasmerovanie mladistvého ku kladným spoločenským hodnotám a zabránenie patologického správania tak, aby sa nestalo trvalým. Vývoj teoretických koncepcií riešenia kriminality spolu s praktickými skúsenosťami posledných desaťročí ukázali, že ako užitočná sa

javí efektívnosť prechodu od represívnych sankcií k restoratívnej justícii, ktorá využíva alternatívy preventívneho charakteru.

2. Základné princípy restoratívneho prístupu k mladistvým páchatelom

Restoratívna justícia predstavuje proces, ktorý zahŕňa bezpečie a opravu škôd spôsobených trestným činom a súčasne venuje pozornosť potrebám vzťahujúcim sa k príčine trestného činu. Restoratívna justícia dáva prednosť odpovedi na trestný čin v rannom štádiu, s maximálnou možnou mierou dobrovoľnej spolupráce a minimálnou mierou nátlaku, pretože uzdravenie vzťahov je založené na dobrovoľnosti a spolupráci. Podľa Zehra (2003, s. 26) „restoratívna justícia sa usiluje o maximálnu možnú mieru uzdravenia a obnovu narušených vzťahov a za týmto účelom umožňuje účastníkom spoločne identifikovať spôsobené ujmy a vzniknuté potreby a od nich odvíjajúce sa povinnosti a záväzky.“

Prostredníctvom restoratívnej justície sa väčšina trestných činov prejednáva v rámci kooperatívnej štruktúry, ktorá zahŕňa tých, ktorí boli trestným činom dotknutí. Nie všetci páchatelia sa však rozhodnú pre spoluprácu a preto restoratívna justícia dáva prednosť tomu, aby páchatelia, ktorí predstavujú značné bezpečnostné riziko a doposiaľ nie sú ochotní spolupracovať, boli umiestnení v prostredí, kde je dôraz kladený na bezpečnosť, kladné hodnoty, etiku, zodpovednosť voči ostatným a zodpovednosť za svoje správanie. Základnými princípmi, na ktorých je založený koncept restoratívnej justície je upriamenie pozornosti na ujmu, ktorá bola spôsobená spáchaním trestného činu a z toho vyplývajúcej zodpovednosti, povinnosti a záväzkov pre páchatel'a, ako aj trestným činom dotknutej obete a sociálneho okolia pri riešení konfliktu. Páchatelia by sa mali súčasne naučiť empatii, spolu s ponúknutou možnosťou získať znalosti, ktoré by im umožnili stať sa prospešnými členmi spoločnosti. (Karabec, 2004, s. 61-62). Medzi základné ciele restoratívnej justície patrí to, aby kľúčové rozhodnutia boli vložené do rúk jednotlivcov, ktorých sa trestný čin týka a následne prispieť k tomu, aby napĺňanie trestnej spravodlivosti malo ozdravný, transformatívny proces a aby nebola naďalej páchaná trestná činnosť. (Zehr, 2003, s. 48).

Uloženie trestu odňatia slobody je najvážnejším zásahom štátu do osobnej integrity človeka. Ukladanie tohto trestu je dnes chápané ako posledný možný prostriedok, ktorý má byť aplikovaný jedine v prípadoch, kedy s ohľadom na závažnosť trestného činu alebo osobu páchatel'a nie je vhodné uplatniť iný druh trestu. Aj napriek jeho nesporným výhodám, najmä u viac narušených páchatel'ov trestnej činnosti, skrýva tento druh trestu mnohé nevýhody. Trest odňatia slobody popretŕha väzby odsúdeného s každodennou realitou, kedy dochádza k zásadnému narušeniu rodinných a spoločenských vzťahov, k strate zamestnania a bývania. Odsúdený spoznáva inú, väzenskú realitu života a získava návyky, ktoré sú následne v skutočnom živote nepoužiteľné. Nepodmienečný trest odňatia slobody spravidla prehľbuje u odsúdených pocit frustrácie a krivdy, ktoré potom vedú odsúdených k negatívnym postojom voči základným hodnotám spoločnosti. Trest väzenia je často spojený s prizonizáciou, teda s negatívnym vplyvom prostredia, so stratou zodpovednosti odsúdeného za seba samého a za svoju budúcnosť. Naproti tomu alternatívne tresty poskytujú predovšetkým mladistvým páchatel'om príležitosť riešiť svoje problémy tak, že dostávajú novú šancu začleniť sa do spoločnosti pri zachovaní rodinných a spoločenských vzťahov. Filozofiou alternatívnych trestov je uložiť páchatel'ovi trestného činu taký druh trestu, ktorý bude pôsobiť preventívne, ochráni spoločnosť a upevní v páchatel'ovi postoje a návyky potrebné k vedeniu riadneho života.

Na rozdiel od klasických foriem trestania sa alternatívne spôsoby riešenia sporov nezameriavajú výlučne len na oblasť represie, ale zdôrazňujú individuálny prístup riešenia trestnej činnosti a poukazujú na význam preventívneho prvku práce s mladistvými páchatel'mi. Podľa Kuchtu „restoratívny prístup k riešeniu kriminálneho jednania neznamená odmietnutie klasických trestných postupov a sankcií, ale ide o ich vhodné doplnenie, rozšírenie možnosti voľby reakcie na trestný čin a možnosť uplatnenia individuálneho prístupu k páchatel'ovi, čo v konečnom dôsledku pozitívne ovplyvní účinnosť celého trestného postihu. (Kuchta, 2005, s. 192). V porovnaní s trestom odňatia slobody má alternatívny výkon trestu niekoľko predností. Odsúdený neprichádza do styku s väzenským režimom, nie je ním spojená strata slobody, čo zároveň pozitívne prispieva k zníženiu recidívy.

Alternatívnym trestom je v zásade každý trest, pri ktorom nedochádza k obmedzeniu osobnej slobody odsúdeného. Je to alternatívny spôsob, ako má byť dosiahnutý účel trestu, ktorým je ochrana spoločnosti a dosiahnutie žiadúcej zmeny v správaní mladistvého delikventa bez negatívnych vplyvov väzenia. V našom systéme trestov prevažujú druhy trestov, ktoré nie sú spojené s odňatím slobody a izoláciou páchatel'a od spoločnosti (tzv. alternatívne sankcie), nakoľko je predpoklad, že značná časť mladistvých delikventov je menej narušená a ich násilné vytrhnutie z prirodzeného sociálneho prostredia by mohlo mať za následok oslabenie sociálne užitočných zväzkov. (Sotolář, 2001). Dôležitou podmienkou v tejto oblasti je dĺžka trvania alternatívnej sankcie, ktorá musí byť priamo úmerná trestnému činu a dĺžke trestu odňatia slobody, ktorý by bol inak za trestný čin uložený. Zároveň u odsúdenej osoby musia byť reálne predpoklady, že vyhovie stanoveným podmienkam. Alternatívne tresty teda nahrádzajú krátkodobé tresty, ktoré sú ukladané páchatel'om menej závažnej trestnej činnosti. Veľký dôraz je kladený na spoluprácu s páchatel'om, ktorej cieľom je dosiahnuť u páchatel'a presvedčenie, že uložený trest je spravodlivou a primeranou reakciou spoločnosti za ním spáchaný trestný čin.

Záver

Hlavné výhody alternatívnych trestov spočívajú v tom, že neizolujú človeka od bežnej spoločnosti a nie sú prekážkou pre opätovné začlenenie páchatel'a do spoločnosti. Uloženie alternatívneho trestu dáva odsúdenému šancu odpykať si trest bez jeho negatívnych stránok, oddaľujú jeho skúsenosť s väzenským prostredím a zároveň nedochádza k prerušeniu sociálnych väzieb jedinca s jeho sociálnym okolím. Takýto trest tiež zohľadňuje osobnosť jedinca, jeho individuálne zvláštnosti a hlavne u mladistvých páchatel'ov je z hľadiska odstránenia hrozby recidívy podstatne účinnejší. Uvedené skutočnosti spočívajú taktiež v znížení nákladov na výkon trestu, väčšej možnosti zapájania sa verejnosti do procesu prevýchovy a resocializácie, vo zvyšujúcom sa záujme občanov o spôsob zaobchádzania s páchatel'mi a vo vytváraní pocitu zodpovednosti za činnosť trestnej justície vo verejnosti.

Použitá literatúra:

- BALÁŽ, P.: *K alternatívnym trestom a opatreniam*. In.: Justičná revue, 2004, 56, č. 4, s. 401–406
- KARABEC, Z.: *Sborník restoratívni justice*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2004.
- KUČHTA, J. - VÁLKOVÁ, H. a kol.: *Základy kriminologie a trestní politiky*. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2005. s. 192
- MAREŠOVÁ, A. - VÁLKOVÁ, J.: *K problematice alternativních trestu*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1994.
- NETÍK, K. - NETÍKOVÁ, - HÁJEK, S.: *Psychologie v právu*, Praha, C.H.Beck, 1997.
- ONDREJKOVIČ, P.: *Sociálna patológia*. Bratislava: 2000.
- OSMANČÍK, O.: *Úvod do problematiky alternativních trestu*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1994.
- SOTOLÁŘ, A. a kol.: *Právní rámec alternativního řešení trestních věcí*. Praha: Institut vzdělávání Ministerstva spravedlnosti České republiky, 2001.
- SOTOLÁŘ, A. - VÁLKOVÁ, H.: *Trestní spravedlnost na přelomu tisíciletí*. Právní rozhledy, 1999.
- ZEHR, H.: *Úvod do restoratívni justice*. Praha: S.P.J., 2003. s. 26, 48

Kontakt:

Pedagogická fakulta UMB Banská Bystrica
tatiana.tomcikova@umb.sk

Bio–psycho-socio-spirituální pohled na rodinu optikou probačního programu

Taťána Brodská

Úvod

Poněkud krkolomný název příspěvku by se dal jednoduše shrnout pod termín „*holistický*“ *pohled*, ale záměrně jsem jej zvolila proto, že chci zdůraznit **biologické determinanty chování** jedince i rodiny jako celku. K tomu mě přivedla má zkušenost s některými kolegy – pedagogy, psychology, sociálními pracovníky, kteří biologicky podmíněný faktor chování opomíjejí a má živočišná specializace. Vyučila jsem se dojičkou krav a doba strávená mezi zvířaty, zejména těmi, které mají stejně jako člověk pud stádnosti, mne dodnes v mé profesi sociálního pedagoga a etopeda velmi obohacuje. Ale o tom až později.... V současné době pracuji v Občanském sdružení ZMĚNA jako hlavní lektor probačního programu *Právo pro každý den*, který zároveň administruji a koordinuji. Dále pracuji jako terapeut, facilitátor a mediátor, zejména v rodinné a sociální oblasti.

Cílem příspěvku je ukázat „delikventa“ z **jiného úhlu pohledu**, upozornit na biologické limity vzorců chování a zákonitosti rodinného systému, které je vhodné při odborné intervenci respektovat.

Formulace problematiky

Probační program: Co je Probační program „Právo pro každý den“

Probační program je alternativní výchovné opatření Zákona o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže č. 218/2003 Sb. Probační program „Právo pro každý den“ (dále je PRP) je **interaktivní vzdělávací program** o zákonech, lidských právech, sociálních a komunikačních dovednostech, který učí mladistvé **znát svá práva, respektovat práva ostatních a přijmout odpovědnost za své**

chování a jednání. Trvá cca 4 měsíce, ve kterých se s max. 12 klienty setkáváme v odpoledních hodinách na 2-3 h týdně. Cílem PRP je **snížení rizikového chování a recidivy** mladistvých delikventů, podpora jejich zařazení zpět do běžného života a tím přispění k žádoucí socializaci.

Klienti probačního programu „Právo pro každý den“

Klienty PRP jsou mladiství **prvopachatelé méně závažných provinění** (krádež, rvačka, ublížení na zdraví, poškozování cizí věci), tzn. chlapci a děvčata ve věku 15 -18 let, kteří se dostali prvně do střetu se zákonem nebo se dlouhodobě pohybují na jeho hranici.

Zařazení klientů do probačního programu „Právo pro každý den“

Klienty do PRP **zařazuje soud pro mládež, státní zastupitelství pro mládež, OSPOD – kurátoři pro mládež, PMS – probační úředníci.** V přípravné fázi získáváme podrobnější informace o klientovi, jeho chování ve škole, o jeho rodině a prostředí v němž žije. Klienti se k nám dostávají s jistou *nálepkou „delikventního“* chování. V průběhu trvání probačního programu vychází najevo, že ve většině případů je příčina nežádoucího chování v rodině, např. nedostatek pozornosti a zájmu ze strany rodičů, nedůslednost či neshoda ve výchově, konfliktní vztahy mezi rodiči, aj.

Spolupráce s participujícími institucemi

Formální spolupráce

V rámci probačního programu „Právo pro každý den“ spolupracujeme s mnoha institucemi. V administrativní oblasti je to Ministerstvo spravedlnosti ČR, Pardubický kraj, Ředitelství probační a mediační služby ČR a nositel akreditace pro PRP Partners Czech, o.p.s. V praktické oblasti nejintenzivněji spolupracujeme se středisky Probační a mediační služby (v Ústí nad Orlicí) a jednotlivými pracovišti Oddělení sociálně právní ochrany dětí (dále jen OSPOD; Ústí nad Orlicí, Žamberk, Česká Třebová, Lanškroun, Králupy), dále pak v rámci multidisciplinárního týmu se soudem, státním zastupitelstvím pro mladistvé, policií, pedagogicko psychologickou poradnou, střediskem výchovné péče a ostatními

neziskovými organizacemi zabývajúcimi sa kriminalitou mládeže a jej prevencí.

Spolupráce v praxi

Přestože pracovníci, se kterými spolupracujeme, jsou v první řadě „srdcaři“ jejich činnost se uskutečňuje v intencích zákona, který minimálním způsobem upravuje práci s rodinou. V praxi to, zjednodušeně řečeno, vypadá tak, že instituce „vytáhne“ delikventa z „patologického“ prostředí, kde s ním s různou intenzitou pracují psychologové, speciální pedagogové, kurátoři, probační úředníci a jiní odborníci, kteří se snaží delikventovo chování společensky žádoucím způsobem ovlivnit. Po **časově, finančně i osobnostně náročné intervenci se klient vrací zpět do stejného prostředí, které se podílelo na vzniku nežádoucího chování.** To je neuspokojivé i pro samotné pracovníky, neboť výsledky zdaleka neodpovídají jejich vynaloženému úsilí.

Narůstající suma poznatků z praxe vede k závěru, že je účinné orientovat se na rodinu jako celek. Proto se snažíme pracovat i s rodiči klientů probačního programu. Od roku 2009 realizujeme s podporou Ministerstva spravedlnosti a Ředitelství probační a mediační služby ČR v rámci PRP pilotní projekt Individuální práce s rodinou mladistvého tak, aby se míra jeho rizikového chování snížila na minimum a nedocházelo k recidivě. Současný **právní řád upravuje spolupráci s rodinou minimálně**, proto je naše intervence založena pouze na dobrovolnosti. Základním předpokladem pro spolupráci je respekt a důvěra v rodinný potenciál změny s ohledem na její limity. Nejsilnější a nejvýznamnější stránkou je **vynikající spolupráce se střediskem PMS v Ústí n/O a OSPODy v Ústí n/O, Žamberku a České Třebové, které jsou zastoupeny hluboce lidskými profesionály, kteří mají nejen společný cíl, ale především cestu k jeho naplnění.**

Řešení problému

*Individuální spolupráce s mladistvým a jeho rodinou v rámci PRP:
Eklektický přístup*

Při práci s rodinou využíváme **eklektického přístupu**, kdy z pestré teoretické základny (pedagogika, psychologie, biologie, etologie, neuro-

logie, psychiatrie, etopedie, psychoterapie) skrze naši osobnost a životní zkušenosti filtrujeme takové přístupy, které jsou pro rodinu a klienta vhodné.

Zde si dovolím udělat malý historický exkurz do vlastní puberty: mé divoké dospívání by dnes splňovalo znaky mnohé poruchy, delikventního chování, a možná i psychiatrické diagnózy! Protože jsem se chtěla výrazně vymezit vůči svým intelektuálním rodičům, vyučila jsem se dojíčkou krav. Posléze jsem si dodělala maturitu a dálkově vystudovala tři vysoké školy – bakalářský studijní program *sociální patologie a prevence*, magisterský program *sociální pedagogiky* a doplňující magisterský program *etopedie*. Bakalářskou i diplomovou práci jsem věnovala tématům využití zooterapií ve výchově dítěte, resocializaci a reedukaci. Účastnila jsem se mezinárodních zooterapeutických konferencí, z nichž vyplynula dlouhodobá spolupráce s odborníky, nejčastěji etology. Tato oblast mi umožnila rozšířit profesní rozhled, zejména ve vnímání paralel mezi chováním lidí a zvířat.

Při spolupráci s klienty PRP i jejich rodinami tyto rozdílné životní zkušenosti hojně využívám a dokážu se dobře vcítit jak do role „problémového dítěte“ tak i jeho rodiče, neboť jsem sama matkou divokého patnáctiletého teenagera.

Biologie versus delikvence

Příroda vybavila mláďata, i ta lidská, **specifickými mechanismy**, které zajišťují jejich **socializaci**. U dětí je to mj. *nápodoba a identifikace*. Dochází k osvojování hotových vzorců chování, jež jsou charakteristické pro identifikační model. Tendence k identifikaci souvisí s potřebou malého dítěte neztratit vazbu s citově významnou osobou. Dítě, které vyrůstá v patologickém prostředí, bude s největší pravděpodobností patologické rysy ve svém chování také vykazovat.

Delikventní chování je u většiny našich klientů 1) **voláním o pomoc**; 2) normální **biologickou reakcí** na určitý podnět. Společnost někdy kriminalizuje a zbytečně „nálepkuje“ některé biologické odpovědi organismu a svou pozornost soustředí spíše na důsledek, nikoli příčinu, jež pramení nejen z rodiny, ale i z celospolečenského klimatu.

Dítěti chybí láska, bezpodmínečné přijetí, pozornost, respekt nebo hranice. Rodiče nemusí rozumět tomu, co po nich dítě chce, protože sami přijetí, lásku apod. nezažili. Je to jako by byl rodič prodávacem v cukrárně a dítě zákazníkem požadujícím každý den uzeninu. Rodič může být frustrován neuspokojeným dítětem, cítí konfrontaci se svou rolí rodiče ze strany dítěte, případně ze strany školy, OSPODu či jiné instituce. Jeho pocity napadení a ohrožení se mohou nevhodnou intervencí ještě prohloubit a tím se zmenší již tak malý prostor pro žádoucí změnu.

Příklady z probačního programu: Dcera je odmítána matkou, s otcem se nestýká. Upozorňuje na sebe špatným prospěchem a porušováním pravidel jak doma, tak ve škole. Syn má velmi zaměstnané rodiče, kteří na něj nemají čas. Svě povinnosti si plní (a rád) jen v jejich přítomnosti a pod dohledem. Další klient byl s matkou v opozici vůči otcí, který byl agresivní a pil. Syn se dostal do PRP pro zneužívání alkoholu.

Rodina jako bio-psycho-socio-spirituální jednotka

Díky propojení různých oblastí vnímáme člověka i rodinu jako **bio-psycho- socio-spirituální jednotku**. **Bio** složka je fyzické tělo, jeho stav, buňky jako základní stavební kámen člověka; sem patří i vrozené pudy a instinkty, které se dají samozřejmě ovlivnit, nikoli odstranit nebo zcela potlačit. **Psycho** složka označuje psychické procesy člověka. Psychika má biologický základ, je vybavena funkcemi, které umožňují plnit biologické cíle, jako jsou instinkty, učení, vnímání. Na vyšší vývojové rovině umožňují adaptaci na sociální a kulturní prostředí a mají schopnost je měnit. **Socio** složka vnímá vztahy mezi jedinci i skupinami, zkoumá vztahy k prostředí v němž žijí. A **spirituální** složka se zabývá otázkami a úvahami týkajícími se smyslu života, víry, existence něčeho vyššího, přesahujícího nás samé, naše bytí.

Při naší práci se na rodinu díváme jako na **živý organismus**, kde má každý orgán / jedinec své místo. Pokud orgán, nebo jedinec v systému není na svém místě nebo zde dokonce chybí, způsobí to v organismu / rodinném systému různou intenzitu disharmonie.

Rodinná terapeutka Virginie Satirová se odkazuje na mnohé studie, které prokazují, že rodina se chová jako jednotka. Pokud má některý

z členů rodiny problém, který se projevuje symptomy, všichni ostatní členové rodiny jeho bolest nějakým způsobem vnímají.

Podle Jacksona a jeho koncepce rodinné homeostázy se rodina chová způsobem, který má potenciál vést k rovnováze v interpersonálních vztazích. Členové rodinného systému tuto rovnováhu otevřeně i skrytě udržují. Pokud je rovnováha ohrožena, členové rodiny vyvíjejí obrovské úsilí pro její udržení. (v tomto ohledu může být intervence zvenčí kontra-produktivní). Povahu rodinné homeostázy ovlivňuje charakter manželského vztahu. Manželský vztah funguje jako osa, okolo které se formují všechny ostatní vztahy v rodině. Partneři jsou „architektky“ rodiny. Proto je nutné se v rámci možností profesionální intervence zaměřit i na rodiče. Zde je na místě si uvědomit intervenční limity, neboť každý rodič má zvnitřněné hodnoty a vzorce chování ze své původní rodiny.

Individuální spolupráce s rodinou v praxi

V rámci individuální spolupráce seznamujeme rodiče s mechanismy rodinného systému, jeho fungováním, hierarchií a umístěním jednotlivých členů. Hovoříme o biologické podmíněnosti určitých reakcí, klíčích jak je rozpoznat a jak s nimi zacházet. Vycházíme z předpokladu, že **mají klienti i jejich rodiče důvod ke svému chování a jednání**, jen třeba neznají motiv a nebo si s ním nevědí rady. Zde uplatňujeme citlivý osobní, individuální, a zejména z o d p o v ě d n ý přístup. Uvědomujeme si, že naše zpráva může ovlivnit mladistvého i jeho rodinu na celý život.

Od roku 2010 využíváme v práci s rodinou i **mediaci** – mezi rodiči a dětmi, mezi rodinou a institucí i mezi rodiči samotnými. Tuto metodu považujeme za převratnou zejména v její účinnosti. Mediace ošetřuje zájmy a potřeby jednotlivých stran, jejichž odhalení, pojmenování a uvědomění vede k oboustrannému dodržování společné dohody.

S tímto přístupem máme úspěch i u klientů PRP. Přestože k nám klienti nepřicházejí za odměnu, do programu chodí rádi a někteří dokonce přicházejí na doporučení svých vrstevníků nebo jejich rodičů. Klienti na PRP dojíždějí 15 - 20 km z okolních měst a obcí. Snažíme se vytvořit bezpečné a důvěrné prostředí, které podporuje vznik osobního a přesto profesionálního vztahu, který klienty významně ovlivňuje a vytváří prostor pro žádoucí změnu.

Lektoři PRP stojí v nezávislé pozici vůči orgánům činným v trestním řízení (OČTŘ) a tím jsou vnímáni i ze strany klientů jako podpůrný prvek, kterému lépe rozumějí. Prostřednictvím navázání lidského, důvěrného, neformálního, přesto profesionálního vztahu se zlepšuje komunikace mezi oddělením sociálně právní ochrany dětí (OSPOD), Probační a mediační službou (PMS) a klienty. Dochází k lepšímu pochopení klienta a celé jeho situace jak ze strany klienta, tak i všech zúčastněných. Spoluúčastí a spoluprací rodiče se přinese společné téma do rodiny, což napomáhá ke vzájemné komunikaci. Dítě se v problému necítí samo, každý z rodiny si nese „svůj díl“ odpovědnosti. Lektor může rodičům i klientovi pomoci v komunikaci s ostatními institucemi (škola, OSPOD, PMS). Dále má možnost i velmi neformálně nahlédnout do přirozeného prostředí klienta a vnímat tak situaci v celkovém kontextu. Na základě těchto informací mohou lektoři do probačního programu zařadit lekce týkající se aktuální situace v rodině (komunikační dovednosti, nenásilné řešení konfliktu, právní informace – trestní, občanský, pracovní zákoník, zákon o rodině).

Závěr

Člověk žije v různých systémech a každý jednotlivec je jejich součástí. „Porucha“ v jednotlivé části ovlivňuje celý systém, který zpětně reaguje na způsob její nápravy. Proto se v rámci probačního programu snažíme pracovat i s rodinou mladistvého delikventa. Současný právní řád se soustředí zejména na trestní a výchovná opatření pro mladistvé. Odborníci z řad pedagogů, psychologů etopedů a sociálních pracovníků dlouhodobě volají po zákonných motivačních nástrojích pro rodiče, které by je vedly k aktivnímu způsobu řešení dané situace (např. po vzoru Velké Británie, kdy rodič mladistvého klienta probačního programu je současně do obdobného programu zařazen).

Cílem příspěvku bylo ukázat LASKAvější pohled na „delikventa“, upozornit na biologické limity vzorců chování jedince i zákonitosti rodinného systému, které je vhodné respektovat při odborné intervenci.

Chceme poukázat na potřebu zaměřit **více intervenční pozornosti na příčiny** delikventního chování a ty se snažit v rámci biologických, společenských i ekonomických možností **efektivně řešit**.

Bio–psycho–socio–spirituální pohled na jedince i rodinu pomáhá lépe porozumět nejen rodině, která se potýká s různými těžkostmi, ale také obecným principům života i sobě samým.

Závěrem chci poděkovat kolegům kurátorům a probačním úředníkům za jejich snahu a hluboké lidské nasazení v jejich nelehkém povolání (kdy jim administrace ubírá cenné síly pro přímou práci s rodinou). Vážím si jejich intenzivní a bohužel mnohdy nedocenené práce bez níž by nebylo možné dosáhnout jakýchkoli výsledků.

Vážené kolegyně, vážení kolegové, děkuji za vaši práci na naší společné cestě.

Použitá literatura:

- VÁGNEROVÁ MARIE. *Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří*. 1. vydání. Praha: Portál, 2000. 528 s. ISBN 80-7178-308-0
- SATIR VIRGINIA. *Společná terapie rodiny*. Portál, 2007. 216 s. ISBN 978-80-7367-303-1
- RUPPERT FRANZ. *Trauma a rodinné konstelace: duševní štěpení a jejich léčba*. 1. vydání. Praha: Portál, 2008, 240 s. ISBN 978-80-7367-367-3
- PAVELČÁK IVO. *Příručka sebeobrany pro učitele a pro statečné rodiče*. 1. vydání. Liberec: Pavelčák, 2008. 100 s.

Kontakt:

Mgr. Taťána Brodská

Občanské sdružení ZMĚNA, Písečná 55, 561 70 Písečná

Mail: os.zmena@seznam.cz

Tel.: 603 950 472